

Lastensuojelutarpeen arviointi perheen toimintakykyä mittaamalla

Elina Aaltio

Lastensuojelun vaikuttavuusmittari -projektin väliraportti
2015

Sisältö

Saatteeksi.....	2
1 Johdanto	3
2 Toimintakyvyn teoreettinen jäsentäminen	6
2.1 Perheen toimintakyky	8
3 Mittarin, tutkimusasetelman ja tiedonkeruun esittely	11
3.1 Tutkimusasetelma ja tiedonkeruun toteutus.....	12
3.2 Tiedonkeruujärjestelmä.....	14
4 Palaute mittarin pilotoinnista	15
4.1 Tiedonkeruuprosessin sujuminen.....	15
4.2 Mittari osana asiakasprosessia	16
4.3 Mittarin sisältöä koskeva palaute.....	17
4.4 Tiedon dokumentointi mittarilomakkeisiin	18
4.5 Asiakkaan itsearviointilomakkeet.....	19
4.6 Yhteenveto	21
5 Aineiston esittely ja analyysi.....	23
5.1 Aineiston tunnusluvut	23
5.2 Vanhempien toimintakyky	28
5.3 Vanhemman itsearviointilomake.....	53
5.4 Lapsen kohtelu.....	59
5.5 Lapsen toimintakyky.....	71
5.6 Lapsen itsearviointilomake.....	85
5.7 Perheen toimintakykyprofiili.....	87
5.8 Makrotason toimintakykyprofiili.....	89
6 Pohdintaa	93
6.1 Mittari perheen toimintakyvyn kuvaajana	93
6.2 Mittarin toimivuus lastensuojelutarpeen selvityksen välineenä.....	97
6.3 Mittarin kehittäminen ja käyttöedellytykset kunnissa	98
Kirjallisuus	101
Liitteet.....	105

Saatteeksi

Lastensuojelu on ollut otsikoissa viime aikoina useaan otteeseen, lähinnä negatiivisten sattumusten vuoksi. Samaan aikaan kuntien taloudellinen tilanne heikkenee, palveluiden resursointi käy entistä niukemmaksi ja paineet tulokselliselle toiminnalle lisääntyvät. Tilastoista näemme, että lastensuojelun asiakasmäärät ovat kasvaneet merkittävästi 2000-luvulla. Vuonna 2013 lastensuojelun avohuollollisten tukitoimien piirissä oli 7,3 % kaikista alaikäisistä lapsista, määrä on yli kaksinkertaistunut 90-luvun lopulta lähtien.

Kuntia kohtaavan kestävyysvajeen näkökulmasta on huomioita kiinnitettävä ikäihmisten palveluiden lisäksi myös lapsiin ja nuoriin. Kustannusten ja hyvinvoinnin näkökulmasta lastensuojelulla on merkittävä rooli sekä ennaltaehkäisevänä että korjaavana palveluna.

Tuloksellinen toimintatapa vaatii kuitenkin mekaanisia tuottavuusmittareita kehittyneempää lähestymistapaa, jotta tehokkuuden tavoittelulla ei aiheuteta tehostomuutta. Hyvinvoinnin ja toimintakyvyn haltuunotto mittarilomakkeella saattaa aluksi vaikuttaa haastavalta, mutta toimiessaan se mahdollistaa tuloksellisuuden saavuttamisen sekä asiakastyössä työntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutustilanteessa että koko kunnan tason johtamisessa.

Haluan kiittää jo tässä vaiheessa kaikkia projektiin osallistuneita kuntia, asiantuntijoita sekä projekti- ja ohjausryhmän jäseniä ansiokkaasta työstä mittaria kehitettäessä. Toivon, että jo nyt saatuja välituloksia hyödynnettäisiin mahdollisimman paljon lastensuojelun asiakastyössä, johtamisessa sekä alaan liittyvässä tutkimuksessa.

Helsingissä 20.3.2015,

projektipäällikkö Mikko Mehtonen

1 Johdanto

Julkisten palvelujen tuottavuutta on mitattu ja seurattu jo pidemmän aikaa. 1990-luvulla tapahtunut siirtyminen tulosohjaukseen on edellyttänyt julkisen toiminnan muuttamista mitattavaan muotoon. Hyvinvointipalvelujen kohdalla tätä on pidetty erityisen haastavana: kuinka muuttaa palveluissa tapahtuva inhimillinen vuorovaikutus ja sen vaikutukset palvelun saajassa luvuiksi? Tuottavuuskeskustelussa on myös kannettu huolta siitä, mitä tuottavuuden parantumisesta seuraa toisaalta palvelun sisällölle, toisaalta työntekijöiden jaksamiselle. Tuottavuuden nousu ei välttämättä turvaa hyvinvointipalvelujen tulevaisuutta, mikäli tuottavuuskasvu tapahtuu palveluiden vaikuttavuuden ja asiakkaiden kustannuksella (Savela 2010).

Samaan aikaan lastensuojelun tila on herättänyt paljon julkista keskustelua. Lastensuojelun asiakasmäärät ovat olleet 1990-luvun lopulta jatkuvassa kasvussa, ja ennaltaehkäisyn tärkeyttä korostavista puheenvuoroista huolimatta toiminnan painopiste on ongelmien korjailussa. Julkisten menojen säästötavoitteet ovat lisänneet painetta parantaa lastensuojelun kustannusvaikuttavuutta. Ongelmana vain on, ettei lastensuojelun vaikuttavuudesta ole tilastoja, vaikka yksikkökustannuksista olisikin. Valtiovarainministeriö kiinnostui lastensuojelun tuloksellisuudesta siinä määrin, että tilasi emeritusprofessori Jorma Sipilältä ja professori Eva Österbackalta selvityksen aiheesta (2013). Raportissa todetaan, että Suomessa puuttuu tietoa lastensuojelun asiakkaista, lasten ja nuorten ongelmista ja niiden käsittelystä. Sipilän ja Österbackan mielestä nyt on tullut aika tutkia lapsille ja lapsiperheille tarjottujen palvelujen vaikuttavuutta tosisaan.

Suomen Kuntaliitossa on työskennelty palvelujen tuottavuus- ja vaikuttavuuskysymysten parissa vuosikymmenen vaihteesta lähtien. Tutkimuksessa, joka käsitteli vanhuspalveluiden vaikuttavuuden huomioon ottavaa tuottavuutta (Kangasharju ym. 2010), vaikuttavuutta koskeva aineisto kerättiin vanhusten toimintakykyä kuvaavalla RAVAMittarilla. Vaikuttavuustutkimus edellytti, että tutkimuskohteena olevan palvelun asiakkaiden tilanteesta oli käytettävissä yksilötasoisista, strukturoitua tietoa vähintään kahdelta ajankohdalta. Jotta tällaista numeerista tietoa olisi käytössä myös lastensuojelun asiakkaista, Kuntaliitto käynnisti vuoden 2013 alussa tutkimus- ja kehittämisprojektin, joissa ryhdyttiin rakentamaan toimintakykymittaria lastensuojeluun.

Lastensuojelumittari haluttiin kytkeä hetkeen, jolloin työntekijä arvioi perheen tilannetta ennen lastensuojelupalvelujen tarjoamista. Toisin sanoen, mittari kytkettiin osaksi lastensuojelutarpeen arviointia. Kunnille kohdistetussa lastensuojelukyselyssä kunnat pitivät palvelutarpeen arviointia yhtenä keskeisimpänä kehittämiskohteena (Puustinen-Korhonen 2013). Kehitetyllä mittarilla osallistuttiin myös tähän kehittämistarpeeseen.

Lastensuojelutarpeen ja palvelujen vaikuttavuuden arviointiin voidaan käyttää erilaisia menetelmiä (ks. Oranen 2006 ja Suhonen 2008). Ylisosiaalineuvos Aulikki Kananojan johtaman selvitysryhmän työskentelyssä nousi esiin, ettei vanhempi lastensuojelun selvitysprosessin päätyttyä kuitenkaan aina tiedä, mihin huoleen tai epäilyyn lastensuojelun selvitys perustui (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012). Yksi mittariprojektin tavoitteista oli, että arvioinnin pilkkominen yksittäisiin arviointikohteisiin jäsentää prosessia niin työntekijälle kuin asiakkaallekin. Parhaimmillaan lomake voisi auttaa työntekijää prosessoimaan perheen tilannetta yhdessä vanhempien ja lasten kanssa aiempaa avoimemmin ja dialogisemmin.

Lastensuojelun vaikuttavuusmittari -projektissa lähtökohdaksi valittiin perheen toimintakyky ja sen muutoksen seuranta. Tässä viitekehyksessä lastensuojelutarpeen katsotaan olevan seurausta tilanteesta, jossa perheen kokema kuormittava elämäntilanne on ylittänyt heidän elämänhallintaan käytettävissä olevat voimavaransa. Kuten Sipilä ja Österbacka (2013) valtiovarainministeriölle laatimassaan raportissa toteavat, ulkopuolinen maailma vaikuttaa vanhemmuuden edellytyksiin. Perheen kuormitus ei siis ole yksinomaan perheen omia ongelmia, vaan ympäröivän yhteiskunnan epävarmuudesta ja tehokkuusvaatimuksista johtuvaa hyvinvoinnin ja elämänhallinnan rasisusta. Vaikka lastensuojelu ei voisikaan vähentää kaikkia vanhempien kuormitustekijöitä, kuten vanhemman vastentahtoista työttömyyttä tai ylitöitä, palvelujärjestelmä voi kuitenkin lisätä perheen voimavaroja tarjoamalla sosiaalista tukea, käytännön apua arkeen ja vanhemmuuteen ja tarvittaessa muita erityisiä toimenpiteitä.

Mittarilomakkeistolla pyritään ottamaan haltuun perheen toimintakyky kokonaisuudessaan: yhteiskunnalliset ja yksityiset potentiaaliset riskitekijät ja niistä aiheutunut aktuaalinen kuormitus. Myös yksityiset ja yhteiskunnan tarjoamat potentiaaliset ja aktuaaliset voimavarat kartoitetaan. Lapsen kohtelussa havaitut puutteet ovat selkein merkki lastensuojelutarpeesta, ja toimintakykyä kuormittavien tekijöiden yksilöiminen auttaa ohjaamaan tarvittaessa muihin palveluihin. Kuitenkin myös riskitekijöiden kartoittaminen on perusteltua, jotta perheiden tuen tarvetta voidaan pohtia ennen kuin tilanne kriisiytyy. Riskitekijöihin voidaan tarjota ennaltaehkäisevää palvelua, selvään kuormitukseen korjaavaa ja kuntouttavaa palvelua. Palvelujen jälkeen kuormitus on toivottavasti keventynyt, ja voimavarat lisääntyneet.

Tavanomaisesti hyvinvointipalveluiden vaikuttavuutta on arvioitu laadullisin menetelmin. Tällainen tiedonkeruu antaa syvällistä tietoa palvelun toimivuudesta ja asiakkaiden tarpeista, muttei mahdollista laajaa vertailua eikä tilastointia. Laajojen aineistojen käsittely edellyttää tiedon tiivistämistä numeeriseen muotoon. Nyt rakennetulla mittarilla voidaan tuottaa numeerinen yhteenveto perheen toimintakyvystä eli ns. toimintakykyprofiili. Tässä profiilissa tapahtuneiden muutosten myötä päästään kiinni palvelujen vaikuttavuuden arvioimiseen.

Mittariston rakentaminen on ollut vaiheikas prosessi, joka jatkuu. Teoreettisen toimintakyvyn jäsenyyksen ja aiemman empiirisen tutkimuskirjallisuuden pohjalta rakennettu lomakkeisto käytiin pilottikuntien kanssa yhdessä läpi kuntakierroksilla. Työntekijät saivat kommentoida arviointikohteita ja sanamuotoja, joita hiottiin palautteen perus-

teella. Ohjaus- ja projektiryhmässä on ollut käytettävissä arvokasta asiantuntemusta mittarilomakkeiston kehittämiseen.

Mittarilomakkeistoa pilotoitiin 17.3.–30.9.2014 yhteensä 11 pilottikunnassa, joita olivat Espoo, Joensuu, Kotka, Kouvola, Lahti, Lappeenranta, Pielavesi, Pori, Rauma, Salo ja Turku. Otos koottiin satunnaistetulla otannalla siten, että kahden kuukauden poimintajakson aikana vireille tulleista tai käynnistetyistä selvityksistä (poiminta toteutettiin kunnissa näillä kahdella eri tavalla kunnan valinnan mukaan) lastensuojeluilmoituksista mittarilomakkeistolla käsiteltiin joka neljäs. Tiedonkeruuseen osallistui 152 työntekijää, joille luotiin tunnukset mittarilomakkeiston sähköiseen tiedonkeruujärjestelmään. Sähköiseen tietokantaan kertyi tiedonkeruun aikana merkintä 218 asiakastapauksesta, josta poistettiin tapaukset, joissa toimintakykylomakkeista oli jäänyt syystä tai toisesta tyhjäksi. Lopullisessa tutkimusaineistossa oli siten 156 asiakastapausta yhteensä kymmenestä kunnasta.

Kukin asiakastapaus muodostui ilmoituksen kohteena olleesta lapsesta ja hänen yhdestä, kahdesta tai kolmesta vanhemmastaan. Kaikkiaan toimintakyky oli arvioitu 134 lapsesta, 112 äidistä ja 73 isästä. Lapsen kohtelua oli arvioitu kaikkiaan 142 lapsen osalta.

Tapauksista joka neljäs jatkui selvitysvaiheen jälkeen lastensuojelun asiakkuutena. Näiden perheiden toimintakyky arvioidaan uudelleen toisessa tiedonkeruuvaiheessa maaliskuuhuhtikuussa 2015. Toimintakyvyssä tapahtuneet muutokset raportoidaan projektin loppuraportissa toukokuussa 2015.

Projektin väliraportissa esitellään ensin mittarin taustalla oleva teoreettinen viitekehys ja ymmärrys perheen toimintakyvyn rakentumisesta. Tämän jälkeen luvussa kolme esitellään mittarin lomakkeet kokonaisuudessaan, tutkimusasetelma ja tiedonkeruun toteutus. Luvussa neljä käydään läpi mittarin pilotointiin osallistuneilta työntekijöiltä kerätty palaute. Luvussa viisi esitellään ensimmäisessä tiedonkeruussa kerätty aineisto ja sen analyysi. Analyysin yhteydessä kunkin lomakkeen kysymykset esitellään tarkemmin. Luvun lopussa esitellään toimintakykymittarin muuttujista rakennettu perheen toimintakykyprofiili ja sen käyttömahdollisuudet. Lopuksi luvussa kuusi pohditaan mittarin toimivuutta perheen toimintakyvyn kuvaajana ja lastensuojelutarpeen selvityksen välineenä sekä mittarin jatkokehittämistarpeita ja käyttöedellytyksiä kunnissa.

Väliraportin on kirjoittanut projektitutkija Elina Aaltio lukua 4 lukuun ottamatta, jonka on kirjoittanut palautteen keruusta ja raportoinnista vastannut projektityöntekijä Laura Lempinen.

2 Toimintakyvyn teoreettinen jäsentäminen

Vaikuttavuudella tarkoitetaan positiivista tavoiteltua vaikutusta asiakkaassa. Lastensuojelun tavoitteena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Myös vanhempien hyvinvoinnin tukeminen voidaan johtaa tästä tavoitteesta. Ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista on lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla. Jotta vanhemmat voivat turvata lapsen kasvuolot, heidän on itsensä voitava riittävän hyvin. Lastensuojelun tarvetta voidaankin lähestyä toimintakyvyn kautta: puutteet perheen toimintakyvyssä aiheuttavat palvelutarpeen. Mikäli palvelulla onnistutaan lisäämään toimintakykyä ja vähentämään perheen palvelutarpeita, palvelu on ollut vaikuttava.

Yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa toimintakyvyllä on pyritty selittämään ihmisten hyvinvointia ja hyvinvointieroja. Amartya Senin ja Martha Nussbaumin kehittämän toimintakykyteorian lähtökohtana on se havainto, että ihmisen hyvinvointi ei riipu materiaalisesta vauraudesta ja mahdollisuuksista, vaan hänen kyvystään hyödyntää niitä. Koska ihmisten kyvyissä on eroja, sama rahamäärä tai materiaallinen hyödyke ei tuota kaikille samaa määrää hyvinvointia. Näin ollen hyvinvointi riippuu ihmisen toimintakyvystä. Sekä Senille että Nussbaumille toimintakyky on kykyä elää ihmisarvoista elämää ja tehdä arvokkaina pitämiään asioita (Sen 1993, 2009, Nussbaum 1992, 2003).

Tämä on yhdenmukainen Sosiaalityöntekijöiden kansainvälisen liiton (International Federation of Social Workers 2000) yleiskokouksessa hyväksytyn sosiaalityön kansainvälisen määritelmän kanssa, jonka mukaan sosiaalityön arvoihin kuuluu mm. ihmisarvon kunnioittaminen. Sosiaalityön tavoitteeksi on määritelty se, että ihmisille turvataan mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen ja elämän rikastuttamiseen. Voidaan siis sanoa, että sosiaalityön tavoitteena on ihmisten toimintakyvyn lisääminen.

Jotta sosiaalityön onnistumista tässä tehtävässä voidaan arvioida ja ennen kaikkea mitata, tarvitaan vielä konkreettisempi kuvaus siitä, miten ihmiset pääsevät tällaiseen toimintakykyiseen tilaan. Sen (2004) ei ole kuitenkaan halunnut tehdä listausta tarvittavista toimintakyvyistä. Nussbaum (2003) on tällaisia listoja tehnyt, mutta ne eivät ole riittävän konkreettisia varsinaisen toimintakykymittarin pohjaksi.

Toimintakyvyn rakentumista onkin tässä projektissa lähestytty Len Doyalin ja Ian Goughin (1991) kehittämän tarveteorian avulla. Vaikka Doyal ja Gough puhuvat tarpeista siinä missä Sen ja Nussbaum toimintakyvystä, heillä on samanlainen tapa lähestyä ja selittää hyvinvointia. Heille hyvinvointi on mahdollisuutta toimia ihmisenä

osana ihmisyhteisöä tehden sellaisia asioita, joita itse pitää arvokkaina ja tavoiteltavina.

Doyalin ja Goughin tarveteorian perusideana on, että ihmisen hyvinvointi on kykyä osallistua sen yhteisön elämään, jossa ihminen haluaa elää. Hyvinvointi siis muodostuu osallistumisesta ja vapautumisesta eli vapaudesta tehdä tietoisia valintoja. Jotta ihminen voi osallistua ja tehdä valintoja, tiettyjen perustarpeiden on ensin tyydytettävä riittävän onnistuneesti. Tarpeilla Doyal ja Gough tarkoittavat asioita, jotka on saavutettava, jotta inhimillinen toiminta ja vuorovaikutus onnistuvat mahdollisimman hyvin. Osallistuminen riippuu tarveteorian mukaan ihmisen fyysisestä terveydestä ja perusautonomiasta eli elämönhallinnasta. Elämönhallinta puolestaan syntyy ymmärryksestä ja mielenterveydestä, joilla he tarkoittavat sosialisaation myötä opittuja tietoja ja taitoja omasta kulttuurista ja siinä toimimisesta, älykkyyttä ja kykyä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Jotta edellä esitetyt perustarpeet voidaan tyydyttää, tarvitaan vielä ns. välillisten tarpeiden tyydyttymistä. Näitä ovat mm. tyydyttävä ruoka, vesi ja asuminen, turvallinen lapsuus, mahdollisuus merkittäviin kiintymyssuhteisiin, riittävä terveydenhoito ja koulutus.

Doyalin ja Goughin teorian ytimessä on ihmisten välinen vuorovaikutus: ihmiset kasvavat ihmisiksi toistensa seurassa, ja voivat hyvin voidessaan olla toistensa kanssa onnistuneesti vuorovaikutuksessa.

Tarveteoriassa tarpeilla ei tarkoiteta yksilöllisiä mielihaluja, vaan asioita, jotka on saavutettava, jotta inhimillinen toiminta ja vuorovaikutus onnistuvat mahdollisimman hyvin. Joskus halut ja tarpeet ovat ristiriidassa, mikä on yleistä esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmaisten kohdalla. Halujen ja tarpeiden ristiriita on ilmeistä myös melkein päen tahansa arjessa: terveyden vuoksi pitäisi liikkua ja syödä terveellisesti, mutta esimerkiksi mukavuudenhalun ja sokerinhiimon takia ihminen ei aina toimi kuten hänen hyvinvointitarpeensa edellyttäisivät. Doyalin ja Goughin mukaan yhteiskunnan velvollisuus ei ole tyydyttää ihmisten mielihaluja, vaan pitää huolta tarpeiden tyydyttämisestä.

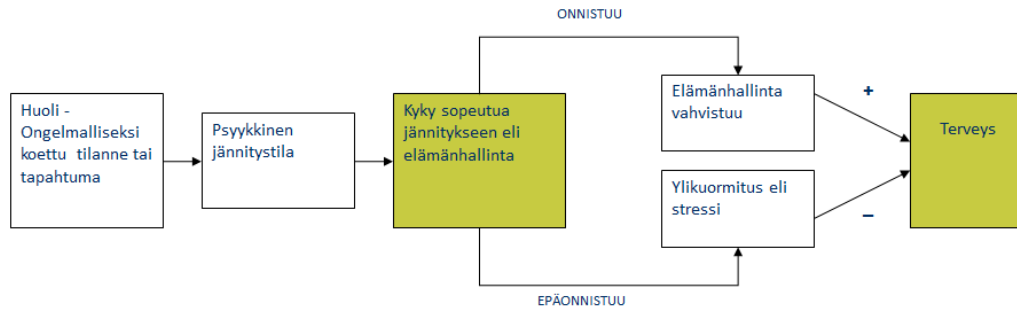
Edellä esitetyn mukaan toimintakyky muodostuu siis autonomiasta ja terveydestä. Doyal ja Gough korostavat, että ihmisten autonomian määrä vaihtelee. Kyse ei siis ole dikotomisesta joko-tai-muuttujasta, vaan jatkumosta. Jokaisella ihmisellä on aina jonkin verran - toisinaan enemmän, toisinaan vähemmän - autonomiaa. Autonomian määrän, ja erityisesti riittävän määrän, selittämiseksi voidaan hyödyntää Aaron Antonovskyn (1985, 1987) salutogeenista teoriaa. Antonovskyn mukaan kaikki ihmiset kohtaavat erilaisia kuormittavia elämäntapahtumia. Mikäli ihmisen voimavarat eivät riitä kuormituksen käsittelyyn, seurauksena on stressi, joka heikentää terveyttä. Kuormituksen onnistunut käsittely puolestaan vahvistaa luottamusta omaan pärjäämiseen, mikä vahvistaa hyvinvoinnin edellytyksiä myös jatkossa.

Antonovskyn mukaan voimavaroja ovat yksilön sisäiset ominaisuudet - kuten älykkyys, tarkkaavaisuus ja sosiaaliset vuorovaikutustaidot - sekä ulkoiset resurssit kuten raha, sosiaaliset siteet ja sosiaalinen tuki, mahdollisuus kouluttautua ja pääsy terveydenhuoltoon. Suomalaisessa universaalissa hyvinvointivaltiossa ulkoisia resursseja on väestön käytettävissä vielä enemmän: sosiaali- ja terveydenhuollon piirissä on monen-

laisia julkisia palveluita, joiden tehtävänä on lisätä ihmisten omatoimista selviytymistä ja luottamusta omaan pärjäämiseen.

Toimintakyky siis riippuu sekä käytettävissä olevista voimavaroista että sen hetkisestä kuormituksesta. Toimintakyky heikkenee, mikäli kuormittava tilanne ylittää sen käsittelyyn käytettävissä olevat voimavarat. Mekanismi on kuvattu kuvassa 1.

Kuva 1. Hyvinvoinnin rakentumismekanismi Antonovskyn (1985) pohjalta.

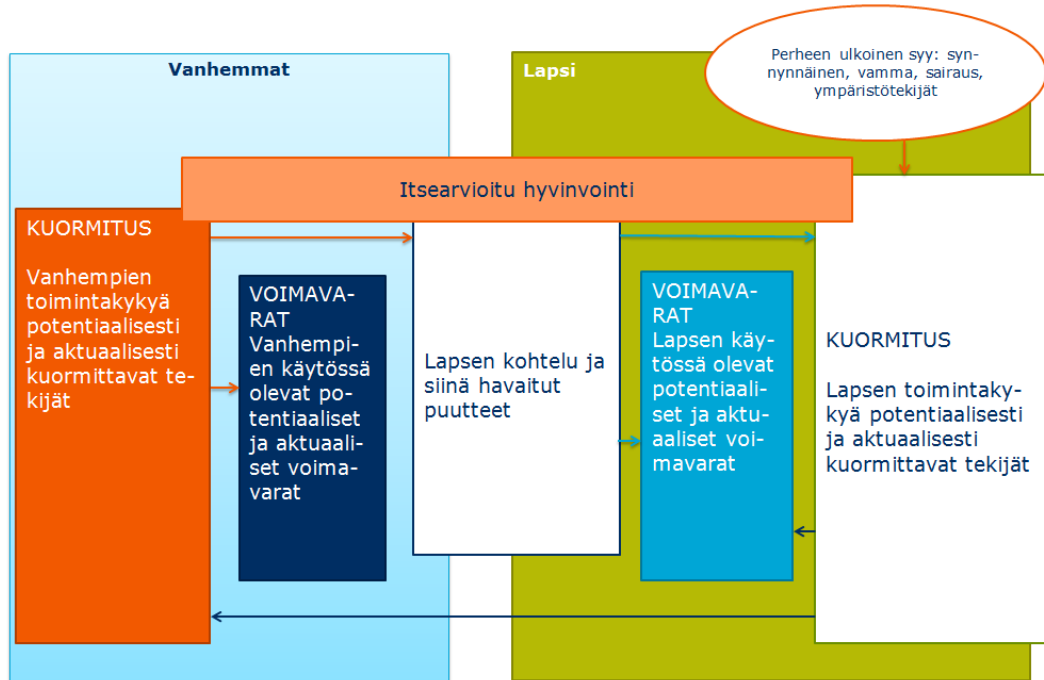
2.1 Perheen toimintakyky

Lastensuojelun toimintakykymittarissa tarkastelun kohteena ei ole ainoastaan yksilön, vaan koko perheen toimintakyky. Lastensuojelutarve voi olla seurausta monenlaisista tilanteista: perheellä voi olla paljon voimavaroja, mutta elämäntilanne on tilapäisesti niin kuormittunut, etteivät perheen omat voimavarat riitä tilanteen käsittelyyn. Osalla perheistä taas omat voimavarat voivat olla hyvin puutteelliset. Tällaiset perheet tarvitsevat todennäköisesti hyvin erityyppistä tukea. Perheenjäsenien kuormitus- ja voimavaratilanteet voivat vaihdella. Jos toinen vanhempi on erityisen kuormittunut, toisella voi kuitenkin olla voimavaroja lapsen kasvatuksesta ja hoivasta huolehtimiseen, ja kuormittuneen vanhemman tukemiseen. Roolit voivat vaihtua kulloisenkin elämäntilanteen mukaan. Toisaalta oma lapsuus ja kasvu aikuiseksi määrittelevät sitä, kuinka hyvät sisäiset voimavarat ja kyvyt erilaisten elämäntilanteiden käsittelyyn vanhemmalla on.

Lapsen ja vanhempien hyvinvointi ovat kytkeytyneet toisiinsa: yhden perheenjäsenen kuormitus heijastuu koko perheen dynamiikkaan. Myös tämä joudutaan lastensuojelutarpeen arvioinnissa ja toimintakyvyn mittaamisessa ottamaan huomioon.

Perheenjäsenien keskinäisiä vuorovaikutussuhteita on jäsennetty kuvion 2 avulla.

Kuva 2. Perheen toimintakykyä kuvaavia ja selittäviä tekijöitä.

Lastensuojelun keskiössä on sen arvioiminen, kykenevätkö vanhemmat huolehtimaan kasvatustehtävästään ja lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta. Lapsen hyvinvointia voidaan arvioida havainnoimalla sitä, miten vanhemmat kohtelevat lasta (kuviassa keskellä) ja toisaalta lapsen toimintakykyä (kuviassa oikealla). Aiemmasta tutkimuksesta tiedetään, että lapsen kehityksessä ja kohtelussa havaittavia ongelmia ennustavat tietyt riskitekijät (ks. mm. Andershed et al. 2012). Toisaalta tiettyjen tekijöiden tiedetään suojaavan lapsen hyvinvointia laiminlyönnistä huolimatta, tai vähentävän laiminlyönnin todennäköisyyttä ylipäänsä.

Käytännössä riskitekijät, kuten perheenjäsenen mielenterveysongelmat tai päihderiippuvuus, ovat hänen toimintakykyään ja perheen hyvinvointia kuormittavia tekijöitä. Suojatekijät, kuten sosiaalinen tuen saatavuus, puolestaan ovat toimintakykyä vahvistavia voimavaroja. Riskitekijä ei kuitenkaan väistämättä aiheuta kuormitusta. Mielenterveysongelma ei välttämättä vaikuta vanhemman kykyyn hoitaa ja kasvattaa lasta, mikäli ongelma on hyvin hoidossa. Myös ongelmien laatu ja vakavuusaste vaihtelevat. Tämän vuoksi mittarilomakkeisiin listattujen riskitekijöiden tosiasiallinen vaikutus perheen hyvinvointiin arvioidaan erikseen (ks. tarkemmin luvut 5.2 ja 5.5).

Tutkimusprojektissa lähtökohtana siis on, että lastensuojelun tavoitteena on tukea perheen omatoimista selviytymistä eli toimintakykyä siten, että lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun tarve poistuu. Käytännössä tämä tarkoittaa perheen elämäntilannetta kuormittavien tekijöiden vähentämistä tai kuormituksen käsittelyyn tarvittavien voimavarojen lisäämistä.

Tutkimusasetelmassa vaikuttavuus määritellään toimintakyvyn lisääntymisenä (joskus myös se, ettei tilanne entisestään pahene, voi olla positiivinen saavutus). Vaikuttavuuden arvioinnin näkökulmasta hankalaa on se, että perheen tilanne voi muuttua paremmaksi myös palveluista riippumatta. Perhe voi saada tukea paitsi virallisista palveluista, myös kolmannelta sektorilta ja epävirallisilta sosiaalisilta verkostoiltaan (suku, ystävät, naapurit, tuttavat jne.). Vaikuttavuustutkimuksen näkökulmasta ulkoisten tekijöiden vaikutukset tilanteen muutokseen pitää saada kontrolloitua. Tähän palataan tarkemmin loppuraportissa, jossa tarkastellaan toimintakyvyssä tapahtunutta muutosta. Väliraportissa tarkastellaan perheen toimintakykyä poikkileikkaushetkellä, ja keskitytään arvioimaan mittaria lastensuojelutarpeen arvioinnin työvälineenä.

3 Mittarin, tutkimusasetelman ja tiedonkeruun esittely

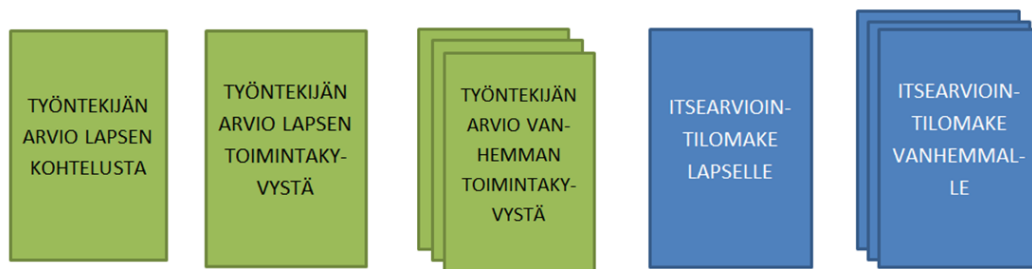
Tutkimusprojektissa ryhdyttiin rakentamaan lastensuojelun toimintakykymittaria yhdistämällä edellä esitelty teoreettinen jäsenitys hyvinvoinnin ja toimintakyvyn rakentumisesta mittarin käyttöympäristöön eli lastensuojeluun. Jäsenettäessä lapsen ja hänen hoidostaan ja kasvatuksesta vastaavien aikuisten toimintakykyä mitattaviksi muuttujiksi hyödynnettiin aiempaa tutkimustietoa siitä, mitkä tekijät lisäävät lapsen kaltoinkohtelun riskiä, ja mitkä tekijät taas suojaavat lasta kaltoinkohtelulta tai auttavat lasta selviytymään siitä.

Lapsen kohtelua ja siinä mahdollisesti havaittuja puutteita kartoitettiin erillisellä lomakkeella, joka työntekijän tuli täyttää selvityksen kuluessa. Siihen oli koottu aieman tutkimuskirjallisuuden perusteella lapsen kaltoinkohtelu eri muotoja, joiden esiintymistä ja vakavuusastetta työntekijä lomakkeella arvioi.

Tämän lisäksi mittarilomakkeistoon kuului vanhemmalle ja lapselle tarkoitetut itsearviointilomakkeet, jotka pyydettiin täyttämään selvityksen alkaessa ja päättyessä.

Toimintakykymittariston lomakkeet on koottu kuvaan 3.

Kuva 3. Lastensuojelun toimintakykymittarin lomakkeet.

Kaikki lomakkeet oli suunniteltu täytettäväksi osana lastensuojelutarpeen selvitystä. Myöhemmin lomakkeet on tarkoitus täyttää uudestaan asiakassuunnitelman tarkistuksen yhteydessä, mikäli asiakkuus on jatkunut selvitysvaiheen jälkeen.

Lastensuojelutarpeen selvitystä tehdessään työntekijän tehtävänä on arvioida lapsen tarpeet ja vanhempien valmiudet vastata niihin. Lisäksi työntekijän on pyrittävä ennakkoimaan tilanteessa havaittavia riskejä lapsen tulevaisuuden kannalta. (Taskinen 2012.) Mittarilomakkeistossa näiden asioiden selvittämiseksi työntekijä arvioi van-

hemman aktuaalista toimintakykyä ja kaltoinkohtelun riskitekijöitä, lapsen aktuaalista toimintakykyä ja kaltoinkohtelun riskitekijöitä sekä lapsen kohtelua ja siinä mahdollisesti havaittavia puutteita. Perheen tilanteen kokonaisvaltainen kartoittaminen edellyttää riski- ja kuormitustekijöiden ohella myös perheen olemassa olevien voimavarojen ja lapsen hyvinvointia suojaavien tekijöiden kartoittamista.

Lastensuojelulain mukaisesti selvitys on tarkoitettu tehtäväksi yhdessä lapsen ja hänen huollostaan vastaavien aikuisten kanssa. Osaksi tätä yhteistyötä ja toisaalta subjektiivisen toimintakykytiedon keräämiseksi mittarilomakkeistoon sisällytettiin itsearviointilomakkeet sekä vanhemmalle että lapselle.

Itsearviointilomakkeilla oli kaksi funktiota. Ensinnäkin itsearviointitiedon keräämisellä haluttiin lisätä asiakkaan osallisuutta häntä ja hänen perhettään koskevassa lastensuojeluprosessissa. Aulikki Kananojan johtaman selvitysryhmän raporteissa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012 ja 2013) yhtenä keskeisenä lastensuojelun toimeenpanoa koskevana ongelmana pidettiin asiakkaiden osallisuuden puutetta. Lapsiperheet, lapset ja nuoret ovat kokeneet jääneensä ulkopuolisiksi heidän omaa elämäänsä koskevissa ratkaisuisissa. Asiakkaat kritisoivat työntekijöiden vuorovaikutustaitoja ja saamaansa kohtelua (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013). Avuntarve on saatettu määritellä viranomaisen toimesta perhettä kuulematta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012).

Vaikka asiakkaan osallisuutta ei voida turvata yhdellä lomakkeella, itsearviointitiedon tuottaminen voi olla yksi elementti asiakkaan osuuden vahvistamisessa lastensuojelutarpeen arviointiprosessissa. Itsearviointilomake tarjoaa asiakkaalle mahdollisuuden jo lastensuojelutarpeen arviointiprosessin alkuvaiheessa arvioida itse omaa hyvinvointiaan ja huoliaan. Lisäksi asiakkaalle haluttiin antaa mahdollisuus tuoda esiin toivomuksiaan kunnan palvelujärjestelmää kohtaan, sekä ilmaista, mikäli hän ei tiennyt, miksi perheen tilanteeseen oli viranomaistaholta puututtu. Perimmäisenä tavoitteena oli, että lomake tarjoaisi sekä asiakkaalle että työntekijälle välineen dialogin käynnistämiseksi.

Toisekseen itsearviointitietoa tarvitaan osana palvelun vaikuttavuuden arviointia. Itsearviointilomakkeella kerätään tietoa subjektiivisesta hyvinvoinnista. Tätä tietoa tarvitaan arvioitaessa lastensuojelun onnistumista koetun hyvinvoinnin lisäämisessä. Ajatuksena oli, että kerättyä itsearviointitietoa selvityksen alku- ja loppuvaiheessa, saataisiin jo selvityksen aikana tapahtuneet muutokset näkyviin.

Itsearviointilomakkeiden vastaukset poimittiin tutkimuskäyttöön ainoastaan siinä tapauksessa, että vanhempi oli antanut tähän suostumuksensa. Lasten kohdalla edellytettiin molempien huoltajien suostumusta.

Sekä työntekijän lomakkeiden että itsearviointilomakkeiden kysymykset ja niiden taustakirjallisuus on esitelty tarkemmin luvussa viisi aineiston esittelyn yhteydessä.

3.1 Tutkimusasetelma ja tiedonkeruun toteutus

Tutkimuksen perusjoukkona ovat ne pilottikunnissa asuvat lapsiperheet, joista on tehty lastensuojeluilmoitus ja joiden lastensuojelutarvetta kunta ryhtyy selvittämään.

Jotta toimintakyvyn muutos saadaan näkyviin, tutkimusaineisto kerätään tiedonkeruuseen osallistuvissa pilottikunnissa kahtena ajankohtana.

Ensimmäinen tiedonkeruu käynnistyi maaliskuussa 2014. Otokseen valittiin systemaattisella satunnaisotannalla joka neljäs poimintajakson aikana vireille tulleista lastensuojeluilmoituksista. Osa kunnista halusi suorittaa poiminnan niistä lastensuojeluilmoituksista, joiden tiedettiin johtavan selvitykseen.

Poimintajakso kesti kaksi kuukautta alkaen 17.3.2014 ja päättyen 16.5.2014. Varsinainen tiedonkeruu lomakkeilla kesti siihen asti, että tuona aikana alkaneet lastensuojelutarpeen selvitykset saatiin päätökseen. Toisin sanoen, 16.5.2014 vireille tullut ilmoitus oli selvitettävä 15.8.2014 mennessä, mikä oli samalla tiedonkeruun alkuperäinen päättymispäivä. Tiedonkeruuta kuitenkin jatkettiin 30.9.2014 asti, jotta kunnat ehtivät työkiireidensä lomassa viimeistellä lomakkeiden täyttämisen.

Koska kuntien tilanteet vaihtelevat, kunnissa oli alkuperäisen suunnitelman mukaan tarkoitus käyttää eri poimintavälejä. Poimintaväli oli tarkoitus valita kunnan henkilöstöresurssien ja toisekseen sen perusteella, kuinka suuri osuus vireille tulleista ilmoituksista kunnassa keskimäärin selvitetään. Näin kustakin kunnasta oli tarkoitus saada yhtä suuri osuus selvitykseen johtaneista ilmoituksista käsiteltyä mittarilomakkeilla. Kunnat kuitenkin päätyivät kaikki käyttämään samaa poimintaväliä, eli joka neljäs ilmoitus/selvitys poimittiin otokseen.

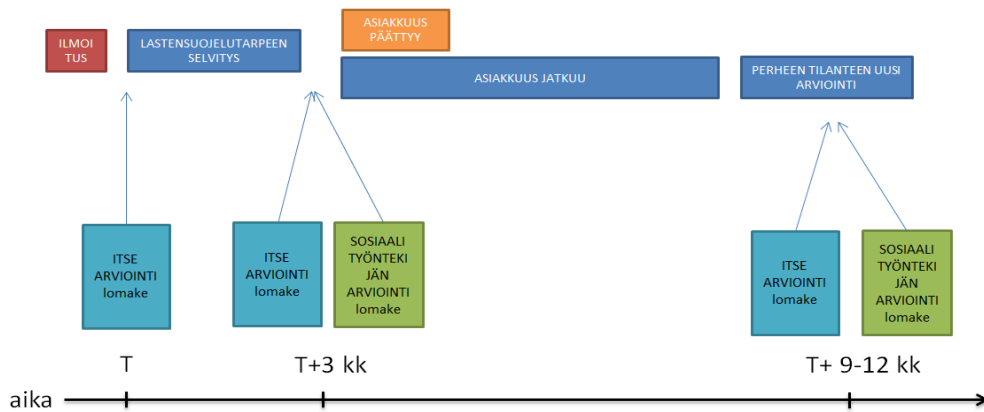
Ensimmäiseen tiedonkeruuseen valikoituneista perheistä oli tarkoitus täyttää työntekijän lomakkeet selvityksen kuluessa ja itsearviointilomakkeet kahdesti, eli selvityksen alussa ja lopussa (kuva 4). Tällä asetelmalla pyrittiin saamaan tieto koetussa hyvinvoinnissa tapahtuneesta muutoksesta selvitysvaiheen aikana. Käytännössä vain joka kymmenes vanhempi ja lapsi oli täyttänyt itsearviointilomakkeen kahdesti, joten tältä osin suunnitelma jäi toteutumatta.

Toinen tiedonkeruu toteutetaan kuntien kanssa helmi-maaliskuussa 2015. Tutkimuksen tavoitteena on saada näkyviin muutos asiakkaan toimintakyvyssä, joten ensimmäisen tiedonkeruun aikana otokseen valikoituneet asiakkaat kutsutaan tuolloin uudelleen toimintakyvyn arviointiin, mikäli heidän asiakkuutensa on jatkunut helmikuuhun saakka. Toisen arvioinnin yhteydessä täytetään samat mittarilomakkeet kuin ensimmäisellä arviointikerralla. Lisäksi kerätään tiedot ensimmäisen ja toisen tiedonkeruun välillä asiakasperheen saamista lastensuojelupalveluista, ja kysytään sekä asiakkaan että työntekijän arvio siitä, mikä on vaikuttanut toimintakyvyn muutokseen. Näin voidaan analysoida lastensuojelupalvelujen osuutta toimintakyvyn muutoksessa eli palvelujen vaikuttavuutta.

Mikäli lastensuojelun asiakkuutta ei ole ensimmäisen tiedonkeruun aikana tehdyn lastensuojelutarpeen selvityksen päätteeksi jatkettu, asiakasta ei kutsuta toiseen arviointiin. Projektin aikana pohdittiin mahdollisuutta lähettää näille perheille itsearviointilomake täytettäväksi, jotta saataisiin vertailuaineisto asiakkuudessa jatkaneille perheille. Tiedonkeruurasitus osoittautui pilotoinnissa kunnille kuitenkin niin suureksi, että vertailuaineiston keruusta luovuttiin.

Tiedonkeruun vaiheet ja eri vaiheissa täytettävät lomakkeet on kuvattu alla kuviossa 4.

Kuva 4. Tiedonkeruun vaiheet.

3.2 Tiedonkeruujärjestelmä

Tiedonkeruuta varten rakennettiin sähköinen tiedonkeruujärjestelmä eli ns. *lasutoimari*. Jokaiselle tiedonkeruuseen osallistuneelle työntekijälle luotiin tunnus tähän järjestelmään. Työntekijä täytti asiakasperheen taustatiedot ja mittarin lomakkeet sähköisessä järjestelmässä. Kuvassa 5 on ote sähköisestä *aikuisen toimintakyky* -lomakkeesta *lasutoimarissa*.

Kuva 5. Ote sähköisestä lomakkeesta lasutoimarissa.

Työntekijän arvio aikuisen toimintakyvystä

Terveys ja elämäntilanne

	Työntekijän näkemys asiantilasta			Työntekijän arvio asian vaikutuksesta perheen hyvinvointiin			Työntekijän näkemys on ristiriidassa asianomaisen oman näkemyksen kanssa		
	Kyllä	Ei	Eos	+	0	-	Kyllä	Ei	
Onko selvityksen aikana herännyt huolta henkilön fyysisestä terveydestä?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jos kyllä, saako henkilö tähän liittyvää hoitoa?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Onko selvityksen aikana herännyt huolta henkilön mielenterveydestä?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Myös asiakkaan oli mahdollista täyttää itsearviointilomakkeet sähköisesti asiakkaille tarkoitettussa sähköisessä palvelussa, johon työntekijä loi asiakkaalle henkilökohtaisen kirjautumistunnuksen. Asiakkaan vastaukset näkyivät työntekijän näkymässä, jotta niitä voitiin hyödyntää osana selvitystä. Vaihtoehtoisesti itsearviointilomake voitiin täyttää paperilla, jolloin työntekijä siirsi vastaukset sähköiseen muotoon, tai siten, että työntekijä haastatteli asiakasta ja merkitse vastaukset suoraan lasutoimariin.

4 Palaute mittarin pilotoinnista

Laura Lempinen

Ensimmäistä tiedonkeruuta ja mittaria koskevaa palautetta kerättiin viidestä kunnasta kevään ja kesän 2014 aikana vieraillemalla kunnissa ja haastatteleamalla mittaria käyttäneitä työntekijöitä. Yhteensä haastateltiin kahdeksaa työntekijää ja kahta johtavaa sosiaalityöntekijää. Haastatteluissa kerättiin tietoa mittarin toimivuudesta ja prosessin sujumisesta. Palautteen perusteella tehtiin arviota mittarin soveltuvuudesta lastensuojelutarpeen selvitysvaiheen arviointityöhön ja asiakkaiden toimintakyvyn arviointiin. Tämä arvio on esitetty yhteenveto-luvussa.

4.1 Tiedonkeruuprosessin sujuminen

Kuntaliitto pyrki ohjeistamaan mittaria käyttävät työntekijät hyvin. Työntekijöille järjestettiin koulutustilaisuus koskien mittaria ja sen täyttämistä ennen tiedonkeruun alkua keväällä 2014. Lisäksi työntekijöitä varten laadittiin pilotoinnin käyttöopas, josta löytyy tarvittava tieto mittarin täyttämiseksi.

Palautteen perusteella Helsingissä ollut yksi koulutuspäivä ei kuitenkaan ollut riittävä, vaan tämän lisäksi onnistunut tiedonkeruuprosessi vaati vielä prosessin yhteistä läpikäymistä ja mittarista keskustelua kunnan sisällä. Koulutusta koskevan palautteen perusteella kävi ilmi, etteivät kaikki mittaria käyttävät sosiaalityöntekijät olleet mukana mittaria koskevassa koulutustilaisuudessa. Myöskään sosiaaliohjaajat, jotka tapavat arviointia tehtäessä usein lapsia, eivät olleet osallistuneet mittarin käyttöä koskevaan koulutukseen kaikista kunnista. Tämä aiheutti sen, ettei kaikilla mittaria käyttäneillä työntekijöillä ollut tarvittavaa tietoa mittarin täyttämisestä.

Pilotoinnin käyttöopas oli osan työntekijöistä mielestä liian iso ja työläs käydä läpi, eikä sieltä helposti löytänyt etsimäänsä. Työntekijät olisivat kaivanneet lyhyempää ohjeistusta, josta löytää helpommin etsimänsä. Eräessä kunnassa johtava sosiaalityöntekijä oli ensin katsonut läpi ohjeistuksen ja poiminut sieltä työntekijöille olennaisen tiedon. Työntekijöiden mukaan tämä oli erittäin hyvä käytäntö, sillä aikaa koko ohjeistuksen lukemiseen ei työntekijöiden mukaan heillä itsellään ollut.

Kuntien välillä oli eroja siinä, miten tiedonkeruuprosessi oli sujunut. Eroja esiintyi esimerkiksi siinä, miten mittariston käyttö ja täyttäminen oli organisoitu kunnan sisällä. Kahdesta kunnasta tuli palautetta, jonka mukaan heidän kuntansa työntekijöitä ei ollut tarpeeksi ohjeistettu mittarin käyttöön ja täyttämiseen työpaikalla. Yhteisiä käytäntöjä työyhteisössä koskien esimerkiksi itsearviointilomakkeiden täyttöä ja toimittamista asiakkaille ei ollut. Kunnissa ei ollut käyty myöskään yhteisesti läpi esimerkiksi sitä,

miten ja mitä asiakasperheille tutkimuksesta kerrotaan. Työntekijöiden lomakkeista ei myöskään käyty yhteistä keskustelua vaan työntekijöitä oli ohjeistettu niiden täyttämässä esimerkiksi sähköpostitse. Edellä mainittu aiheutti työntekijöissä ärtymystä ja ahdistusta sekä mittarin lomakkeiden täyttämistä huolimattomasti ja virheellisesti. Lisäksi työntekijät kokivat jääneensä yksin tiedonkeruun kanssa, mikä ei ole tarkoituksenmukaista.

Osassa kunnista mittari ja sen täyttäminen olivat puolestaan olleet runsaasti esillä työn arjessa. Aiheesta oli keskusteltu säännöllisesti tiimeissä ja työntekijät olivat tukeutuneet toisiaan kohdatessaan ongelmia. Hyvänä käytäntönä tuli esiin erään kunnan toimintatapa. Kunnasta kerrottiin, että sieltä on otettu useasti yhteyttä projektitutkijaan ongelmien ilmetessä ja uusi tieto on aina saatettu tietoon koko tiimille. Se, että tiedonkeruu oli otettu selkeästi kunnassa yhteiseksi asiaksi, auttoi tiedonkeruun onnistumista.

4.2 Mittari osana asiakasprosessia

Tutkimukseen valikoituneet asiakkaat jakautuivat monessa kunnassa melko tasaisesti työntekijöiden kesken. Yhdestä kunnasta raportoitiin, että he olivat tasanneet arvioinnit työntekijöiden kesken, mitä voidaan pitää hyvänä käytäntönä. Kahdesta kunnasta raportoitiin puolestaan, että arvioinnit olivat kuormittaneet kohtuuttomasti yhtä työntekijää, mikä aiheutti epätasa-arvoisuuden kokemusta sekä kuormituksen kasaantumisesta vain osan työntekijöistä harteille. Poiminnan ajankohta oli myös erään työntekijän puheesta päätellen haastava kesälomien sattuessa poimintajaksolle. Esimerkiksi eräässä kunnassa sijaisia ei haluttu asialla kuormittaa, jolloin toimintakyvyn arviointien tekeminen jäi ainoastaan ”omien” työntekijöiden vastuulle.

Tutkimuksen esitleminen asiakkaille ja sen ajankohta pohditutti työntekijöitä. Eräässä kunnassa oli toimittu siten, että asiakkaalle sovittiin erikseen aika tutkimuksen esittelyä varten noin viikon päästä ensimmäisestä tapaamisesta. Ajatuksena oli, ettei asiakasta kuormitettaisi ensimmäisellä tapaamisella liiaksi eikä tälle tulisi sellainen tunne, ettei työntekijä olisi kiinnostunut juuri hänen asiastaan. Kyseisen kunnan työntekijän mukaan tällaisessa toimintatavassa oli kuitenkin vaarana, ettei asiakas tullut koko ajalle. Näin oli myös käynyt. Työntekijä myös koki, että joissain tapauksissa oli vaivaannuttavaa pyytää asiakkaita tulemaan vain tutkimuksen esittelyä varten paikalle sosiaalitoimistoon.

Useammasta kunnasta kerrottiin, että he olivat kertoneet asiakkaille tutkimuksesta ensimmäisellä tapaamiskerralla. Yhdestä kunnasta tuli palautetta, että ensimmäinen tapaamiskerta on muutenkin täynnä asiaa ja tuntui haastavalta vielä mahdollistaa siihen tutkimuksesta kertominen. Eräs kunta oli tehnyt päätöksen, että he kertovat asiakkaalle tutkimuksesta toisella tapaamiskerralla. Tällainen toimintatapa oli osoittautunut hyväksi.

Mittarin täyttäminen koettiin työlääksi ja joidenkin työntekijöiden mielestä myös vaikeaksi. Kuormittavaksi koettiin se, että arviointitietoa tuli raportoida kahteen paikkaan, sekä kunnan omaan käyttöjärjestelmään että toimintakykymittariin. Mittaria ei

koettu tämän vuoksi luonnolliseksi osaksi asiakasprosessia. Lisäksi dokumentointi kah-
teen paikkaan vie paljon aikaa.

Kaikki työntekijät mainitsivat yhden kerran selvitysten sekä lyhyiden selvitysten kuor-
mittaneen erityisesti, sillä mittarilomakkeiston läpikäyminen vie aikaa. Tämä tuntuu
turhauttavalta kun tietää, ettei laajaa asiakasarviointia tehdä. Jatkossa voitaisiin sopia,
ettei yhden tapaamiskerran selvityksissä lomakkeistoa tarvitse täyttää. Asiakas ei
osallistuisi vaikuttavuustutkimukseen, mikä on perusteltua siksi, ettei vaikuttavuustie-
toa tällaisen asiakkaan kohdalla kuitenkaan saada. Osaltaan mittarin työlääksi koke-
minen saattoi johtua siitä, että lasutoimari eli sähköinen alusta oli työntekijöille vieras.
Sen käyttämisen opettelu vie aikaa. Lisäksi lastensuojelutarpeen arviointitietoa ei ole
totuttu dokumentoimaan tässä muodossa, kuin se mittariin edellytetään dokumentoi-
tavan. Sähköisellä alustalla esiintyi myös teknisiä ongelmia, mikä hankaloitti toiminta-
kykytiedon dokumentointia mittariin.

Suurin osa työntekijöistä kuvaili lastensuojelutarpeen selvityksensä ikään kuin laajen-
tuneen lomakkeiston läpikäymisen myötä. Tältä osin mittari toimi siis asiakasproses-
sissa työntekijän tukena.

4.3 Mittarin sisältöä koskeva palaute

Työntekijät olivat lähes yksimielisiä siitä, että lomakkeessa olevat kysymykset on
muotoiltu hyvin. Ne olivat ymmärrettäviä ja ne kattavat hyvin arvioinnin vanhempien
osalta. Lomakkeessa olevat kysymykset olivat juuri sellaisia kysymyksiä, joihin lasten-
suojelutarpeen selvityksessä tulisi paneutua. Yksi työntekijöistä oli sitä mieltä, että
lomake voisi tällaisenaan toimia vanhempien osalta ainoana lastensuojelutarpeen sel-
vitystyön välineenä. Lomakkeistoa kiitettiin laajaksi ja arviointia laajentavaksi lähes
kaikkien työntekijöiden osalta. Lomakkeiston tulisi kuitenkin huomioida eri ikäisten
lasten ja nuorten tarpeet vielä nykyistä paremmin sekä erilaiset asiakastilanteet, kuten
eroperheet.

Kaksi työntekijää kritisoi sitä, ettei nuoria ja heidän tilanteitaan (esim. itsenäistyvä
nuori) ole huomioitu mittarissa hyvin. Esimerkiksi *lapsen kohtelu* - lomakkeen täyttä-
misen osalta pohdittiin sitä, että kun nuori asuu poissa kotoa, on vaikeaa ja *”tuntuu
hassulta”* vastata lomakkeen kysymyksiin niiden koskiessa enemmänkin tilanteita,
joissa oletetaan, että lapsi ja vanhempi asuvat samassa taloudessa. Toisen työntekijän
mukaan tehtäessä arviota itsenäistyvistä nuoresta arvioinnin pääpaino ei ylipäätään
ole vanhemmuudessa. Työntekijän mukaan tehtäessä lastensuojelutarpeen selvitystä
itsenäisesti asuvan nuoren kohdalla tavataan esimerkiksi pääsääntöisesti vain nuorta
itseään, ja vanhempien kanssa ollaan muuten yhteydessä. Ylipäätään mitä vanhem-
masta lapsesta on kyse, sitä enemmän arvioidaan hänen vanhemmista riippumatonta
toimintakykyään.

Toinen nuoria koskeva puute oli erään haastateltavan mielestä se, ettei lomakkeistos-
sa huomioida hyvin tilannetta, jossa nuori itse aiheuttaa omalla toiminnallaan lasten-
suojeluilmoituksessa mainitun huolen. Esimerkkitalanteena voisi olla esimerkiksi nuori,

joka käyttäytyy hyvin väkivaltaisesti vanhempiaan kohtaan tai kieltäytyy esimerkiksi puhumasta heille tai lähtemästä kouluun.

Nuoria koskevan tiedon lisäksi myös aivan pienten lasten tilannetta ja toimintakykyä (vauvoja) koskevaa tietoa tulisi palautteen mukaan kartoittaa laajemmin. Myös sisarusuhteita koskevaa tietoa tulisi kartoittaa nykyistä paremmin. Lastensuojelutarpeen selvitykseen tulee työntekijöiden mukaan paljon uusioperheitä, joissa sisarusten välit saattavat aiheuttaa merkittävää kuormitusta perheelle tai asiakaslapselle.

Nuoria, pieniä lapsia ja sisarusuhteita koskevan tiedon kartoittaminen tarkoittaa käytännössä näitä aiheita koskevien kysymysten lisäämistä mittariin tulevaisuudessa.

4.4 Tiedon dokumentointi mittarilomakkeisiin

Mittarin lomakkeista *Lapsen kohtelu* -lomake sai eniten palautetta haastatelluilta työntekijöiltä. Lomakkeen kysymykset on muotoiltu yksikössä luettavuuden takaamiseksi. Mikäli lapsella on kaksi tai useampia vanhempia, arvioidaan heidän kaikkien toimintaa suhteessa lapseen. Mikäli puutteita havaitaan, tekstikenttään voi tarkentaa, kumman vanhemman toiminnasta on kyse. Edellä mainittua kritisoitiin haastateltavien toimesta eikä arvioinnin tekeminen näin tuntunut työntekijöistä luontevalta. Työntekijöiden mukaan on selvityksiä, joissa olisi paikallaan täyttää oma lomake erikseen molempien vanhempien osalta, sillä vanhempien toiminnassa voi olla hyvinkin paljon eroa. Toinen vanhempi voi olla esimerkiksi hyvin kaltoinkohteleva ja toinen suojaava. Tällöin syntein tekeminen vanhempien toiminnasta on haastavaa. Lisäksi työntekijöistä ei tuntunut luontevalta yhdistää samaan vastaukseen esimerkiksi lapsen kanssa asuvan vanhemman ja etävanhemman toimintaa suhteessa lapsen kohteluun.

Työntekijöiden mielipiteitä tiedusteltiin myös *aikuisen toimintakyky* - ja *lapsen toimintakyky* -lomakkeiden täytön suhteen. Kyseisissä lomakkeissa työntekijää pyydetään arvioimaan esimerkiksi henkilön päihdeongelmaa, sen vaikutusta perheen hyvinvointiin sekä työntekijän ja asiakkaan näkemyksen mahdollista ristiriitaa. Yhden työntekijän mielestä minkään kohdan arvioinnissa ei *ollut mitään ongelmaa* ja toisen työntekijän sanoin: *”asiasta täytyy olla käsitys kun tätä täyttää, ei ongelmia”*.

Vaikutuksen arvioiminen perheen hyvinvointiin näyttäytyi osan haastateltavien puheessa kuitenkin epäselvältä. Yksi työntekijä totesi, että vaikutusta perheen hyvinvointiin on vaikea arvioida. Toinen kertoi heillä olleen työyhteisössä vaikeuksia ymmärtää ohjeistusta koskien kyseistä kohtaa. Työntekijät olivat käyneet yhteistä keskustelua asian ympäriltä ja pohtineet, *”mitä tulee merkata”*. Työntekijä mainitsi, että asian voi ymmärtää useammalla tavalla. Kolmannesta kunnasta yhden työntekijä lausuma kertoo samaa:

”Kyllä ne tuntuu vähän itsestään selvyyksiltä että jos perheessä ei ole esimerkiksi mielenterveysongelmia ni onhan se tietysti positiivista siinä perheessä ja varmaan ne vanhemmatkin on siitä tyytyväisiä siinä perheessä et sit klikkailet tollasia itsestään selvyyksiä”.

Edellä mainitusta kommentista voi päätellä kyseisen työntekijän merkinneen voimavaraksi esimerkiksi sen, jos perheessä ei esiinny mielenterveysongelmia vaikka vaikutus

perheen hyvinvointiin on tällöin neutraali koko ilmiön puuttumisen vuoksi. Pilotoinnin käyttöoppaassa (Aaltio 2014) on ohjeistettu asiasta siten, että kutakin kysyttävää tekijää arvioidaan sen kannalta, onko vaikutus perheen toimintakyvyn kannalta positiivinen, negatiivinen vai neutraali. Näyttää siltä, että vaikutuksen arvioiminen voidaan ymmärtää useammalla tavalla, jolloin yhtenäisen arvioinnin turvaamiseksi asiasta ohjeistamiseen on syytä kiinnittää huomiota jatkossa.

Työntekijän tulee täyttäessään *lapsen kohtelu* -lomaketta määrittää jonkin asian painoarvo (esimerkiksi vakavaksi tai jonkin verran puutteelliseksi) eli tekemään päätös kyseisen ilmiön vakavuusasteesta. Tämä koettiin osan työntekijöiden mielestä haastavaksi. Eräs työntekijä pohti, että mikäli hän ruksaa kohdan vakavia puutteita jonkin asian kohdalla, *”onko se nyt sitten jo sijoitus asia?”* Toinen työntekijä koki puolestaan arvioinnin haastavaksi siksi, että lomake vaatii tekemään yhden päätelmän esimerkiksi koskien lapsen pahoinpitelyä. Työntekijän mukaan asiaa ei voi välttämättä tietää varmasti. Työntekijä pohti, ruksaako hän kohdan jonkin verran puutteita silloin, kun hänellä on edellä mainitun kysymyksen mukainen epäily asiasta vai kohdan en osaa sanoa? Työntekijän mukaan lomakkeeseen tulee paljon *ei osaa sanoa* -vastauksia, sillä yhtä varmaa johtopäätöstä on vaikea tehdä. Tällaisissa tapauksissa työntekijöitä voi jatkossa rohkaista luottamaan omaan arvioonsa enemmän ja vastaamaan sen mukaisesti. Vastaukselle voi ja on syytä antaa perustelut lomakkeissa olevan kommentti-toiminnon avulla. Ensimmäisessä tiedonkeruuvaiheessa kommentti-ikkuna ei kuitenkaan auennut teknisten ongelmien vuoksi osassa kunnista.

Palautteen perusteella näyttää siltä, että kunnissa voitaisiin käydä yhteistä keskustelua arvioinnista ja sen dokumentoinnista mittarilomakkeille. Pulmalliset, vaikeasti arvioitavat tilanteet olisi syytä nostaa yhteiseen keskusteluun, sillä yhteisen prosessoinnin kautta yksittäinen työntekijä saa varmuutta arviointinsa tueksi. Huomioitavaa on, että arviointi ylipäätään on subjektiivista ja sen tekemistä on vaikeaa, ellei mahdotonta ohjeistaa yksiselitteisesti. Työntekijöiden kokema vaikeus merkitä yksiselitteistä arviota/vastausta, kertoo yleisesti arviointityön haasteellisuudesta. Täysin varmaa tietoa koskien perheen sisäisiä asioita on ylipäätään paikoin hankala saada.

4.5 Asiakkaan itsearviointilomakkeet

Lastensuojelutarpeen selvityksen kuluessa tulee selvittää sekä lapsen että huoltajien näkemykset tilanteesta. Tätä varten mittarissa on itsearviointilomakkeet sekä vanhemmille/huoltajille että lapselle itselleen täytettäviksi. Itsearviointilomakkeet tarjoavat asiakkaille mahdollisuuden arvioida itse hyvinvointiaan sekä perheen tilanteen ja selvityksen mahdollisesti aiheuttamaa huolta. Lisäksi asiakkaalle tarjotaan mahdollisuus tuoda esiin toiveitaan kunnan palvelujärjestelmälle sekä todeta, mikäli hän ei tiedä, miksi lastensuojelutarvetta selvitetään. Itsearviointilomakkeiden tarkoituksena on lisätä asiakkaiden osallisuutta lastensuojeluprosessissa. (Aaltio 2014.)

Vanhempien itsearviointilomakkeita oli työntekijöiden kertoman mukaan täytetty ja palautettu vaihtelevasti. Enemmän raportoitiin niitä palautuneen huonosti, kuin hyvin. Monet työntekijöistä olivat antaneet itsearviointilomakkeet täytettäväksi asiakkaille kotiin ja asiakkaat eivät näitä lomakkeita palauttaneet. Työntekijöillä ei ollut kerto-

mansa mukaan aikaa "karhuta" lomakkeita asiakkailta takaisin. Itsearviointilomakkeet tulivat palautteen perusteella täytetyiksi parhaiten silloin, kun työntekijä oli täyttänyt ne yhdessä asiakkaiden kanssa esimerkiksi toimistolla tai kotikäynnin yhteydessä.

Yksi työntekijä kertoi, että hänellä oli ollut asiakas, jonka kuntoisuus ei ollut sallinut lomakkeen täyttämistä. Edellä mainittu tulee ottaa huomioon pohdittaessa sitä, millaiset asiakkaat itsearviointilomakkeisiin ovat vastanneet ja toisaalta, millaiset ovat jättäneet vastaamatta. Hyvin "huonokuntoiset" asiakkaat eivät välttämättä osaa, pysty tai halua vastata lomakkeiston kysymyksiin.

Lapsen itsearviointilomakkeita oli haastattelutiedon valossa palautunut vieläkin vähemmän ja niitä on jäänyt usein täyttämättä kokonaan. Kolme työntekijää kertoi, ettei ollut täyttänyt lainkaan lomakkeita lapsen kanssa. Viisi työntekijää kertoi, että heillä oli ollut niin pieniä lapsia, ettei heidän kanssaan ollut voinut lomakkeita täyttää. Pienellä lapsella tarkoitettiin esimerkiksi kaksi–kolmevuotiasta lasta. Useamman työntekijän mielipide oli se, että vasta kouluikäisen lapsen kanssa voisi täyttää lomaketta. Kukaan haastatelluista työntekijöistä ei kertonut yrittäneensä täyttää lomaketta lapsen kuulemiseen tarkoitettuja menetelmiä apuna käyttäen. Eräs haastateltava oli esimerkiksi sitä mieltä, että pienen lapsen kohdalla vastaukset ovat lopulta kuitenkin aina työntekijän tulkintaa. Eräessä kunnassa työntekijä oli sanojensa mukaan "koettanut" täyttää lomaketta neljävuotiaan kanssa ja onnistunut siinä yllätyksekseen hyvin. Toinen taas totesi, että lomakkeessa on aivan oikeat asiat ja sitä on mahdollista käydä läpi pieninkin lapsen kanssa.

Sitä, miksi lomakkeita ei ollut täytetty pienten lasten kanssa, voidaan pohtia. Onko lomake lopulta mahdoton täyttää alle kouluikäisten lasten kanssa vai ovatko työntekijät lähtökohtaisesti vain olettaneet näin olevan tai olleet tätä mieltä ilman, että he ovat pienen lapsen kanssa täyttämistä kokeilleet? On mahdollista, että tässäkin kohtaa vaikutti sekä ajan että ohjeistuksen puute. Lomakkeen täyttäminen pienen lapsen kanssa vaatii aikaa ja mahdollisesti pienen lapsen kuulemiseen luotujen välineiden tai toiminnallisuuden hyödyntämistä.

Lapsen itsearviointilomakkeiden osalta haasteeksi selvisi myös se, että osassa kunnista sosiaalityöntekijät tapaavat pääasiassa vanhempia ja sosiaaliohjaajat huolehtivat lapsista esimerkiksi leikkien heidän kanssaan kotikäyntien yhteydessä. Yhden kunnan työntekijä raportoi, ettei käytänteestä johtuen ole täyttänyt lainkaan lasten itsearviointilomakkeita eikä tiedä, ovatko heidän kuntansa sosiaaliohjaajat yleensäkään niitä täyttäneet. Toisessa kunnassa edellä mainittua ei koettu ongelmaksi vaan sosiaalityöntekijät raportoivat käyneensä keskustelua ohjaajien kanssa ja täyttäneensä lapsen lomakkeen sen pohjalta. Kyseisessä kunnassa myös ohjaajille oli hankittu tunnukset.

Itsearviointilomakkeen alkuperäisenä funktiona on asiakkaan osallisuuden lisääminen. Tämän olisi tarkoitus toteutua itsearviointilomakkeen herättämän dialogin avulla eli sen vastauksista käytävän keskustelun myötä. Tämä ei käytännössä ollut työntekijöiden mukaan toteutunut. Teoriassa hyöty nähtiin. Työntekijät eivät olleet käyneet keskustelua asiakkaidensa kanssa heidän itsearviointilomakkeidensa vastauksista. He eivät haastattelujen perusteella tuntuneet ymmärtäneen, että näin kuuluisi toimia. Jatkossa asiaan onkin syytä kiinnittää huomiota, esimerkiksi kouluttamalla työntekijöi-

tä aiheesta. Asiakkaan osallisuus voi toteutua vain, mikäli itsearviointilomakkeiden vastauksista käydään yhteistä keskustelua työntekijän ja asiakkaan välillä.

4.6 Yhteenveto

Palautteen perusteella lastensuojelutarpeen selvitysvaihe on haastava paikka toteuttaa tiedonkeruuta. Suurimpana haasteena näyttää olevan työntekijöiden kuormittunut työtilanne, sillä ajanpuute kuvattiin syyksi moneen kohtaan, missä mittarilomakkeiden täyttö jäi vaillinaiseksi. Ajanpuute mainittiin syyksi siihen, ettei itsearviointilomakkeita pyydetty takaisin useampaan kertaan asiakkailta, mittaria ei täytetty kokonaan tai osittain, eikä kohdattuja vaikeuksia (esimerkiksi atk-ongelmat) selvitetty.

Kuormittavuuden kokemukseen vaikuttivat monessa kunnassa tekniset ongelmat. La-sutoimari eli sähköinen tiedonkeruualusta ei toiminut siten, kuin sen olisi kuulunut. Mikäli alustan ongelmat olisivatkin olleet ratkaistavissa, eivät työntekijät kiireen vuoksi lähteneet niitä selvittämään. Tiedonkeruualustan tuleekin toimia jatkossa täysin moitteettomasti ja siihen tulee saada esimerkiksi automaattinen tallennus. Näin vältytään tietojen katoamisilta, mikä oli ongelmana palautteen mukaan.

Paitsi teknistä toimivuutta parantamalla, kokemukseen mittarin kuormittavuudesta voidaan vaikuttaa riittävän koulutuksen keinoin. Haastattelun perusteella on selvää, että työntekijät tulee kouluttaa mittarin täyttämiseen omassa kunnassa. Näin varmistetaan mahdollisuus yksilökohtaisempaan ohjaukseen kuin massakoulutuksessa. Lisäksi tiedonkeruuprosessi voitaisiin mallintaa, mikä voisi auttaa sen hahmottamista kunnissa ja edistää sen onnistumista.

Pelkkä koulutus ei kuitenkaan riitä, vaan kunnan sisällä tarvitaan sitoutunutta asennoitumista mittarin täyttämiseen ja tutkimusprosessin edistämiseen. Työntekijöiden haastattelujen perusteella voidaan todeta, että työntekijät tarvitsevat kunnan sisällä, työyhteisössä tukea mittarin käyttämiseen. Ainoastaan yksi suuri koulutustilaisuus ja tätä seuraava sähköpostiviestintä asian tiimoilta ei esimerkiksi ole riittävää, vaan yhteistä keskustelua on syytä käydä asian ympärillä työyhteisössä säännöllisesti. Vertaistuellalla on haastattelujen valossa suuri merkitys. Ne työntekijät, jotka olivat saaneet työyhteisössään riittävästi tukea mittarilomakkeiston täyttämiseen, suhtautuivat positiivisemmin mittarin käyttöön kuin ne, joilta tuki puuttui. Nämä työntekijät myös kokivat "osaavansa" täyttää mittaristoa paremmin kuin ne, joilta tuki puuttui. Huomioitavaa on lisäksi se, että ne työntekijät, jotka kokivat saaneensa tukea mittarin täyttämiseen sekä kokivat osanneensa täyttää lomakkeet hyvin, arvioivat mittaria kokonaisuudessaan positiivisemmin kuin he, joilta tuki puuttui.

Mittarin sisällöstä voidaan todeta palautteen perusteella seuraavaa. On haastavaa luoda mittari, joka pystyisi tavoittamaan asiakkaiden sekä heidän tilanteidensa heterogeenisyyden. Palautteen mukaan lomakkeiston tulisi huomioida eri ikäisten lasten ja etenkin nuorten tilanteet ja toimintakyvyn osa-alueet vielä nykyistä paremmin sekä erilaiset asiakastilanteet, kuten eroperheet. Näyttäisi kuitenkin siltä, että mittarin kaltainen "muistilista" (kuten eräs työntekijä totesi) auttaa työntekijää jäsentämään lastensuojelutarpeen selvitysvaiheessa ne osa-alueet, joista tietoa tarvitaan. Suurin osa

työntekijöistä sanoi oman selvityksensä myös laajentuneen mittarin kysymysten läpikäymisen myötä. Lisäksi oltiin myös sitä mieltä, että mittarissa ovat kaikki elementit, joita selvityksessä kuuluukin käydä läpi.

Yhteenvetona ja johtopäätöksenä voidaan todeta, että tutkimus- ja kehittämistyön tekeminen ja tutkimusaineiston kerääminen lastensuojelun kontekstissa on osoittautunut haastavaksi, joskin mahdolliseksi. Haasteena on erityisesti se, että työtilanne lastensuojelussa on erittäin kuormittava ja aikaa niin sanotulle ”ylimääräiselle työlle” ei työntekijöiltä tahtonut löytyä. Mittarin täyttäminen koettiin tällaiseksi ”ylimääräiseksi työksi”. Vaikka mittarin oli tarkoitus palvella itse selvitysprosessia, mitä se osaltaan työntekijöiden mukaan tekikin, vaaditaan sen täyttämiseen kuitenkin aikaa. Mikäli mittarin täyttäminen kuormittaa työntekijöitä liikaa, on vaarana, että se täytetään huolimattomasti tai jätetään täyttämättä.

Lisäksi on todettava, että kunnassa on syytä pohtia sen mahdollisuuksia osallistua kyseessä olevan kaltaiseen tutkimusprojektiin. Mikäli kunnassa ei sitouduta sekä johto- että työntekijätasolla toimintakykytiedon keräämiseen, vaikuttavuustietoa on mahdotonta saada. Mikäli näin käy, suurimman tappion kärsii kunta itse. Vaikuttavuustieto on lähtökohtaisesti tarkoitettu palvelemaan nimenomaan itse kuntaa tarjoamalla tietoa ja tukea kunnan lastensuojelupalveluiden resursoinnin ja päätöksenteon tueksi.

5 Aineiston esittely ja analyysi

Tässä luvussa esitellään ensimmäisessä tiedonkeruussa kerätty aineisto. Aineiston tunnuslukujen jälkeen käydään läpi mittarilomakkeiden tarkemmat sisällöt samalla, kun esitellään analyysin tuloksia. Lopuksi lomakkeista muodostetut toimintakykyä ja lapsen kohtelua kuvaavat summamuuttujat kootaan rinnakkain ns. toimintakykyprofiiliksi. Toimintakykyprofiilia voidaan hyödyntää sekä asiakastyössä, että makrotasolla kunnan, alueen tai eri palvelutyyppin asiakasmassan toimintakyvyn tarkastelussa ja muutoksen seurannassa.

5.1 Aineiston tunnusluvut

Pilotoinnin kuluessa sähköiseen tietokantaan oli tehty merkintä yhteensä 218 asiakastapauksesta¹. Tutkimusaineistosta poistettiin ne tapaukset (n=62), joissa toimintakykylomakkeisto oli jätetty kokonaan tyhjäksi.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston asiakastapaukset kunnittain.

Kunta	n
Espoo	15
Joensuu	21
Kotka	14
Kouvola	6
Lahti	23
Lappeenranta	22
Pori	11
Rauma	20
Salo	4
Turku	20
Yhteensä	156

¹ Lisäksi tietokantaan oli viety neljä asiakastapausta Pielavedellä. Pielaveden tapauksia ei kuitenkaan poimittu tutkimusaineistoon, koska kunnan henkilövaihdoista johtuen tutkimuslupaprosessia ei saatu käynnistettyä samaan aikaan muiden pilottikuntien kanssa. Lisäksi tiedonkeruun vastuuhenkilö ilmoitti, ettei yksikään näistä tapauksista jatkanut asiakkuudessa.

Lopulliseen tutkimusaineistoon jäi näin ollen 156 asiakastapausta. Tutkimusaineistoon päätyneet tapaukset jakautuivat kuntien kesken taulukon 1 mukaisesti.

Jokainen asiakastapaus koostui lastensuojelutarpeen selvityksen kohteena olevasta lapsesta ja yhdestä tai useammasta hänen hoidostaan ja kasvatuksesta vastaavasta aikuisesta. Työntekijöitä oli pyydetty merkitsemään lapsen taustatietoihin aikuiset, jotka työntekijä sisällytti lastensuojelutarpeen selvitykseen, ja joiden toimintaa ja toimintakykyä lomakkeilla siten arvioitiin. Taulukossa 2 on esitetty lasten, äitien ja isien määrät koko tutkimusaineistossa.

Taulukko 2. Arvioitujen lasten ja vanhempien määrä koko tutkimusaineistossa.

Arvioitujen lasten ja vanhempien määrä (n)	
lapsia	156
äitejä arvioinnissa	131
isiä arvioinnissa	88

Huomautus: isien ryhmään sisällytetty myös arvioinnissa mukana ollut äidin puoliso

Arvioinnissa mukana olevien aikuisten määrä kussakin asiakastapauksessa vaihteli lapsen perhetyypin mukaisesti. Joka toisessa asiakastapauksessa arvioinnissa oli mukana sekä isä että äiti. Lisäksi yhdessä tapauksessa arvioitavia aikuisia oli kolme (äiti, äidin puoliso ja isä). Noin kolmasosassa tapauksia arvioinnissa oli mukana ainoastaan äiti, ja ainoastaan kuudessa prosentissa tapauksia arvioinnissa oli mukana ainoastaan isä.

Taulukko 3. Asiakastapausten kokoonpanot.

Asiakastapausten kokoonpanot		
Arvioinnissa mukana	n	prosenttia tapauksista
äiti ja isä	76	49 %
vain äiti	54	35 %
vain isä	10	6 %
äiti, äidin puoliso ja isä	1	1 %
Ei merkintää vanhemmista	15	10 %
Yhteensä	156	100 %

Kaikkiaan 15 lapsen kohdalla työntekijä ei ollut merkinnyt arviointiin mukaan yhtään aikuista. Näissä tapauksissa lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien aikuisten määrää ja roolia ei tiedetä. Puutteellinen merkintä johtunee joko ajanpuutteesta tai

selvityksen suppeudesta. Mainituissa tapauksissa työntekijä oli kuitenkin täyttänyt lapsen kohtelu -lomakkeen ja osassa myös lapsen toimintakyky -lomakkeen. Syystä tai toisesta näissä tapauksissa ei ole kuitenkaan täytetty aikuisen toimintakyky -lomaketta. Joukossa on myös sellaisia tapauksia, joissa tietoja on täytetty aikuisista, muttei lapsesta.

Taulukossa 4 on kooste eri lomakkeiden täyttömääristä. Eniten lomakkeita oli täytetty lapsen kohtelusta, mutta joka kymmenennen lapsen kohdalla tämä lomake oli jätetty tyhjäksi. Myöskään lapsen ja vanhemman toimintakykylomakkeita ei ollut täytetty kaikista selvityksen kohteena olleista lapsista ja vanhemmista. Näiden lomakkeiden täyttäminen oli työntekijän vastuulla. Lomakkeet ovat voineet jäädä tyhjiksi joko siksi, ettei lomaketta ole katsottu selvityksen lyhyiden vuoksi tarpeelliseksi täyttää, tai siksi, ettei työntekijälle ole ollut syystä tai toisesta aikaa näiden täyttämiseen

Taulukko 4. Täytettyjen lomakkeiden määrät koko aineistossa.

Täytettyjen lomakkeiden määrät		
	n	prosenttia lapsista
Lapsen kohtelu	142	91 %
Lapsen toimintakyky	134	86 %
molemmat em. lomakkeet täytetty	129	83 %
Lapsen itsearviointi 1	40	26 %
Lapsen itsearviointi 2	17	11 %
molemmat itsearviointil. täytetty	16	10 %
	n	prosenttia äideistä
Äidin toimintakyky	112	85 %
Äidin itsearviointi 1	65	50 %
Äidin itsearviointi 2	18	14 %
molemmat itsearviointil. täytetty	16	12 %
	n	prosenttia isistä
Isän toimintakyky	73	83 %
Isän itsearviointi 1	34	39 %
Isän itsearviointi 2	15	17 %
molemmat itsearviointil. täytetty	10	11 %

Huomautus: isien ryhmään sisällytetty myös äidin puoliso

Itsearviointilomakkeiden täyttäminen oli asiakkaalle vapaaehtoista. Äidit ovat olleet halukkaampia itsearviointilomakkeen täyttämiseen kuin isät. Lasten kohdalla itsearvi-

ointitiedon kerääminen on ollut haastavampaa. Itsearviointilomakkeisiin liittyviä ha-
vaintoja on käsitelty tarkemmin edellisessä luvussa.

Selvitysprosessi ja lopputulos

Työntekijän ilmoituksen mukaan selvitys oli kyetty tekemään kokonaan yhteistyössä
vanhempien kanssa 75 prosentissa tapauksia ja osittaisessa yhteistyössä 16 prosentis-
sa tapauksista. Ainoastaan kolmessa prosentissa tapauksista yhteistyö ei ollut onnistu-
nut. Kuudessa prosentissa tapauksia kysymykseen ei ollut vastattu.

Taulukosta 5 käy ilmi, miten lasta ja vanhempia koskeva mittarilomakkeisiin merkitty
tieto oli selvityksen kuluessa hankittu. Tyypillisimmin työntekijä on tavannut perhettä
yhdessä. Lasta työntekijä oli henkilökohtaisesti tavannut alle puolissa tapauksia. Van-
hemman henkilökohtainen tapaaminen oli toteutunut useammin, lähes kahdessa kol-
masosassa tapauksia. Joka kolmannessa selvityksessä oli pidetty neuvottelu, jossa oli
ollut perheenjäsenten lisäksi muita henkilöitä paikalla. Joka toisessa tapauksessa työn-
tekijä oli saanut perhettä koskevia tietoja muilta viranomaisilta.

Työntekijöitä pyydettiin myös merkitsemään tapaamisten määrää. Kuudessa prosentis-
sa tapauksista työntekijä ei ollut merkinnyt lomakkeeseen yhtään tapaamista. Näiden
perheiden kohdalla ei ole täyttä varmuutta siitä, onko kyse puuttuvasta vastauksesta
vai siitä, ettei perhettä ole tavattu lainkaan. 19 prosentissa tapauksista perheen ta-
paamisia ja/tai neuvotteluja oli ollut yksi ja muissa siis tätä enemmän.

Taulukko 5. Tiedon lähteet selvityksissä.

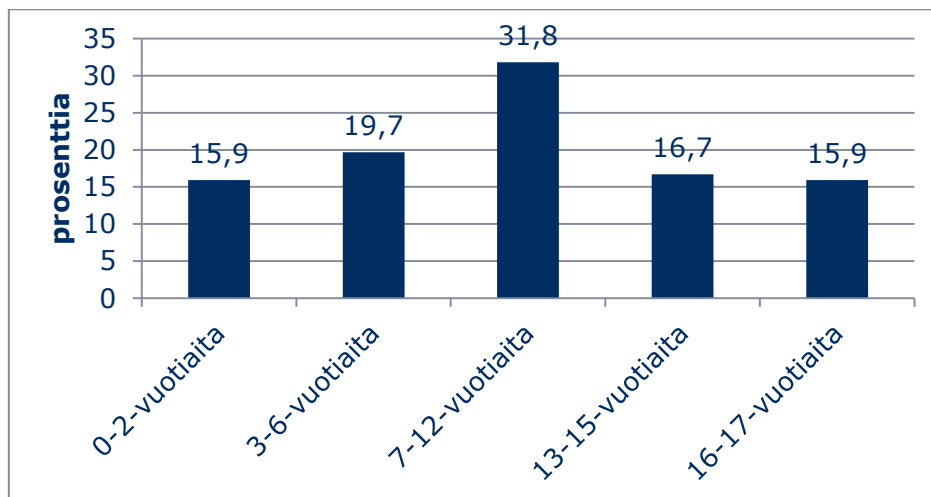
Miten vanhempia ja lasta koskeva tieto on saatu?	
	prosenttia selvityksistä
perheen yhteisiä tapaamisia	80 %
lapsen henkilökohtaisia tapaamisia	46 %
vanhempien henkilökohtaisia tapaamisia	63 %
neuvotteluja, joissa ulkopuolisia	34 %
muilta viranomaisilta saatuja tietoja	52 %
tapaamisia yhteensä	
	prosenttia selvityksistä
ei yhtään / ei vastattu	6 %
yksi tapaaminen	19 %
kaksi tapaamista	20 %
kolme tapaamista	18 %
neljä tai viisi tapaamista	16 %
kuusi tapaamista tai enemmän	16 %

Selvityksistä 24 prosenttia (n=38) jatkui lastensuojelun asiakkuutena ja 69 prosentissa (n=107) tapauksista ei. Ne tapaukset, joissa asiakkuus on jatkunut helmikuuhun 2015 saakka, arvioidaan lomakkeilla toisen tiedonkeruun aikana uudestaan. Seitsemässä prosentissa tapauksia tietoa ei ollut merkitty.

5.1.1 Asiakkaiden taustatiedot

Otokseen valikoitui lapsia melko tasaisesti kaikista ikäryhmistä. Alle kouluikäisiä oli noin kolmannes tapauksista, alakouluikäisiä noin kolmannes ja 13 vuotta täyttäneitä kolmannes. Jakauma vastaa esimerkiksi Kuusikko-kunnissa tehtyjen lastensuojeluilmoitusten ikäjakaumaa.

Kuva 6. Lasten ikäjakauma aineistossa.

Lapsista 93 prosenttia puhui äidinkielenään suomea. Lisäksi mukana oli muutama venäjän- ja ruotsinkielinen lapsi. Lapsista tyttöjä oli 47 prosenttia ja poikia 53 prosenttia.

Joka kolmannessa tapauksessa lapsesta oli työntekijän tietojen mukaan tehty aiempi lastensuojeluilmoitus.

Arvioinnissa mukana olevista aikuisista kysyttiin taustatietoina ikä, sukupuoli, äidinkieli, koulutus, työmarkkina-asema, toimeentulotukiasiakkuus ja huoltajuussuhde lapseen sekä tieto siitä, asuuko lapsen kanssa. Näitä tietoja hyödynnetään aineiston myöhemässä analysoinnissa.

5.1.2 Katoanalyysi

Kahdessa kunnassa poiminta suoritettiin kaikista poimintajakson aikana vireille tulevista lastensuojeluilmoituksista. Tässä poimintatavassa tiedettiin jo ennalta, että toimintakykylomakkeet jäävät täyttämättä niissä tapauksissa, joissa ilmoitus ei johda selvitykseen. Näissä kahdessa kunnassa sähköiseen palveluun tehtiin merkintä yhteensä 48 tapauksesta, joista kahdeksan osalta lomakkeita ei ollut lainkaan täytetty. Syynä on ohjeistuksen mukaisesti oletettavasti se, ettei ilmoitus ole johtanut selvitykseen.

Näiden lisäksi yhden asiakastapauksen kohdalla työntekijä on ilmoittanut lomakkeiden jääneen tyhjiksi, koska selvitys oli lyhyt, ja toisessa tapauksessa siksi, ettei asiakas ollut saapunut paikalle.

Muissa kunnissa poiminta suoritettiin niistä poimintajaksona vireille tulleista lastensuojeluilmoituksista, jotka johtivat selvitykseen. Näissä kunnissa ei periaatteessa pitänyt jäädä lomakkeita täyttämättä ilman selitystä. Kuitenkin 31 tapauksessa näin on käynyt. Syyt voivat olla samoja, kuin niissä tapauksissa, joissa tyhjäksi jätetylle lomakkeistolle on annettu pyydetty selitys. Neljässä tapauksessa syyksi on ilmoitettu se, että ilmoitus on käsitelty ilman pidempää selvitystä eikä lomakkeita ole ollut tarkoituksenmukaista täyttää. Yhdeksässä tapauksessa syynä on ollut ajan puute. Kahdessa tapauksessa syyksi on merkitty asiakkaan kieltäytyminen ja yhdessä tapauksessa se, että asiakas ei ole saapunut sovittuun tapaamiseen. Myös työntekijän vaihtuminen tai loma mainittiin syyksi kolmessa tapauksessa.

Selittämättä tyhjäksi jääneiden lomakkeiden taustalla voi olla myös teknisiä syitä. Muutamassa kunnassa sähköinen tiedonkeruujärjestelmä ei alkuvaiheessa toiminut kunnan omien tietojärjestelmäasetusten kanssa yhteen, jolloin työntekijät turhautuivat tietojen syöttämiseen. Osa työntekijöistä ilmoitti täyttäneensä lomakkeen, mutta tiedot eivät olleet jostain syystä tallentuneet. Vaikka teknisiä ongelmia pyrittiin ratkomaan kuntien kanssa tiedonkeruun aikana, kaikki työntekijät eivät enää ehtineet tai jaksaneet yrittää lomakkeiden täyttämistä uudelleen. Teknisten ongelmien lisäksi työntekijöiden kiireinen työtilanne ja väsymys ovat haastattelujen perusteella joissakin tapauksissa johtaneet siihen, että asiakastapausta ei ole käsitelty toimintakykymittarin lomakkeilla.

5.2 Vanhempien toimintakyky

Vanhemman toimintakykylomakkeeseen oli koottu kysymyksiä, joilla kartoitettiin vanhemman toimintakykyä vahvistavia ja heikentäviä tekijöitä. Asiaa tarkasteltiin lomakkeessa paitsi vanhemman itsensä kannalta, myös suhteessa perheeseen. Kutakin arviointikohdetta arvioitiin siis myös siltä kannalta, lisäsikö se perheen voimavaroja tai kuormitusta, vai oliko vaikutus neutraali.

Aikuisen toimintakykyä arvioivaan lomakkeeseen oli koottu aiempaan tutkimukseen ja asiantuntijakeskusteluihin perustuen niitä tekijöitä, joiden tiedetään lisäävän riskiä lapsen kaltoinkohteluun, ja toisaalta niitä tekijöitä, joiden tiedetään toimivan positiivisina voimavaroina osana aikuisen elämänhallintaa. Tarkoituksena oli, että tällaisen systemaattisen listauksen avulla työntekijä voi paremmin havaita sekä akuutit palvelutarpeet että viitteet sellaisista riskitekijöistä, joihin olisi hyvä tarjota varhaista tukea. Lisäksi lomakkeen toivottiin toimivan työkaluna hankalien asioiden puheeksiottamisessa. Sen oli tarkoitus sekä jäsentää perheen tilanteen kartoittamista että auttaa työntekijää nimeämään ja dokumentoimaan hänessä heränneet huolenaiheet.

Aiemman tutkimuksen mukaan vanhemman mielenterveysongelmat ja päihdeongelmat lisäävät lapsen kaltoinkohtelun riskiä (Sidebotham & Heron 2006). Vanhemman fyysiseen terveyteen liittyvien ongelmien ei ole selvästi todettu lisäävän kaltoinkohte-

luriskää (Stith et al. 2009), mutta terveysongelmat kuitenkin tarkoittavat määritelmällisesti alentunutta toimintakykyä. Terveystilan on myös havaittu selittävän vanhemman kantamaa huolta omasta vanhemmuudesta (Lammi-Taskula & Salmi 2008). Tämän vuoksi fyysistä terveyttä on haluttu kartoittaa vanhemman toimintakykylomakeessa.

Päihdeongelman lisäksi lomakkeessa kartoitettiin vanhemman toiminnallista riippuvuutta. Tällä tarkoitettiin esimerkiksi pelaamiseen, nettiin tai kuntoiluun kohdistuvaa pakonomaista toimintaa, joka voi johtaa lapsen hoidon ja huolenpidon laiminlyöntiin. Tätä ei ole aiemmissa tutkimuksissa mainittu riskitekijänä, mutta mm. lisääntyneiden peli- ja nettiongelmien vuoksi voitiin olettaa, että myös tämän tyyppinen riskitekijä voi lapsiperheissä esiintyä.

Lisäksi kysyttiin vanhemman omista lapsuudenaikaisista kaltoinkohtelukokemuksista, jotka mainitaan useissa tutkimuksissa riskitekijänä (ks. Sidebotham et al. 2006).

Fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, päihde- ja toiminnalliseen riippuvuuteen sekä omiin kaltoinkohtelukokemuksiin liittyen kysyttiin, saiko vanhempi näihin liittyvää hoitoa. Hoito voi toimiva suojaavana tekijänä ja voimavarana, mutta hoidon puute tai sopimattomuus sen sijaan voi lisätä kuormitusta.

Terveyteen ja elämänhallintaa liittyvien kysymysten jälkeen kysyttiin tiedon käsittelyyn liittyvistä taidoista, sillä vanhempien kognitiivisen heikkouden on todettu lisäävän riskiä lapsen laiminlyöntiin (McConnell et al. 2011).

Sosiaalisten verkostojen puute on myös riskitekijä (Sidebotham et al. 2006). Tätä kartoitettiin kolmella kysymyksellä koskien lapsen kasvatusta ja hoitovastuuta, muuta sosiaalista tukiverkostoa ja kontakteja palvelujärjestelmässä.

Vanhempaan kohdistuva tai vanhemman harjoittama väkivalta on aina suora kuormitustekijä perheen hyvinvoinnille. On selvää, että vanhemman kokemaa väkivaltaa ja väkivallan uhka heikentävät vanhemman hyvinvointia ja kykyä toimia vanhempana. Väkivaltaisesti käyttäytyvällä vanhemmalla taas on selvästi heikentynyt kyky hallita omaa toimintaansa ja tunteitaan. Vanhemman toiseen aikuiseen kohdistama väkivalta kytkeytyy myös usein lapsen kohdistuvaan kaltoinkohteluun (Edelson 1999; Oranen 2012). Vaikka väkivalta ei kotona kohdistuisi suoraan lapseen, vanhempaan kohdistuvan väkivallan todistaminen on lapselle itsessään vahingollista. (Oranen 2012, 224.)

Suomalaisessa aineistossa köyhyys, pitkittynyt työttömyys ja taloudelliset vaikeudet ovat näkyneet sijoitusten taustalla (Heino 2007, Forssén 1993, Kivinen 1994). Myös kansainvälisessä tutkimuksessa nämä mainitaan kaltoinkohtelun riskitekijöinä (ks. Sidebotham et al. 2006). Työttömyyden ohella myös työhön liittyvä kuormitus voi vaikuttaa negatiivisesti vanhemmuuteen niin ajankäyttöön liittyvinä ongelmina kuin vanhemman psyykkisenä kuormituksena (Salmi ym. 2012, Niemi 2012, 44).

Mitkään edellä mainituista tekijöistä eivät kuitenkaan välttämättä aktualisoidu lapsen kaltoinkohteluksi tai perheen hyvinvointia kuormittaviksi tekijöiksi, mikäli riski voidaan kompensoida jollakin suojatekijällä. Lapsi voi elää muutamalle riskitekijälle altistettuna ilman kielteisiä vaikutuksia kehitykseen. Useiden riskitekijöiden kasautuminen ja kompensoivien tekijöiden puuttuminen voi kuitenkin vaarantaa lapsen terveyden ja toimin-

takyvyn (Söderholm & Politi 2012). Tämän vuoksi mittarissa on tarkasteltu riskiä ja sen vaikutusta erikseen, ja toisaalta riski- ja kuormitustekijöiden yhtäaikaista esiintymistä eli kasautumista.

Kompensoivina tekijöinä tarkasteltiin ensinnäkin vanhemman käytettävissä olevaa sosiaalista tukea. Kuten edellä todettiin, tätä kartoitettiin kolmella kysymyksellä koskien lapsen kasvatus- ja hoitovastuuta, muuta sosiaalista tukiverkostoa ja kontakteja palvelujärjestelmässä. Myös vanhemman saamat palvelut toimivat parhaimmillaan vanhemman toimintakykyä edistävinä voimavaroina.

Eri tavoin saadun sosiaalisen tuen rinnalla edellä läpikäytyjen riskitekijöiden puuttumisen voi myös arvioida perheen voimavaraksi. Erityisen selvää tämä on fyysisen ja psyykkisen terveyden sekä kognitiivisen toimintakyvyn kohdalla, jotka mahdollistavat vanhemman toimimisen osana yhteisöä ja merkitsevät toisin sanoen hyvää toimintakykyä (Doyal & Gough 1991). Myös riittävä taloudellinen toimeentulo toimii voimavarana: se mahdollistaa monien muiden pyrkimysten edistämisen ja on Doyalin ja Goughin tarveteorian mukaisesti ns. välittävässä asemassa terveyden ja osallisuuden rakentumisessa.

Hieman hankalampaa on arvioida sitä, voiko päihdeongelman, toiminnallisen riippuvuuden, väkivaltaisen käytöksen, ja työhön, työttömyyteen tai työkyvyttömyyteen liittyvän kuormituksen puuttumista pitää voimavarana. Tällaisten elämänhallinnallisten ongelmien tai akuutin kuormitustilan puuttuessa lapsen kaltoinkohtelun riski on aiempien tutkimustulosten mukaisesti pienempi kuin ongelman läsnäollessa. Ongelman puuttuminen ei kuitenkaan vielä itsessään merkitse vahvaa elämänhallintaa ja terveystä, vaan mahdollisesti ainoastaan sitä, ettei henkilöön ole kohdistunut erityistä negatiivista elämäntapahtumaa. Lomakkeen rakenne on mahdollistanut sen, että työntekijä on voinut tällaisissakin tapauksissa merkitä vaikutussarakkeeseen ”lisää voimavaroja” ja osa on näin tehnyt, osa taas ei. Koska mainittujen asioiden puutetta ei kuitenkaan teorian valossa voi pitää voimavarana, nämä vastauskombinaatiot on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Kustakin edellä kuvatusta vanhemman toimintakykyyn liittyvästä tekijästä oli siis muodostettu lomakkeeseen kysymys, jota työntekijää pyydettiin arvioimaan ensin siltä kannalta, esiintyikö vanhemmalla kysyttyä asiaa. Toiseksi työntekijän tuli arvioida asian vaikutusta perheen hyvinvointiin (lisäsikö voimavaroja, oliko vaikutus neutraali vai lisäsikö kuormitusta). Mikäli vanhemmalla esimerkiksi todettiin ongelmallista päihteidenkäyttöä, kyseessä oli riskitekijä eli potentiaalinen kuormitustekijä. Mikäli työntekijä arvioi päihteidenkäytön lisänneen perheen kuormitusta, kyseessä oli aktuaalinen kuormitustekijä. Vastaavasti mikäli vanhemmalla oli sosiaalista tukiverkostoa, kyseessä oli suojatekijä eli potentiaalinen voimavaratekijä. Jos työntekijä oli arvioinut, että tämä tukiverkosto myös lisäsi vanhemman voimavaroja, kyse oli aktuaalisesta voimavaratekijästä.

Vanhemman toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset voimavara- ja kuormitustekijät on koottu taulukkoon 6.

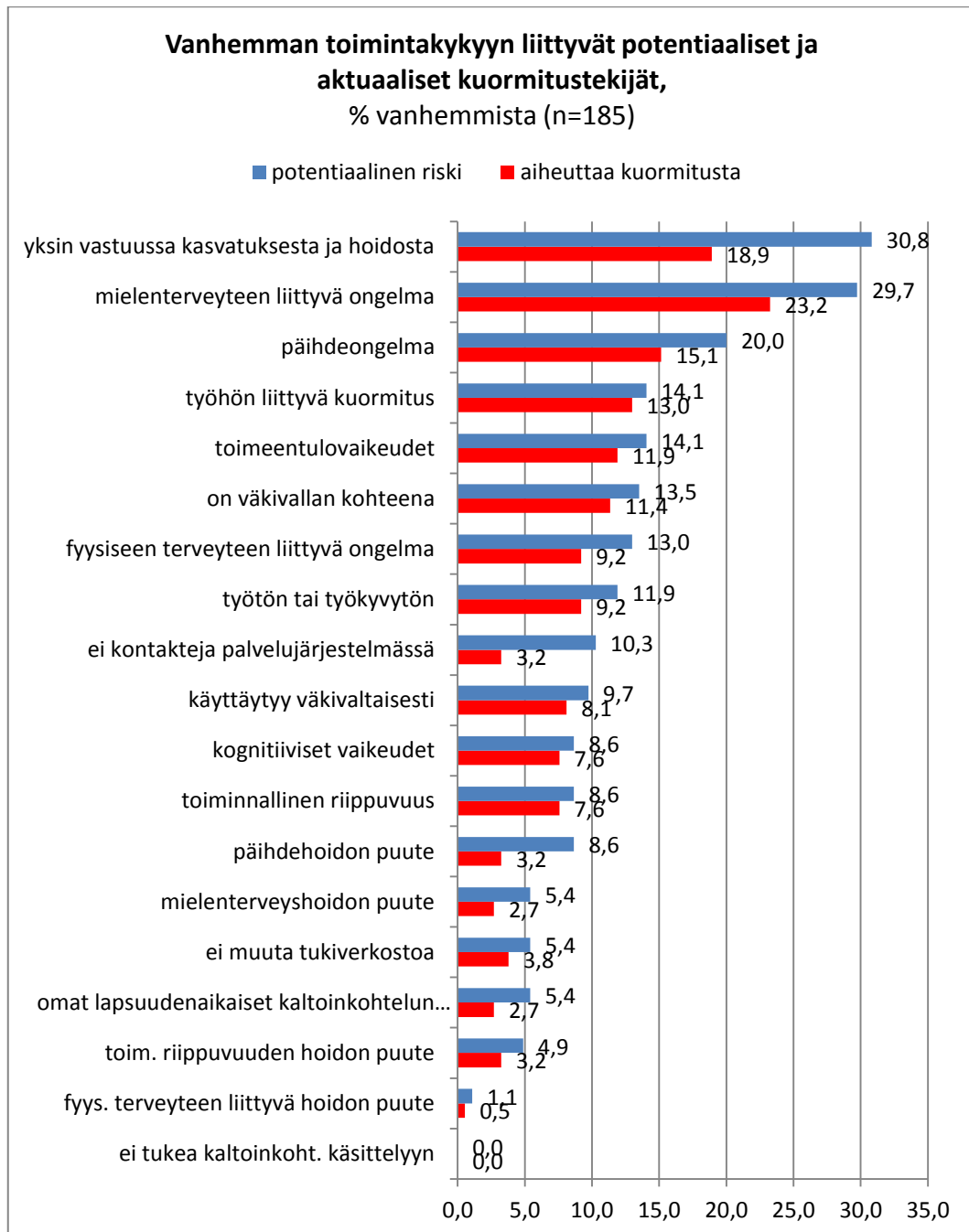
Taulukko 6. Vanhemman toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset kuormitus- ja voimavaratekijät.

Kuormitustekijät	Voimavaratekijät
fyysiseen terveyteen liittyvä ongelma	ei fyysiseen terveyteen liittyvää ongelmaa
fyysiseen terveyteen liittyvän hoidon puute	fyysiseen terveyteen saatu hoito
mielenterveyteen liittyvä ongelma	ei mielenterveyteen liittyvää ongelmaa
mielenterveyshoidon puute	mielenterveyteen saatu hoito
päihdeongelma	
päihdehoidon puute	päihdeongelmaan saatu hoito
toiminnallinen riippuvuus	
toiminnalliseen riippuvuuden liittyvän hoidon puute	toiminnalliseen riippuvuuteen saatu hoito
omat lapsuudenaikaiset kaltoinkohtelukokemukset	
kaltoinkohtelukokemusten käsittelyyn tarvittun tuen puute	kaltoinkohtelukokemusten käsittelyyn saatu tuki
tiedon käsittelyyn liittyvät vaikeudet	ei tiedon käsittelyyn liittyviä vaikeuksia
yksin vastuussa lapsen päivittäisestä kasvatuksesta ja hoidosta	jaettu vastuu lapsen päivittäisestä kasvatuksesta ja hoidosta
ei muuta sosiaalista tukiverkosta	muu sosiaalinen tukiverkosto
ei valmiita kontakteja palvelujärjestelmässä	valmiita kontakteja palvelujärjestelmässä
käyttäytyy väkivaltaisesti	
on väkivallan kohteena	
toimeentulovaikeudet	ei toimeentulovaikeuksia
työttömyys tai työkyvyttömyys	
työhön liittyvä kuormitus	

5.2.1 Vanhemman toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset riskitekijät ja niistä aiheutunut aktuaalinen kuormitus

Tarkastellaan seuraavaksi edellä listattujen riskitekijöiden eli potentiaalisten ja aktuaalisten kuormitustekijöiden yleisyyttä arvioitujen vanhempien joukossa.

Kuva 7. Vanhemman toimintakykyyn liittyvien potentiaalisten ja aktuaalisten kuormitustekijöiden yleisyys, % vanhemmista yhteensä.

Kuvasta 7 havaitaan, että yleisimmät työntekijän havaitsemat riskitekijät olivat lapsen kasvatus- ja hoitovastuun kantaminen yksin sekä vanhemman mielenterveyteen ja päihteidenkäyttöön liittyvät ongelmat. Kuten edellä käytiin läpi, lomakkeessa potentiaaliset riskitekijät ja aktuaalinen kuormitus ovat kaksi eri muuttujaa. Kuvioista voidaan yleisesti havaita, että läheskään aina havaitusta riskistä ei aiheudu aktuaalista hyvinvointikuormitusta. Riskitekijän vaikutus on voinut olla perheen kannalta neutraali. Aina työntekijä ei kuitenkaan ole osannut ylipäänsä arvioida riskin vaikutusta, mikä selittää osan potentiaalisen ja aktuaalisen kuormituksen erosta.

Toinen hankaluus havaittujen kuormitustekijöiden yleisyyden tarkastelussa on se, etteivät työntekijät ole osanneet aina arvioida kysytyn riskitekijän olemassaoloa ylipäänsä. Erityisen huonosti työntekijät ovat osanneet vastata kysymykseen siitä, onko vanhemmalla ollut omia kaltoinkohtelukokemuksia lapsuudessa. Eroja eri riskitekijöiden arvioinnin vaikeudessa tai helppoudessa tarkastellaan jäljempänä vielä erikseen. Sitä ennen käydään vanhemman toimintakyvyn kuormitustekijät teemoittain läpi siten, että erot äitien ja isien ryhmässä tulevat myös huomioituiksi.

Puutteet vanhemman terveydessä ja elämäntilanteessa

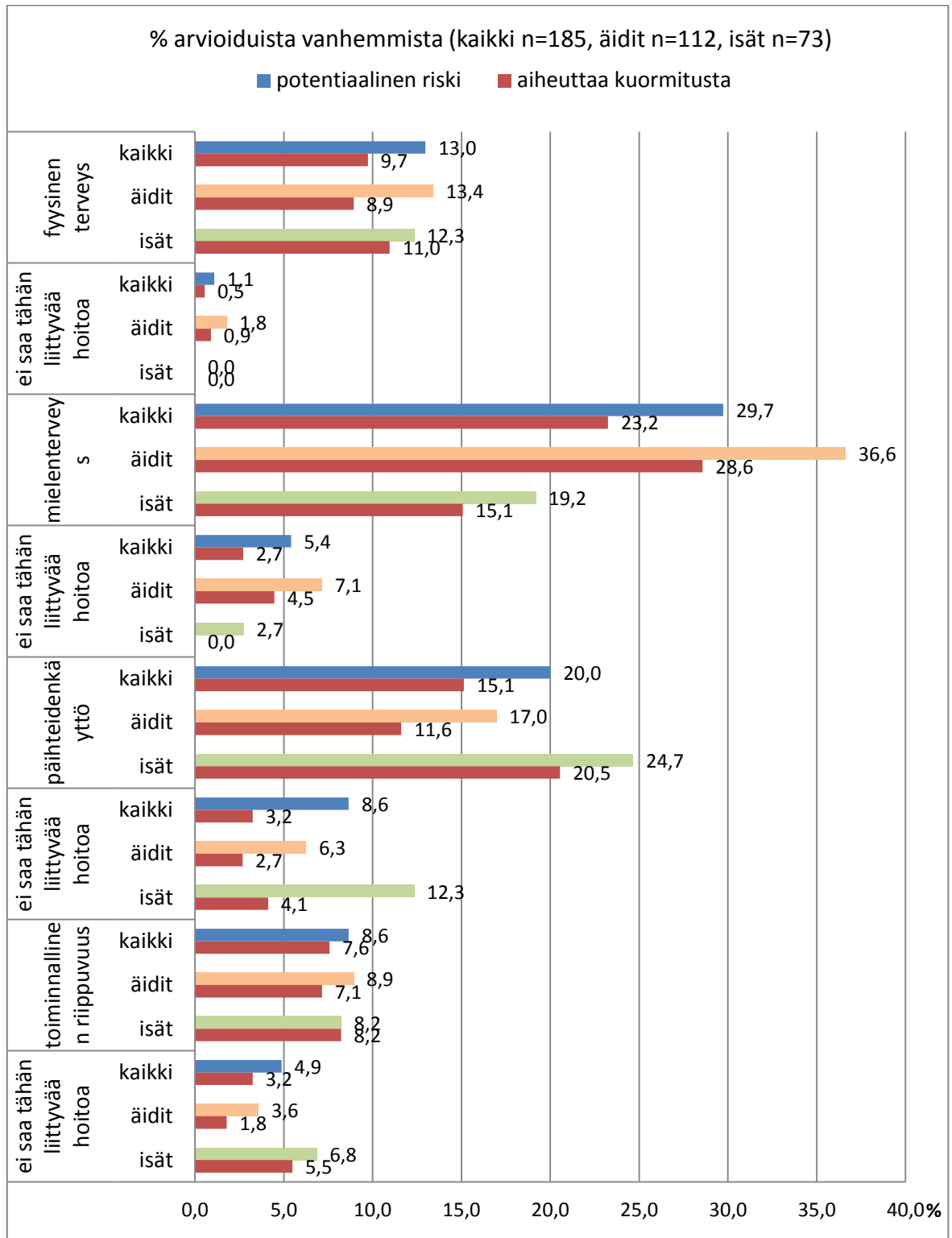
Kuvassa 8 on esitetty vanhemman fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä elämäntilanteen puutteeseen liittyvät jakaumat vanhemmilla yhteensä sekä äideillä ja isillä erikseen. Elämäntilanteen puutetta tarkasteltiin päihteiden käytön ja toiminnallisen riippuvuuden kautta.

Potentiaalinen riskitekijä oli kysytty muodossa ”Onko selvityksen aikana herännyt huolta henkilön fyysisestä terveydestä?” Myös hoidon puute määriteltiin potentiaalisiksi riskitekijäksi, ja tätä oli kysytty muodossa ”Jos kyllä, saako henkilö tähän liittyvää hoitoa?”

Kaikista vanhemmista 13 prosentilla oli jokin huolta aiheuttava fyysiseen terveyteen liittyvä ongelma. Tämä ei kuitenkaan työntekijän arvion mukaan ollut kaikkien vanhempien kohdalla kuormittanut perheen hyvinvointia. Sellaisia tapauksia, joissa vanhemmalla oli fyysiseen terveyteen liittyvä ongelma ja sillä oli negatiivinen vaikutus perheeseen, oli vanhemmista 9,7 prosenttia. Toisin sanoen, joka neljännessä tapauksessa riskitekijä ei ollut työntekijän arvion mukaan aktualisoitunut kuormitukseksi.

Toinen fyysiseen terveyteen liittyvä riski- ja kuormitustekijä oli tilanne, jossa vanhempi ei ongelmasta huolimatta ollut hoidon piirissä. Tällaisia tapauksia oli aineistossa kuitenkin vähän, noin prosentti vanhemmista.

Kuva 8. Vanhemman terveyden ja elämäntilanteeseen liittyvät riskitekijät ja niistä aiheutunut kuormitus, % arvioituista vanhemmista.

Mielenterveyteen liittyviä ongelmia oli työntekijän arvion mukaan 29,7 prosentilla vanhemmista. Selvästi yleisempiä nämä ongelmat olivat äideillä (36,6, %) kuin isillä (19,2 %). Äideistä 28,6 prosenttia oli sellaisia, joiden kohdalla mielenterveyteen liittyvä riskitekijä oli arvioitu myös perheen hyvinvointia kuormittavaksi tekijäksi. Isistä puolestaan 15,1 prosenttia oli tällaisia. Molemmilla sukupuolilla joka neljäs tapauksista oli sellainen, ettei riskitekijä ollut työntekijän mukaan aiheuttanut selvää kuormitusta.

Mielenterveyspalvelujen piirissä oli 19,5 prosenttia kaikista arvioituista vanhemmista (ks. voimavarakuviot). Palvelujen ulkopuolelle sen sijaan oli jäänyt kaikista äideistä 7,1 prosenttia, ja 4,5 prosentin kohdalla hoidon puute oli aiheuttanut kuormitusta. Isien kohdalla hoidon puute ei ollut aiheuttanut selviä ongelmia.

Ongelmallista päihteiden käyttöä esiintyi joka viidennellä vanhemmalla, ja joka kuudennen kohdalla työntekijä oli arvioinut tämän kuormitustekijäksi. Päihteiden käyttö oli isien kohdalla yleisempää (24,7 %) kuin äideillä (17,0 %). Päihteiden käyttö oli myös arvioitu kuormitustekijäksi useammin isien kuin äitien kohdalla (isistä 83 % kohdalla riskitekijällä negatiivinen vaikutus, äideistä 68 % kohdalla). Vailla päihdehoitoa oli kaikista päihteitä ongelmallisesti käyttävistä isistä 12,3 prosenttia ja äideistä 6,3 prosenttia, ja kuormitustekijänä hoidon puutetta pidettiin 4,1 prosentilla isistä ja 2,7 prosentilla äideistä.

Päihteiden käytön ohella toinen elämänhallinnan puutetta kuvaava muuttuja tutkimuksessa koski vanhemman toiminnallista riippuvuutta. Toiminnallisella riippuvuudella tarkoitettiin toimintaa, jota vanhempi toteuttaa pakonomaisesti siten, että hän laiminlyö muita tehtäviään. Riippuvuus voi kohdistua esimerkiksi nettiin, peleihin, rahapeleihin, työhön tai kuntoiluun. Kaikista vanhemmista 8,6 prosentin kohdalla työntekijällä oli herännyt huoli tällaisesta pakonomaisesta toiminnasta. Kuormitukseksi se oli merkitty 7,6 prosentille vanhemmista. Äitien ja isien välillä ei ollut suurta eroa tässä kysymyksessä. Toiminnalliseen riippuvuuteen liittyvää hoitoa oli saanut työntekijän tiedon mukaan ainoastaan 0,5 prosenttia vanhemmista (ks. voimavarakuviot). Hoidon puutetta ei kuitenkaan pidetty aina kuormitustekijänä: aineiston isistä 5,5 prosenttia oli sellaisia, joiden hoidon puute kuormitti perhettä. Äideistä tällaisia oli 1,8 prosenttia.

Yhteenvedon voidaan siis todeta, että kaikkien edellä läpikäytyjen toimintakykymuuttujien kohdalla tilanne oli se, ettei kysytyn ongelman läsnäolosta ollut kaikissa tapauksissa seurannut aktuaalista kuormitusta perheen hyvinvoinnille. On kuitenkin otettava huomioon myös se, että työntekijät eivät ole kaikissa tapauksissa osanneet arvioida havaitun riskitekijän vaikutusta perheen hyvinvointiin. Riski- ja kuormitusmuuttujien jakaumien erot selittyvät myös osin tällä (ks. liitetaulukko 1).

Vanhemman oma kaltoinkohteluhistoria

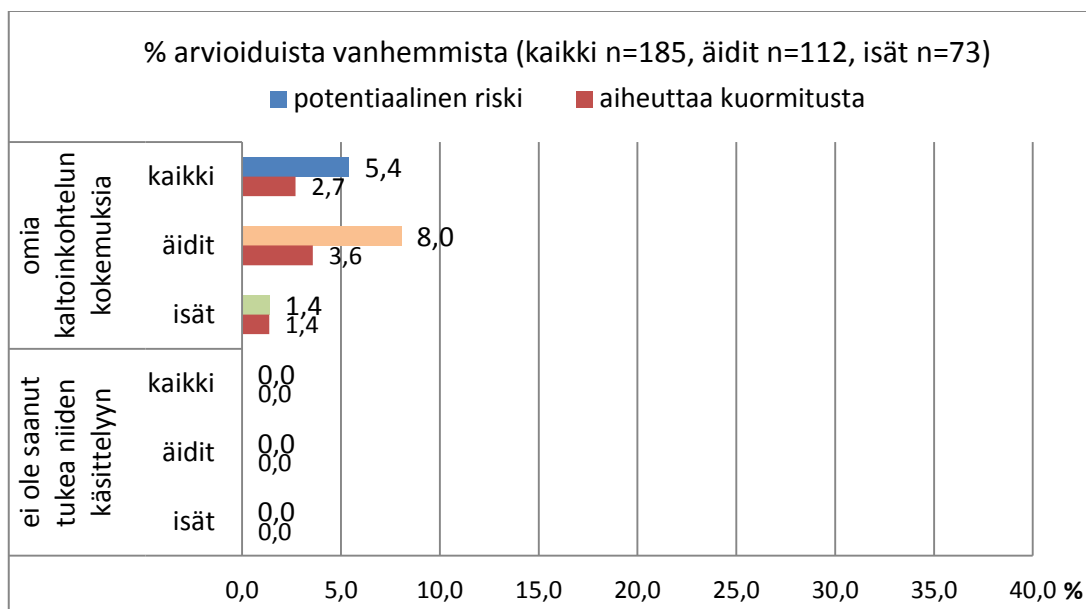
Aiempien tutkimuksien mukaan vanhemman omat lapsuuden aikaiset kaltoinkohtelukokemukset lisäävät riskiä lapsen kaltoinkohteluun. Arvioituista vanhemmista 5,4 prosentilla oli selvityksessä ilmennyt tällaisia kokemuksia, ja puolet näistä tapauksista oli sellaisia, joissa työntekijä arvioi kaltoinkohteluhistoriasta aiheutuvan kuormitusta. Kaltoinkohtelukokemukset olivat yleisempiä äideillä, joista 8 prosentilla oli näitä kokemuksia ja 3,6 prosentilla tällä oli myös negatiivinen vaikutus perheen hyvinvointiin. Isistä ainoastaan 1,4 prosentilla oli selvityksessä dokumentoitu tällaisia kokemuksia.

Kaltoinkohtelukokemusten käsittelyyn oli saanut tukea vajaa puolet (2,2 % kaikista vanhemmista, ks. voimavarakuvi). Tuen puutetta ei kuitenkaan ollut merkitty kuormitustekijäksi yhdenkään vanhemman kohdalle.

Kaikissa niissä tapauksissa, joissa riski oli havaittu, riskin vaikutus oli myös arvioitu.

On kuitenkin huomattava, että jopa 76,8 prosentilla vanhemmista työntekijä ei ollut osannut vastata tähän kysymykseen lainkaan. Vanhemman oma kaltoinkohteluhistoria lastensuojelutarpeen selvityksen kohteena olevissa perheissä voi siis olla huomattavasti aineistossa havaittua yleisempää. Kun tällaisten kokemusten tiedetään olevan merkittävä riskitekijä, työntekijöitä olisi tuettava ja ohjattava asian puheeksiottamisessa aiempaa enemmän.

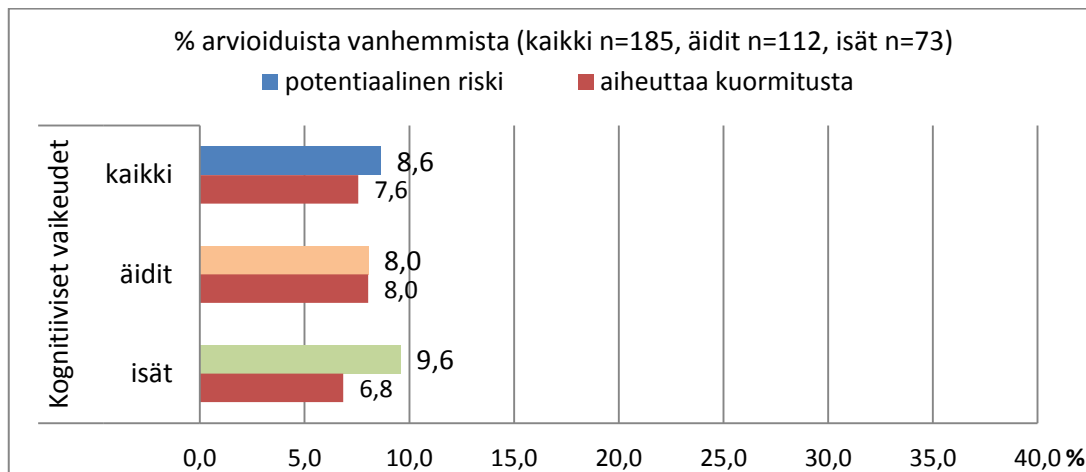
Kuva 9. Vanhemman omiin lapsuudenaikaisiin kaltoinkohtelukokemuksiin liittyvät riskitekijät ja niistä aiheutunut kuormitus, % arvioiduista vanhemmista.

Vanhemman kognitiiviset vaikeudet

Vanhemman kognitiivisten vaikeuksien tiedetään lisäävän lapsen kaltoinkohtelun riskiä (McConnell et al. 2011). Kognitiivisilla eli tiedon käsittelyyn liittyvillä taidoilla tarkoitetaan lukemista, kirjoittamista, kuullun tai luetun ymmärtämistä, muistamista ja puhumista. Aineistossa 8,6 prosentilla vanhemmista oli työntekijän arvion mukaan vaikeuksia näissä toiminnoissa. Näissä kysymyksissä havaittu riski oli lähes kaikkien vanhempien kohdalla merkitty myös kuormitustekijäksi.

Kuva 10. Vanhemman kognitiivisiin vaikeuksiin liittyvät riskitekijät ja niistä aiheutunut kuormitus, % arvioiduista vanhemmista.

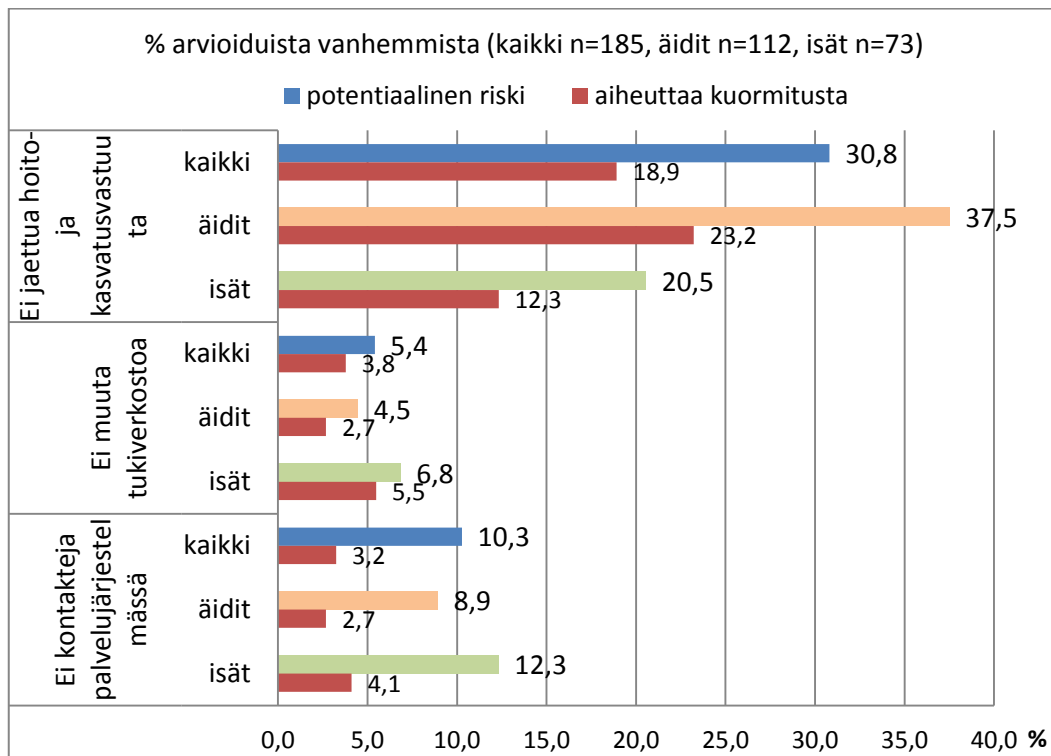
Puutteet vanhemman käytettävissä olevassa sosiaalisessa tuessa

Sosiaaliseen tukeen liittyviä riskitekijöitä kartoitettiin kolmella kysymyksellä. Ensinnäkin arvioitiin sitä, voiko vanhempi jakaa lapsen päivittäisen kasvatus- ja hoitovastuun toisen aikuisen (lapsen toisen vanhemman, huoltajan tai oman puolison) kanssa. Mikäli tällaista mahdollisuutta ei ollut, tilanne määriteltiin potentiaalisesti kuormitustekijäksi. Kaikista vanhemmista 30,8 prosentilla oli tällainen riskitekijä - äideillä vastuun kantaminen yksin oli yleisempää (37,5 %) kuin isillä (20,5 %). Hoito- ja kasvatusvastuun puuttuminen aktualisoitui kuormitustekijäksi 60 prosentissa tapauksia, äideillä ja isillä suhteellisesti yhtä usein. Riskin vaikutusta hyvinvointiin ei ollut arvioitu lainkaan 6,5 prosentilla vanhemmista (taulukko 7).

Muuta tukiverkostoa kartoitettiin kysymällä, oliko vanhemmalla sellaisia tuttuja, sukulaisia tai muita henkilöitä, joilta sai tarvittaessa apua luottamuksellisten tai vaikeiden asioiden hoidossa. Tilanne, jossa tällainen tukiverkosto puuttui, oli melko harvinainen: ainoastaan 5,4 prosentilla vanhemmista tällaista sosiaalista tukea ei ollut käytettävissä. Miehillä muun tukiverkoston puute oli yleisempää (6,8 %) kuin naisilla (4,5 %), ja heillä tuen puute näyttäytyi kuormituksena (5,5 % kaikista isistä) suhteellisesti useammin (2,7 % kaikista äideistä). Riskitekijän vaikutus perheen hyvinvointiin oli jätetty arvioimatta lähes joka kolmannessa tapauksessa.

Omien sosiaalisten verkostojen ohella ihmiset voivat saada sosiaalista tukea palvelujärjestelmästä viranomaisilta tai palvelujen työntekijöiltä. Etenkin lapsiperheillä tällaisia kontakteja on luontevasti käytettävissä lapsiperheiden universaaleissa peruspalveluissa, kuten neuvolassa, päivähoidossa tai koulussa. Joka kymmenennellä vanhemmalla ei ollut valmiiksi sellaista kontaktia palvelujärjestelmässä, jolta saisi apua asioiden hoidossa. Kuormitukseksi tämä arvioitiin joka kolmannessa tapauksessa eli kaikkiaan 3,2 prosentilla vanhemmista. Isillä tällaisten kontaktien puute oli yleisempää kuin äideillä.

Kuva 11. Vanhemman käytettävissä olevaan sosiaaliseen tukeen liittyvät riskitekijät ja niistä aiheutunut kuormitus, % arvioiduista vanhemmista.

Väkivaltainen käytös ja kohtelu

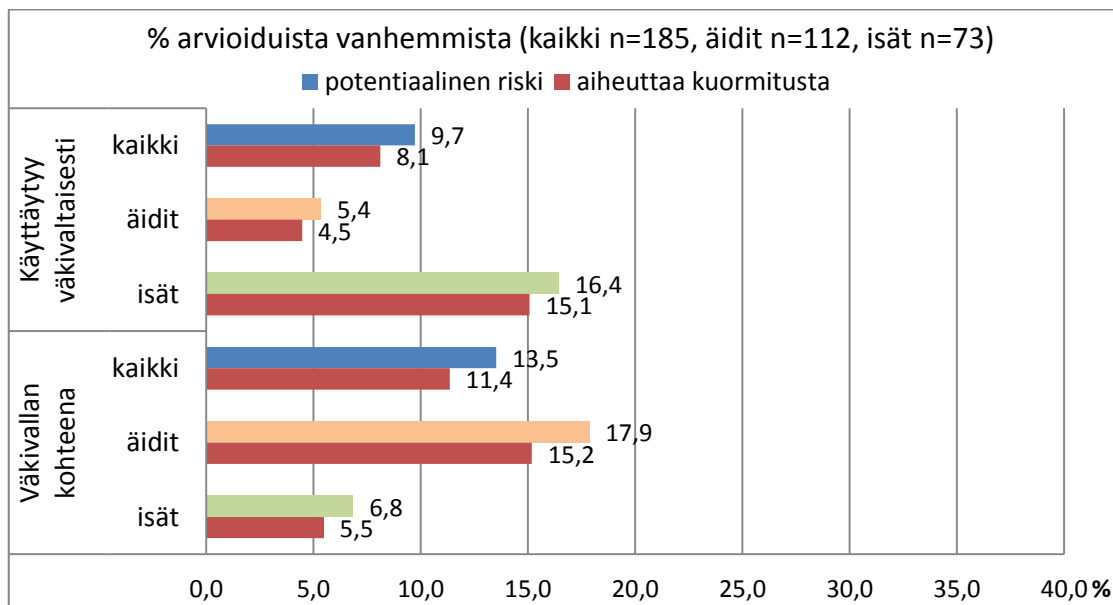
Vanhemman toimintakykylomakkeessa arvioitiin aikuisten välistä väkivaltaa kysymällä ensinnäkin sitä käyttäytyikö vanhempi väkivaltaisesti tai uhkaavasti jotakuta lapsen lähipiiriin kuuluvaa aikuista kohtaan. Toiseksi kysyttiin sitä, käyttäytyikö joku lapsen lähipiiriin kuuluva aikuinen väkivaltaisesti tai uhkaavasti arvioitavaa vanhempaa kohtaan.

Väkivaltainen käytös on merkki elämänhallinnan puutteesta ja vakava kuormitustekijä perheen hyvinvoinnille. Väkivaltaista käytöstä oli työntekijän arvion mukaan 9,7 prosentilla kaikista vanhemmista. Väkivaltainen käytös oli yleisempää isillä (16,4 %) kuin äideillä (5,4 %).

Vanhempaan kohdistuva väkivalta on vakava riski vanhemman fyysiselle ja psyykkiselle terveydelle (myös lapsen terveydelle, mitä tarkastellaan *lapsen kohtelu* -lomakkeessa). Aikuisen harjoittaman väkivallan kohteena oli arvioiduista vanhemmista 13,5 prosenttia. Osuus on suurempi kuin väkivaltaisesti käyttäytyvien vanhempien, eli väkivallan tekijöinä on ollut myös muita aikuisia kuin niitä, jotka ovat olleet lastensuojelutarpeen arvioinnissa osallisina. Väkivalta voikin jatkua tai alkaa myös vanhempien eron jälkeen. Aiemmista tutkimuksista myös tiedetään, että naisiin kohdistuva väkivalta on yleisempää kuin miehiin kohdistuva (Salmi ym. 2009). Äideistä 17,9 prosenttiin oli kohdistunut väkivaltaa ja isistä 6,8 prosenttiin.

Aiemman tutkimustiedon perusteella on epätodennäköistä, ettei vanhemman väkivaltainen käytös ja vanhempaan kohdistunut väkivalta heikentäisi perheen hyvinvointia (Oranen 2012). Potentiaalisen ja aktuaalisen riskin välinen ero väkivaltakysymyksissä selittyy osaksi puuttuvilla vastauksilla. Jäljelle jäävä ero ei ole kovin suuri, joten syy voi olla lyöntivirheissä. On kuitenkin syytä pohtia myös sitä, voiko väkivaltakysymyksiin liittyä virheellisiä käsityksiä ja työntekijöiden koulutustarpeita.

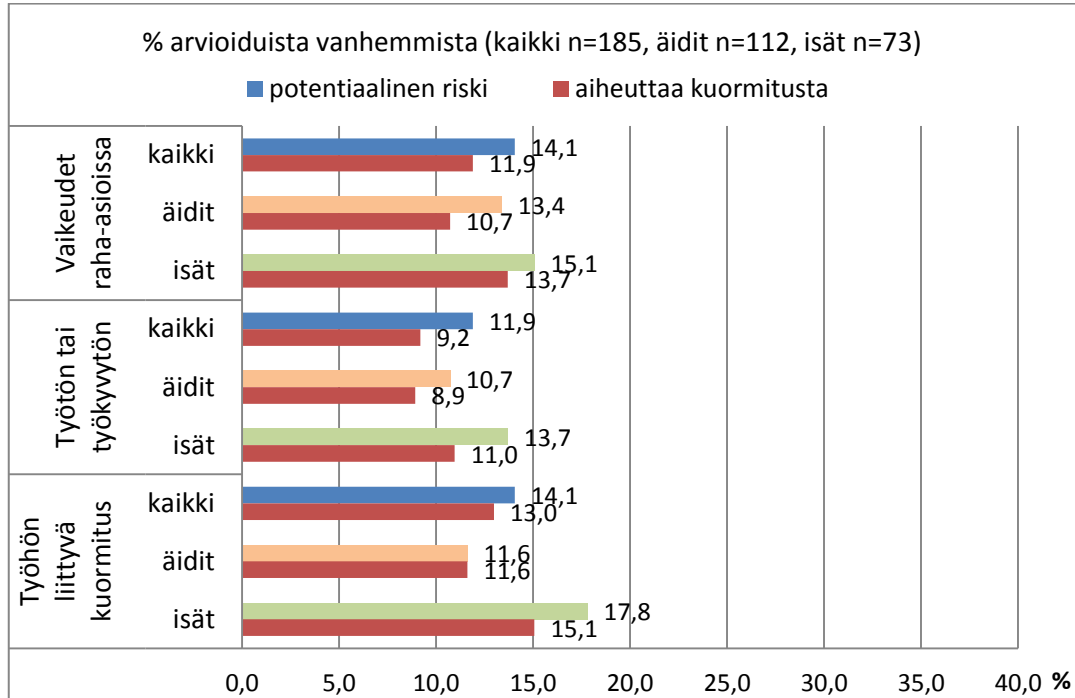
Kuva 12. Vanhemman harjoittamaan ja vanhempaan kohdistuneeseen väkivaltaan liittyvät riskitekijät ja niistä aiheutunut kuormitus, % arvioituista vanhemmista.

Vaikeudet toimeentulossa ja työelämässä

Monissa tutkimuksissa perheen toimeentulovaikeuksien on havaittu lisäävän lapsen kaltoinkohtelun riskiä. Aineistossa 14,1 prosentilla vanhemmista arvioitiin olleen vaikeuksia suoriutua päivittäisistä raha-asioista. Kuormitustekijäksi tämä oli arvioitu hieman harvemmalla. Työttömyydestä tai työkyvyttömyydestä johtuva haitta oli havaittu 11,9 prosentilla vanhemmista. Yleisempää tämä oli isillä (13,7 %) kuin äideillä (10,7 %). Työhön liittyvää pitkäkestoista kuormitusta sen sijaan oli havaittu tätä useammin, keskimäärin 14,1 prosentilla vanhemmista. Myös tämä oli yleisempää isien (17,8 %) kuin äitien (11,6 %) keskuudessa.

Kuva 13. Toimeentuloon ja työllisyyteen liittyvät riskitekijät ja niistä aiheutunut kuormitus, % arvioiduista vanhemmista.

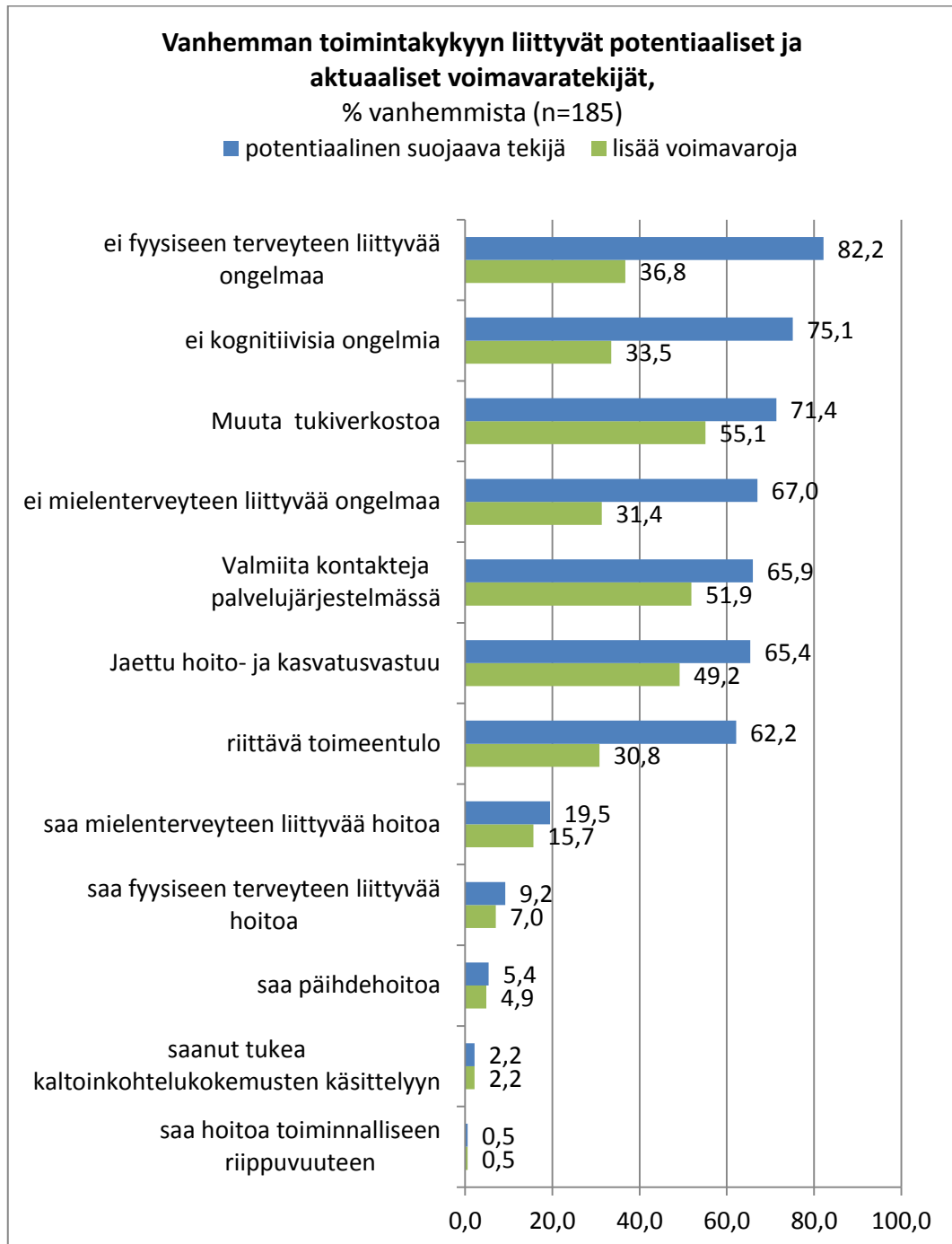
Edellä kuvatuista aktuaalisista kuormitustekijöistä on muodostettu vanhemman kuormittuneisuutta kuvaava summamuuttuja, joka esitellään tarkemmin luvussa 5.2.3. Sitä ennen tarkastellaan vanhemman toimintakykyyn liittyviä potentiaalisia ja aktuaalisia voimavaroja.

5.2.2 Vanhemman toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset suojaavat tekijät ja niistä saadut aktuaaliset voimavarat

Tarkastellaan ensin luvun alussa esiteltyjen potentiaalisten ja aktuaalisten voimavarojen yleisyyttä arvioitujen vanhempien joukossa.

Suurin osa vanhemmista oli terveitä ja kognitiivisesti toimintakykyisiä. Kuvasta 14 käy ilmi, että aktuaalisiksi voimavaroiksi oli yleisimmin merkitty sosiaaliseen tukeen liittyvät tekijät eli omat tukiverkostot, kontaktit palvelujärjestelmässä ja hoito- ja kasvatustavastuun jakaminen. Ero potentiaalisen ja aktuaalisen voimavarojen välillä selittyvät sekä sillä, joissakin tapauksissa vaikutus on ollut neutraali, että sillä, ettei työntekijä ole aina osannut tai huomannut arvioida kysytyyn seikan hyvinvointivaikutusta. Puuttuvien vaikutusarvioiden määrä käy ilmi liitetaulukosta 2.

Kuva 14. Vanhempien toimintakykyyn liittyvien potentiaalisten ja aktuaalisten voimavaratekijöiden yleisyys, % vanhemmista yhteensä.

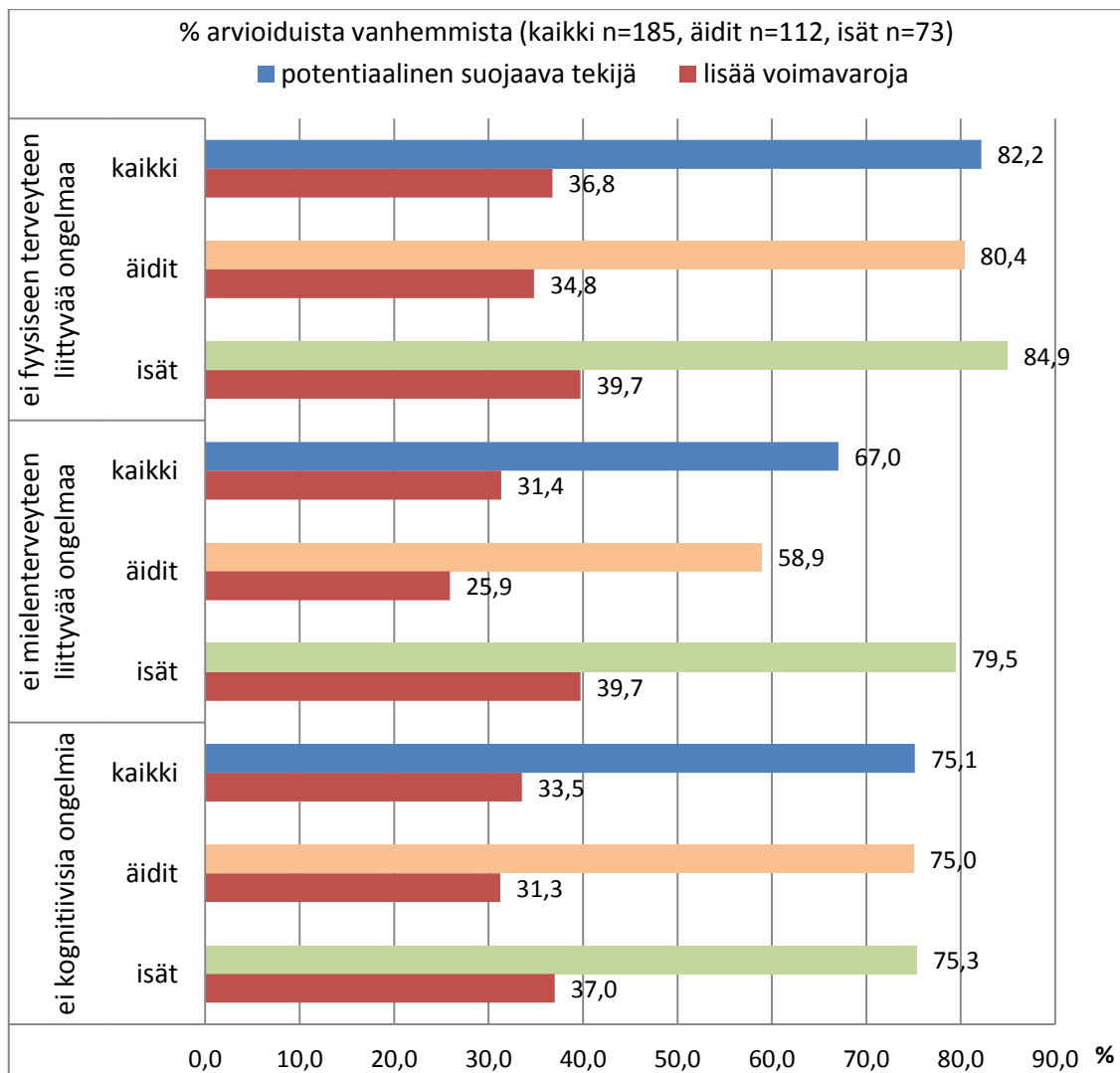

Tarkastellaan seuraavaksi voimavaratekijöitä tarkemmin teemoittain. Tarkastelussa käy ilmi myös erot isien ja äitien voimavarojen välillä.

Vanhemman terveys ja kognitiiviset taidot

Hyvinvointiin positiivisesti vaikuttavina tekijöinä tarkasteltiin ensinnäkin fyysistä ja psyykkistä terveyttä sekä kognitiivista toimintakykyä. Alkuperäiset kysymykset oli esitetty muodossa ”Onko selvityksen aikana herännyt huolta henkilön fyysisestä terveydestä?” “[...] mielenterveydestä?” ja ”Onko henkilöllä vaikeuksia tiedon käsittelyyn liittyvissä taidoissa [...]?”. Varsinaisen positiivisen terveyden ja hyvien taitojen sijaan näitä toimintakyvyn osatekijöitä on siis tarkasteltu ongelman puuttumisen kautta. Ei siis ole yllättävää, että läheskään jokaisen ei-sairaana vanhemman kohdalla terveydentilaa ei ollut määritelty erityiseksi voimavaraksi, kuten kuvasta 15 huomataan.

Kuva 15. Fyysiseen, psyykkiseen ja kognitiiviseen toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset voimavarat, % vanhemmista.

Ei-sairaita vanhempia oli 82,2 prosenttia kaikista arvioiduista vanhemmista, mutta ainoastaan 36,8 prosentilla vanhemmista fyysinen terveys oli arvioitu voimavaraksi. 20 prosenttiyksikköä tästä erosta selittyy sillä, ettei työntekijä ole vastannut vaikutus-

kysymykseen lainkaan (ks. liitetaulukko 2). Muiden vanhempien kohdalla vaikutus on ollut neutraali.

On selvää, ettei varsinainen fyysisen ongelman tai sairauden puute välttämättä merkitse erityistä voimavaraa. Jatkossa kysymyksenasettelua voisi kuitenkin pohtia uudelleen myös siltä kannalta, että se ohjaisi jokaista työntekijää pohtimaan vanhemman terveydentilaa sekä kuormituksen että voimavarojen kannalta.

Vanhempia, joiden mielenterveys ei ollut herättänyt työntekijässä selvää huolta, oli kaikkiaan 67 prosenttia arvioiduista vanhemmista. Näistä alle puolen eli 31,4 prosentin kohdalla työntekijä oli arvioinut ongelman puutteen voimavaraksi. 17 prosenttiyksikköä erosta selittyy sillä, ettei työntekijä ollut arvioinut hyvinvointivaikutusta lainkaan, ja hieman useamman kohdalla vaikutus oli arvioitu neutraaliksi.

Kaikkiaan 75,1 prosentilla vanhemmista ei työntekijän arvion mukaan ollut vaikeuksia tiedon käsittelyyn liittyvissä taidoissa. Kognitiivisten taitojen riittävää tasoa pidettiin voimavarana 33,5 prosentilla kaikista vanhemmista. 16,8 prosentin kohdalla hyvinvointivaikutusta ei ollut arvioitu lainkaan.

Käytettävissä oleva sosiaalinen tuki

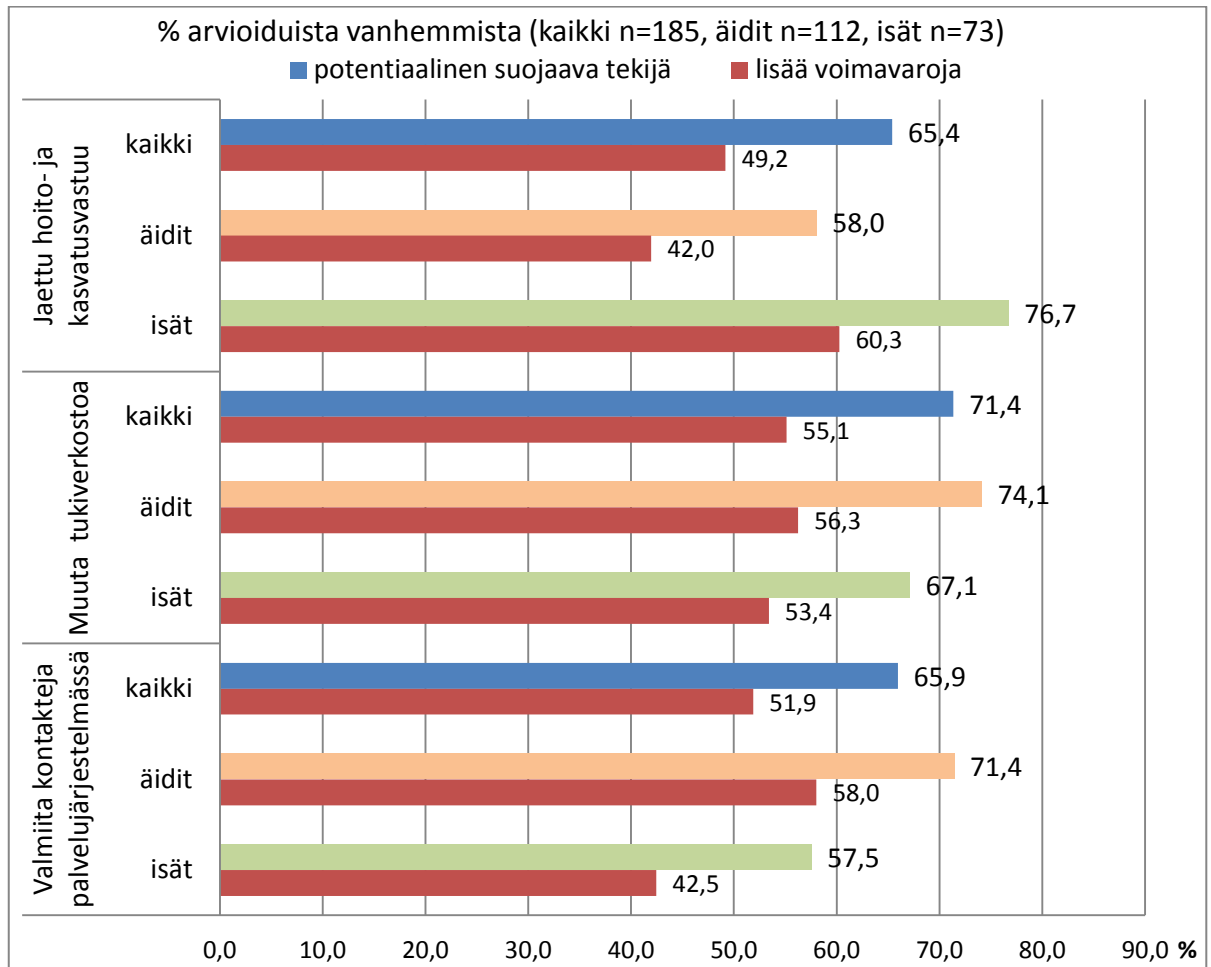
Tarkastellaan seuraavaksi vanhempien käytettävissä ollutta sosiaalista tukea. Tätä kartoitettiin kolmella kysymyksellä koskien lapsen kasvatusta ja hoitovastuuta, muuta sosiaalista tukiverkostoa ja kontakteja palvelujärjestelmässä.

Kuten kuvasta 16 ilmenee, vanhemmista 65,4 prosentilla oli mahdollisuus jakaa lapsen päivittäistä kasvatusta ja hoitovastuuta toisen vanhemman, puolison tai huoltajan kanssa. Voimavaraksi tämä oli merkitty 49,2 prosentille vanhemmista. Erosta 9,7 prosenttiyksikköä selittyy sillä, ettei työntekijä ollut arvioinut asian hyvinvointivaikutusta. Muissa tapauksissa vaikutus oli neutraali. Äideillä hoitovastuun jakaminen toimi voimavarana harvemmin (42,0 %) kuin isillä (60,3 %).

Muuta omaa tukiverkostoa kartoitettiin kysymällä, oliko vanhemmalla sellaisia tuttuja, sukulaisia tai muita henkilöitä, joilta sai tarvittaessa apua luottamuksellisten ja vaikeiden asioiden hoidossa. Kaikista vanhemmista 71,4 prosentilla oli tällaista sosiaalista tukea saatavilla ja 55,1 prosentilla tuki toimi voimavarana. Erosta 13 prosenttiyksikköä selittyy sillä, ettei työntekijä ollut arvioinut vaikutusta.

Lisäksi tiedusteltiin, oliko vanhemmalla sellaisia kontakteja palvelujärjestelmässä, joilta sai tarvittaessa apua asioiden hoidossa. Vaikka jollakulla ei epävirallista tukiverkostoa olisikaan käytettävissä, viranomaisilta tai muilta palvelujen työntekijöiltä saatava apu voi toimia sosiaalisen tuen lähteenä. Lapsiperheillä tällaisia kontakteja voi syntyä luontevasti etenkin neuvolassa, päivähoitossa, koulussa tai vaikkapa erilaisissa järjestöjen palveluissa. Vanhemmalla voi olla myös oma työntekijä aikuispalveluissa kuten sosiaali-, terveys-, työllisyys tai päihdepalveluissa. Kahdella kolmasosalla (65,9 %) vanhemmista tällainen kontakti oli, ja 52 prosentin kohdalla se oli merkitty voimavaraksi.

Kuva 16. Vanhempien käytössä olevaan sosiaaliseen tukeen liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset voimavarat, % vanhemmista.

Terveydellisiin ja elämäntaloudellisiin ongelmiin saatu hoito ja tuki

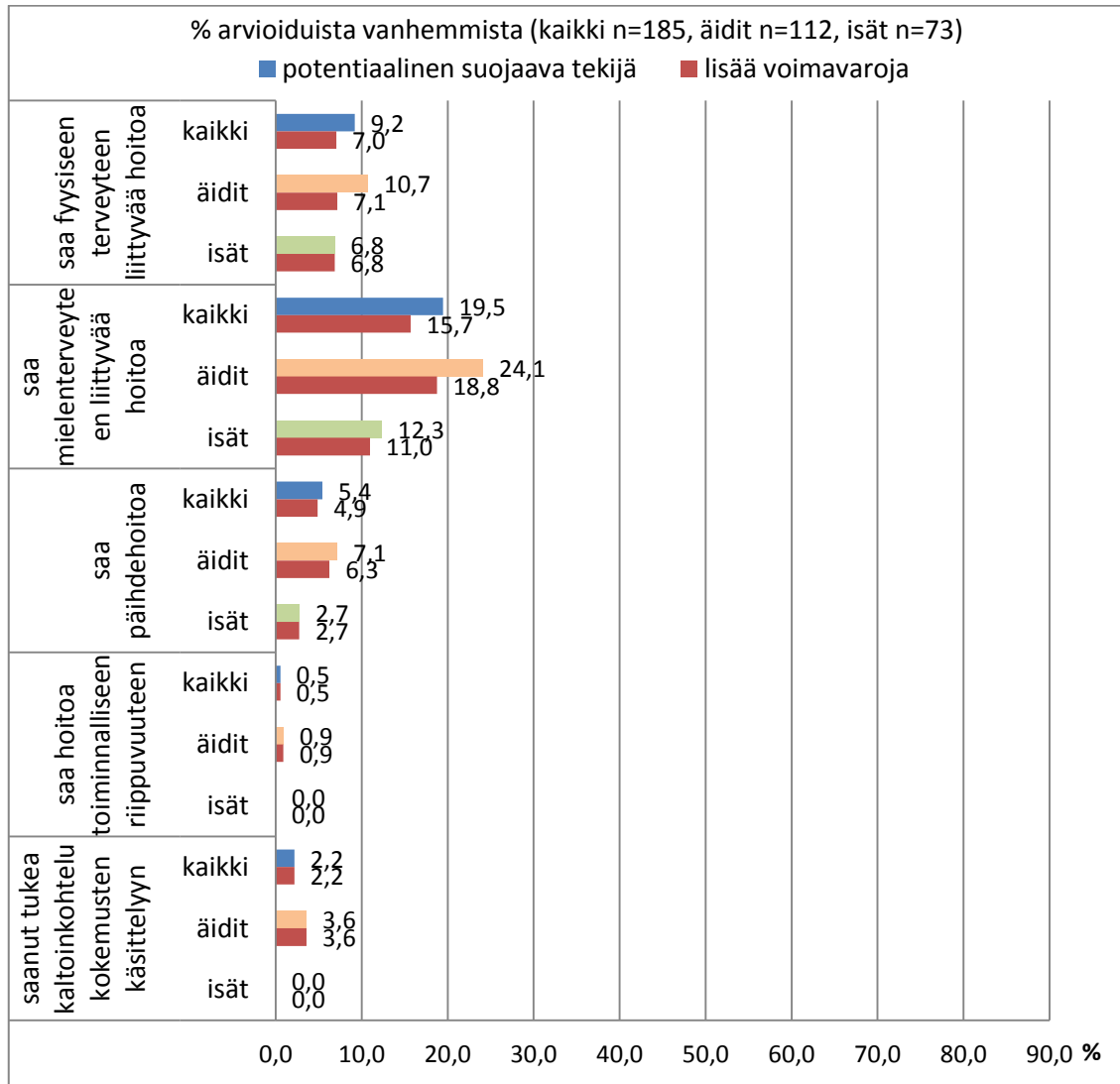
Myös eri ongelmiin saatu hoito voi riittävänä ja toimivana lisätä vanhemman ja perheen voimavaroja. Vanhemmista 9,2 prosenttia oli saanut fyysiseen terveyteen liittyvää hoitoa, ja seitsemän prosentin kohdalla työntekijä arvioi tämän lisänsen perheen voimavaroja. Saadun hoidon ja sen positiivisen hyvinvointivaikutuksen määrä oli isillä täsmälleen sama, mutta äitien kohdalla joka kolmannelle hoitoa saaneista hoidon ei arvioitu lisänsen hyvinvointia. Suurin osa tästä selittyy sillä, ettei työntekijä ollut arvioinut saadun hoidon vaikutusta lainkaan (2,6 prosenttiyksikköä).

Mielenterveyteen liittyvää hoitoa oli saanut joka viides kaikista vanhemmista, ja joka kuudennen kohdalla hoito oli lisännyt perheen voimavaroja. Hoitoa saaneita äitejä oli suhteessa enemmän (24,1 % äideistä) kuin isiä (12,3 % isistä). Hoidon hyvinvointivaikutusta ei ollut haluttu tai osattu arvioida kaikkiaan joka viidennen hoitoa saaneen vanhemman kohdalla (liitetaulukko 2).

Päihdehoitoa oli saanut 5,4 prosenttia vanhemmista, äideistä useampi (7,2 %) kuin isistä (2,7 %). Saatu hoito oli lähestulkoon jokaisessa tapauksessa arvioitu voimavaroja lisänneeksi tekijäksi.

Toiminnalliseen riippuvuuteen hoitoa saaneita vanhempia oli aineistossa yksi ja muutama oli saanut tukea omien kaltoinkohtelukokemusten käsittelyyn.

Kuva 17. Terveystiloihin ja elämäntiloihin saatu hoito ja siitä aiheutuvat voimavarat, % vanhemmista.

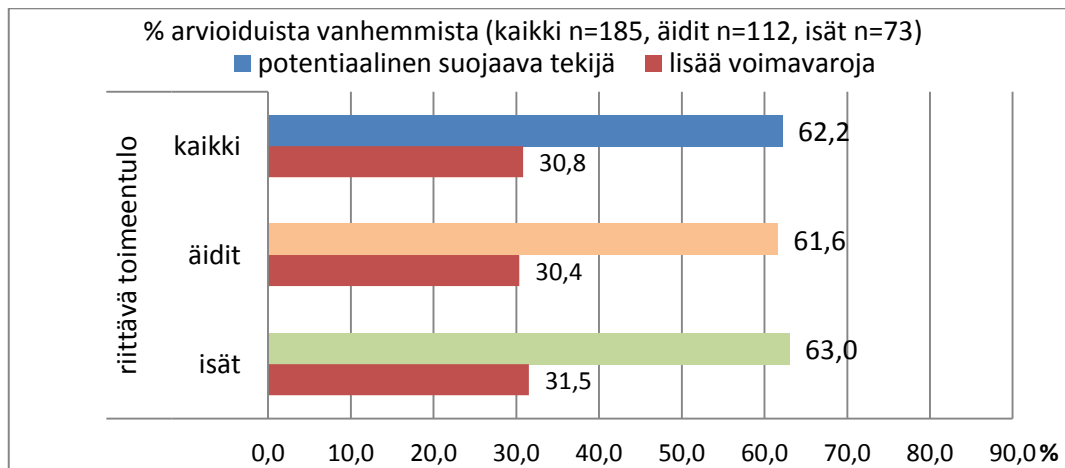
Toimeentulo

Viimeisenä voimavaramuuttujana tarkastellaan taloudellista tilannetta. Alkuperäinen kysymys on esitetty muodossa "Onko henkilöllä vaikeuksia suoritua päivittäisistä raha-asioista". Vaikeuksien puuttuminen ei kerro toimeentulon tasosta muuta kuin sen, että se on riittävä. Tätä voidaan kuitenkin pitää voimavarana, sillä kohtuullinen

toimeentulo mahdollistaa vähintään tavanomaisen osallistumisen yhteiskunnan toimintaan ja turvaa materiaalistien ja fyysisten perustarpeiden tyydyttämisen.

Kaikista vanhemmista 62,2 prosentilla oli toimeentulo sillä tasolla, ettei heillä ollut ongelmia suoriutua päivittäisistä raha-asioista. Joka toisen kohdalla tämä oli merkitty voimavaraksi. Kaikkiaan 13 prosentin kohdalla toimeentulon vaikutusta hyvinvointiin ei ollut arvioitu lainkaan.

Kuva 18. Toimeentuloon liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset voimavarat, % vanhemmista.

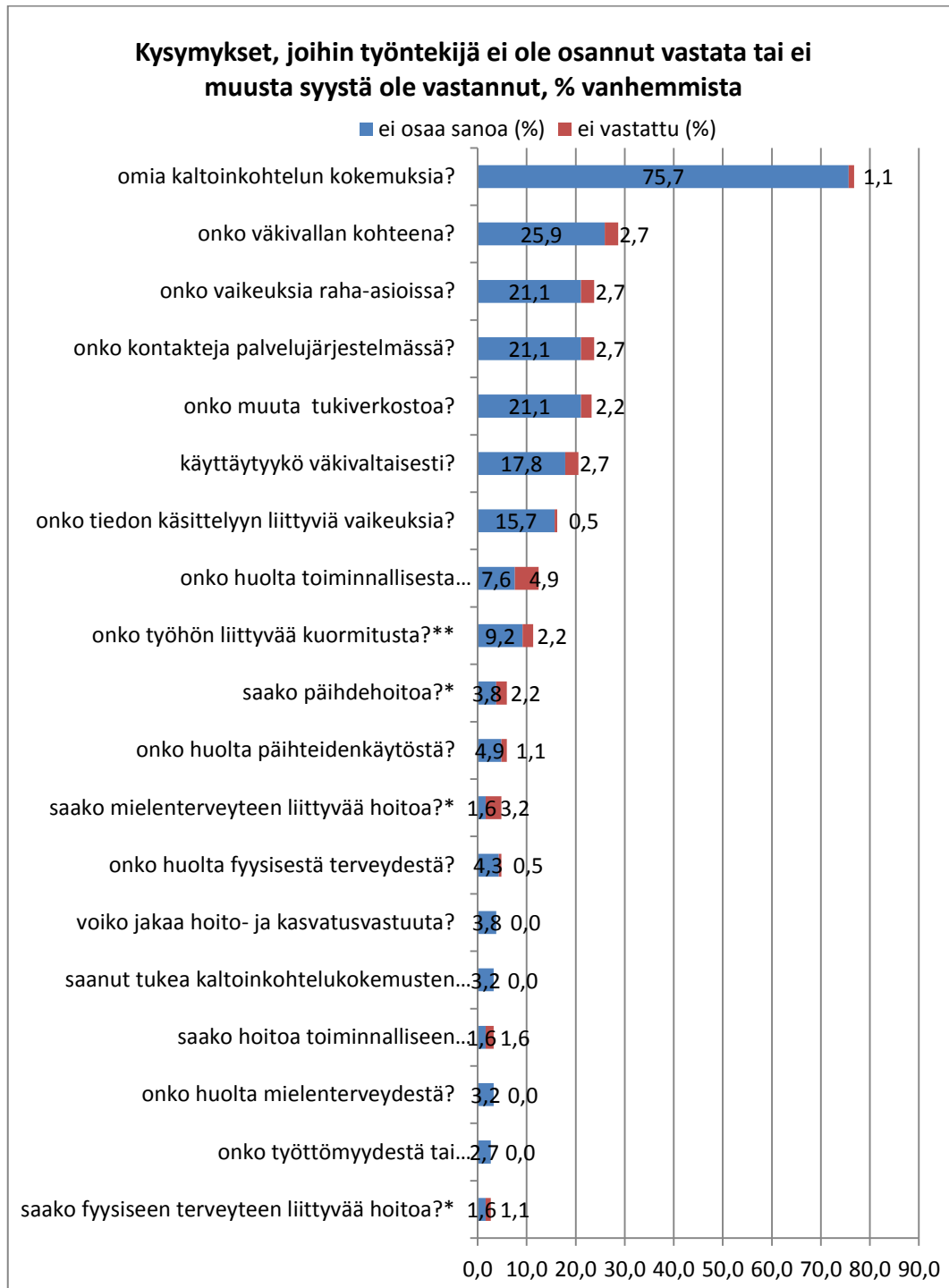
Vanhemman toimintakykyyn liittyvien potentiaalisten kuormitus- ja voimavaretekyöiden arvioinnin helpous ja vaikeus

Edellä käytiin läpi vanhemman toimintakykylomakkeen kysymykset ja niistä muodostetut potentiaaliset ja aktuaaliset kuormitus- ja voimavaretekyöt. Havaitun ongelman tai ongelman poissaolon vaikutusta perheen hyvinvointiin ei läheskään aina ollut osattu tai ehditty arvioida. Tarkastellaan vielä sitä, kuinka usein työntekijät olivat ylipäänsä osanneet vastata ensimmäiseen kysymykseen eli siihen, esiintyikö vanhemmalla kysyttyä asiaa - ongelmaa, tukea, vaikeuksia ja niin edelleen.

Kuten lomaketta rakennettaessa kävi jo ilmi, työntekijöillä ei ole tapana kysyä vanhemman omista kaltoinkohtelukokemuksista eikä niitä ollut selvityksissä kartoitettu kuin joka neljännän vanhemman osalta (kuva 18).

Vanhempaan kohdistuvasta väkivallasta ei ole osattu vastata 28,6 prosentissa vanhempien arviointeja. Väkivallan puheeksiottoa on pidetty tyypillisesti hankalana, mutta toisaalta kunnissa on myös systemaattisessa käytössä väkivallan arviointiseuloja. Aina työntekijä ei toki voi omasta toiminnastaan huolimatta varmistua asiantilasta. Väkivallasta kysymiseen ja havaintojen dokumentoimiseen on hyvä jatkossa kiinnittää huomiota. Lomakkeeseen ei alun perin haluttu vastausvaihtoehtoa, joka sopisi todentamattomalle epäilylle. Työntekijät kuitenkin viestittivät palautteessa siitä, että moniin kysymyksiin on vaikea antaa täysin varmaa vastausta.

Kuva 19. Vanhemman toimintakyklomakkeen kysymykset, joihin työntekijä ei ole osannut vastata tai ei muusta syystä ole vastannut, % vanhemmista.

* hoitoa/tukea koskeissa kysymyksissä puuttuvien vastausten määrästä on poistettu tapaukset, joissa vanhemmalla ei ole ollut ongelmaa, johon kyseistä hoitoa tarvitaan

** puuttuvista vastauksista poistettu tapaukset, joissa vanhempi ei ylipäänsä ole työelämässä

*** puuttuvista vastauksista poistettu tapaukset, joissa vanhempi ei ole työtön/työkyvytön

Sosiaaliseen tukiverkoston liittyvien kysymysten esittämisen pitäisi sosiaalityössä sen sijaan olla luontevaa. Näihin liittyvästä kolmesta kysymyksestä kahteen (muu tukiverkosto ja kontaktit palvelujärjestelmässä) oli yllättävän usein eli joka neljännen vanhemman kohdalla jäänyt tieto saamatta. Myös toimeentuloon liittyvät selvittelyt ovat arkipäivää sosiaalityössä, joten näissäkin kysymyksissä luulisi olleen suurempi määrä varmoja vastauksia. Nyt toimeentulon riittävyyttä ei ollut osattu arvioida joka neljännen vanhemman kohdalla.

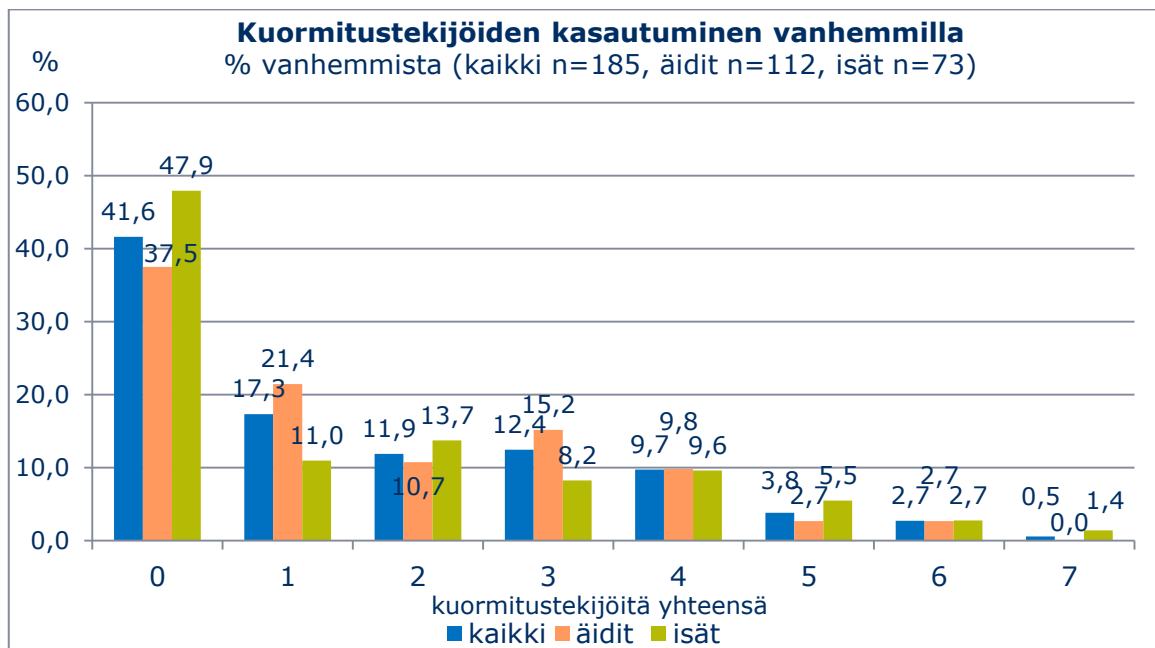
Ehkä edellisten huomioiden jälkeen yllättävintä oli se, että joistakin arkaluonteisista kysymyksistä työntekijä oli lähes jokaisen vanhemman kohdalla pystynyt tekemään tilannearvion: päihteidenkäyttöä koskevaan kysymykseen oli vastattu 94 prosentissa tapauksista, ja vanhemman mielenterveyteen liittyvä arvio oli tehty 97 prosentissa tapauksia. Onko niin, että päihde- ja mielenterveysongelmiin on totuttu kiinnittämään lastensuojelussa eniten systemaattista huomiota, jolloin niiden arviointi on työntekijöille helpointa? Päihteiden ongelmakäyttö ja mielenterveysongelmat ovat kuitenkin oire muusta kuormituksesta. Vanhemman kanssa työskenneltäessä olisikin tärkeää päästä kiinni siihen, miksi elämänhallinta ja terveys rakoilevat.

5.2.3 Kuormitus- ja voimavaratekijöiden kasautuminen vanhemmilla

Tarkastellaan seuraavaksi, miten kuormitus- ja voimavaratekijät olivat kasautuneet vanhempien kesken. Toimintakyklomakkeen vastauksista kuormitukseksi määriteltyjä tekijöitä oli yhteensä 19. Näistä muodostettiin summamuuttuja, jonka laskennallinen vaihteluväli oli 0-19. Aineistossa suurin summamuuttujan pistemäärä oli seitsemän, eli yhdellekään vanhemmalle ei ollut kasautunut yli seitsemää kuormitustekijää.

Kaikista vanhemmista 41,6 prosentilla kuormitustekijöitä ei ollut työntekijän arvion mukaan lainkaan, mikä käy ilmi kuvasta 20. Isien joukossa tällaisia tapauksia oli suhteellisesti enemmän (47,9 %) kuin äitien (37,5 %). Vähintään yksi kuormitustekijä oli siten joka toisella isällä ja lähes kahdella kolmasosalla äideistä.

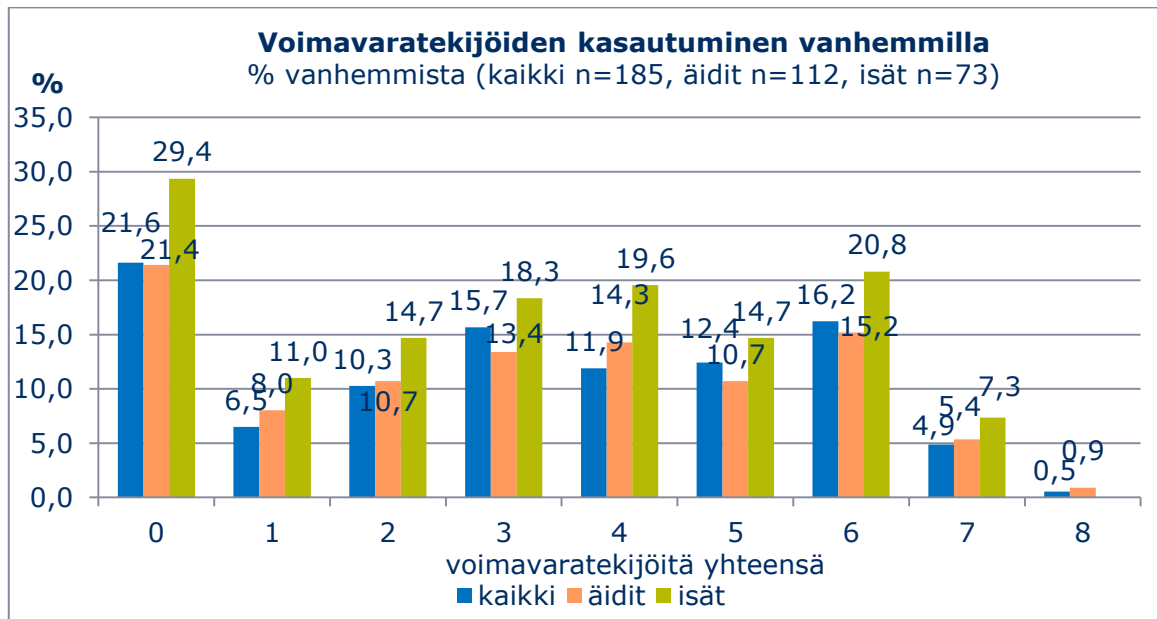
Kuva 20. Kuormitustekijöiden kasautuminen vanhemmilla.

Jotta asiaa voidaan tarkastella lapsen näkökulmasta, lapsen vanhempien kuormitustekijät laskettiin vielä yhteen. On arvioitu, että lapsi voi elää yhden tai kahden riskitekijän vaikutuspiirissä ilman negatiivisia vaikutuksia lapsen kehitykseen (Söderholm & Politi 2012). Aineiston lapsista 31 prosenttia eli perheessä, jossa vanhemmalla tai kahdella vanhemmalla yhteensä ei ollut arvioitu olleen yhtään hyvinvointia kuormittavaa tekijää. 29 prosentilla lapsista vanhemmilla oli yhteensä yksi tai kaksi kuormitustekijää, ja 40 prosenttia eli perheessä, jossa vanhemmilla oli yhteensä vähintään kolme kuormitustekijää. On kuitenkin otettava huomioon, että kuormittavien elämäntilanteiden kesto ja vakavuusaste vaihtelevat. Lapsen ja perheen selviytymiseen vaikuttaa myös se, kuinka paljon heillä on käytössään voimavaroja ongelmien käsittelyyn.

Tarkastellaan seuraavaksi vanhemman toimintakyklomakkeen muuttujista muodostettua voimavarasummamuuttujaa. Voimavaraksi määriteltyjä tekijöitä oli yhteensä 12, ja niistä muodostetun summamuuttujan laskennallinen vaihteluväli siten 0-12. Aineistossa suurin summamuuttujan pistemäärä oli kahdeksan. Kuvasta 21 ilmenee, että viidesnes kaikista vanhemmista oli sellaisia, joilla ei ollut yhtään tutkimuksessa voimavaraksi määriteltyä tekijää. Isien joukossa tällaisia oli enemmän (29,4 %) kuin äitien (21,4 %).

Kuva 21. Voimavaratekijöiden kasautuminen vanhemmilla.

Tarkastellaan seuraavaksi kuormitus- ja voimavaratekijöiden yhtäaikaista esiintymistä. Summamuuttujat luokiteltiin uudelleen siten, että vanhemmalla arvioitiin olevan jonkin verran kuormitusta/voimavaroja, mikäli kyseinen summamuuttuja sai arvon yksi tai kaksi. Paljon kuormitusta/voimavaroja vanhemmalla oli silloin, kun summamuuttuja sai arvon kolme tai enemmän. Taulukossa 15 ensinnäkin havaitaan, että viidellä prosentilla vanhemmista oli havaittu kuormitusta, muttei lainkaan voimavaroja. Tämän ryhmän vanhempien voidaan ajatella olevan erityisen kipeästi palvelujen tarpeessa, sillä heillä ei ole omia voimavaroja eikä valmiita hoitosuhteita tai kontakteja palvelujärjestelmässä. Viidenneksellä vanhemmista oli havaittu sekä paljon voimavaroja, että paljon kuormitusta. Myös heidän kohdallaan elämäntilanne on kuormittava, vaikka heillä on myös omia resursseja tilanteen käsittelyyn. Paras tilanne on vanhemmilla, joilla on ainoastaan voimavaroja, muttei lainkaan kuormitusta. Sellaisia oli neljännes vanhemmista. Sen sijaan niiden vanhempien, joilla ei ole havaittu sen enempää kuormitusta kuin voimavarojakaan, ei voi ajatella olevan kovin hyvässä tilanteessa (16 %). Vaikka selviä ongelmia ei olisi havaittu, positiivisten sosiaalisten suhteiden puuttuminen viittaa elämäntilanteeseen, jossa osallisuus ja siten hyvinvointi ei erityisen hyvin toteudu.

Taulukko 7. Kuormitus- ja voimavaratekijöiden jakautuminen vanhemmilla.

Vanhempia, joilla	ei lainkaan kuormitusta	jonkin verran kuormitusta	paljon kuormitusta	yhteensä
ei lainkaan voimavaroja	16 %	3 %	2 %	21 %
jonkin verran voimavaroja	4 %	6 %	7 %	17 %
paljon voimavaroja	22 %	20 %	20 %	62 %
yhteensä	42 %	29 %	29 %	100 % (n=185)

Tarkastellaan tilannetta vielä lapsen näkökulmasta perheittäin. Ajatellaan tilannetta, jossa toisella vanhemmalla on kuormitusta, mutta toisella vastapainona voimavaroja. Tällöin perheen hyvinvoinnin kannattelu jää enemmän toisen vanhemman harteille. Lapsen hyvä hoiva ja kasvatusta eivät kuitenkaan välttämättä vaaranna, jos toinen vanhempi jaksaa ne viime kädessä turvata. Toki näissä tilanteissa on riskinä, että tilanteen pitkittyessä toinenkin vanhempi lopulta uupuu. Mikäli perheeseen kuuluu vain yksi vanhempi, kuormittava elämäntilanne voi edetä nopeammin kriittiseksi - etenkin, jos vanhemmalla ei ole muuta kautta saatavilla toisen aikuisen apua ja tukea.

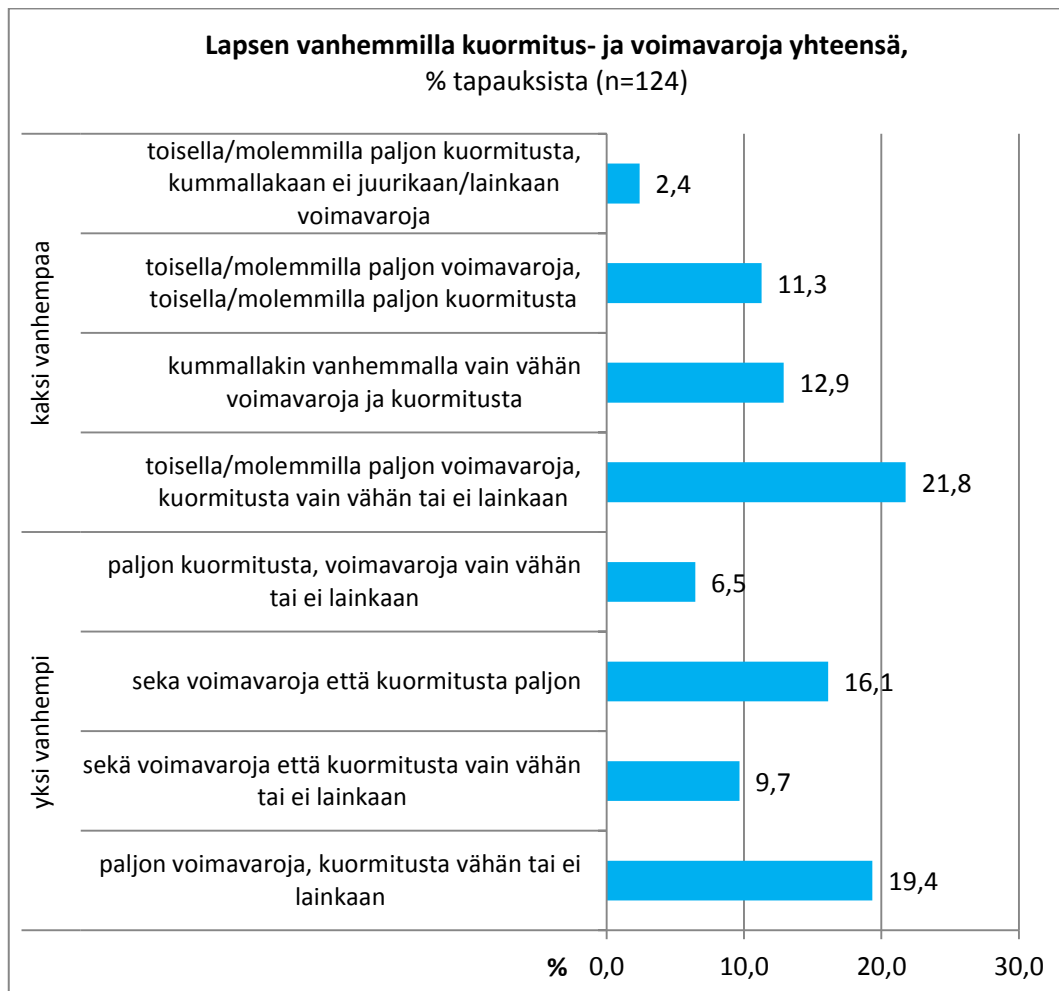
Seuraavassa tarkastelussa vanhemmat on jaettu ryhmiin eräänlaiselle voimavara-kuormitusjatkumolle. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat vanhemmat, joilla on paljon voimavaroja (summamuuttujan arvo 3 tai suurempi), ja vähän tai ei lainkaan kuormitusta (summamuuttujan arvo 0-2). Toiseen ryhmään kuuluvat vanhemmat, joilla ei ole juurikaan kuormitusta, eikä voimavaroja. Kolmanteen ryhmään kuuluvilla vanhemmilla on paljon kuormitusta, mutta myös paljon voimavaroja. Neljännessä ryhmässä vanhemmilla on paljon kuormitusta, eikä juurikaan tai lainkaan voimavaroja.

Kuvassa 22 tilannetta tarkastellaan lapsen näkökulmasta eli lapsen vanhemman tai vanhempien yhtäaikaista kuormitus- ja voimavaratilannetta. Aineistossa oli yhteensä 124 sellaista perhettä, joissa vanhempien toimintakyky oli arvioitu. Puolet näistä tapauksista oli sellaisia, joissa oli arvioitu sekä isä että äiti, ja puolissa tapauksista ainoastaan jompikumpi (huom. arvioidut vanhemmat eivät välttämättä asu samassa kotitaloudessa, lapsen näkökulmasta kyse on kuitenkin hänen perheestään).

Yhteensä 8,9 prosenttia tapauksista oli sellaisia, joissa vanhemmalle/vanhemmille oli kasautunut useita kuormitustekijöitä ja vain vähän voimavaroja: lapsista 6,5 prosentilla oli vain yksi, kuormittanut vanhempi ja 2,4 prosentilla lapsista molemmat vanhemmat olivat tällaisia. Lapsen perheistä yhteensä 27,4 prosenttia oli sellaisia, joissa vanhemmalle tai vanhemmille yhteensä oli kasautunut sekä paljon kuormitusta että paljon voimavaroja (lapsista 16,1 %:lla yksi tällainen vanhempi ja 11,3 %:lla kaksi tällaista vanhempaa). Perheitä, joissa vanhemmalla tai kummallakaan vanhemmalla ei ollut juurikaan voimavaroja eikä kuormitusta, oli yhteensä 22,6 prosenttia (9,7 % ja 12,9

%). Parhaassa tilanteessa olevia perheitä, joissa vanhemmalla tai vanhemmilla oli paljon voimavaroja, muttei juurikaan tai lainkaan kuormitusta, oli kaikkiaan 41,2 prosenttia perheistä (19,4 % ja 21,8 %).

Kuva 22. Lapsen vanhempien/vanhemman kuormitus- ja voimavaratilanne yhteensä.

Jos tarkastellaan tilannetta vielä perhetyypeittäin, huomataan, että pelkkä kuormittuneisuus ilman voimavaroja oli selvästi yleisempää yhden vanhemman perheissä: näistä 12,5 prosenttia oli huonoimmassa kuormituskategoriassa, kun taas kahden vanhemman perheistä ainoastaan viisi prosenttia. Kahden vanhemman perheistä puolestaan 45 prosenttia oli parhaimmalla kategoriassa (paljon voimavaroja, ei juurikaan kuormitusta), mutta myös yhden vanhemman perheistä 37,5 prosentilla sijoittui samaan kategoriaan.

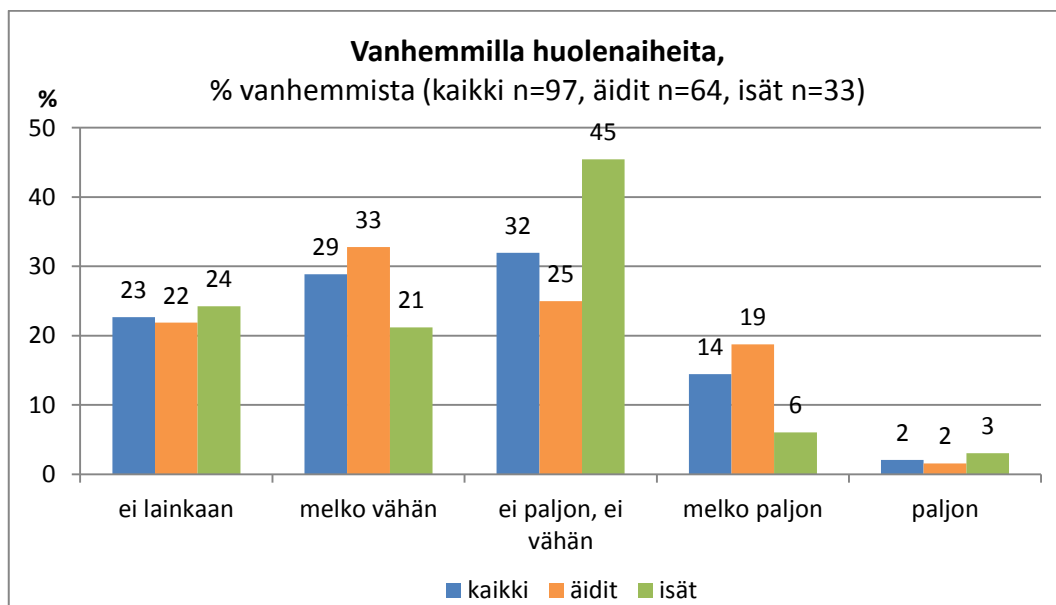
5.3 Vanhemman itsearviointilomake

Vanhemman itsearviointilomakkeen täyttäminen oli vanhemmalle vapaaehtoista. Tarkoituksena oli kerätä itsearviointiin perustuvaa hyvinvointitietoa lastensuojelutarpeen selvitykseen osallistuvilta vanhemmilta selvityksen alussa ja sen päättyessä. Näin olisi voitu arvioida sitä, oliko jo itse selvitysvaihe muuttanut vanhemman kokemaa hyvinvointia. Käytännössä vain joka kymmenes vanhempi oli täyttänyt itsearviointilomakkeen kahdesti. Ensimmäisen itsearviointilomakkeen oli täyttänyt 50 prosenttia äideistä ja 39 prosenttia isistä (yhteensä n=99). Itsearviointilomakkeilla koottua hyvinvointitietoa päädyttiin väliraportissa tarkastelemaan ainoastaan poikkileikkauksena lastensuojelutarpeen selvityksen kohteena olevien vanhempien kokemasta hyvinvoinnista.

Omat huolenaiheet

Lasten ja perheiden kanssa työskenteleviä on ohjeistettu puuttumaan lasta tai nuorta koskevaan tilanteeseen ottamalla puheeksi oma huolensa (Eriksson & Arnkil 2012). Itsearviointilomakkeen ensimmäisessä osiossa myös vanhemmalle tarjottiin mahdollisuutta tuoda esiin omia huolenaiheitaan perheen tilanteesta. Lomakkeeseen oli koottu väitteitä, jotka liittyivät omaan jaksamiseen vanhempana, lapsen hyvinvointiin, lapsen toisen huoltajan hyvinvointiin ja perheen tulevaisuuteen (kuten "Olen huolissani omasta jaksamisestani vanhempana"). Vanhempi arvioi kutakin väitettä asteikolla yhdestä viiteen ("täysin samaa mieltä" - "täysin eri mieltä"). Näistä neljästä väitteestä muodostettiin summamuuttuja, joka kuvaa vanhemman tuntemaan huolen määrää (kuva 23).

Kuva 23. Vanhempien huolenaiheiden määrä, % kysymyksiin vastanneista vanhemmista.

Vanhemmista 23 prosenttia ei kokenut lainkaan huolta kysytyistä asioista ja 29 prosenttia ainoastaan melko vähän. Vanhempia, joita kysytyt asiat huolestuttivat melko

paljon tai paljon, oli 16 prosenttia. Äitien joukossa oli enemmän huolestuneita kuin isien.

Huolikysymyksiin liitettiin kysymys siitä, tiesikö vanhempi, miksi lastensuojelu arvioi perheen tilannetta. Kysymykseen vastanneista vanhemmista (n=91) ainoastaan neljä prosenttia oli vastannut, ettei tiennyt.

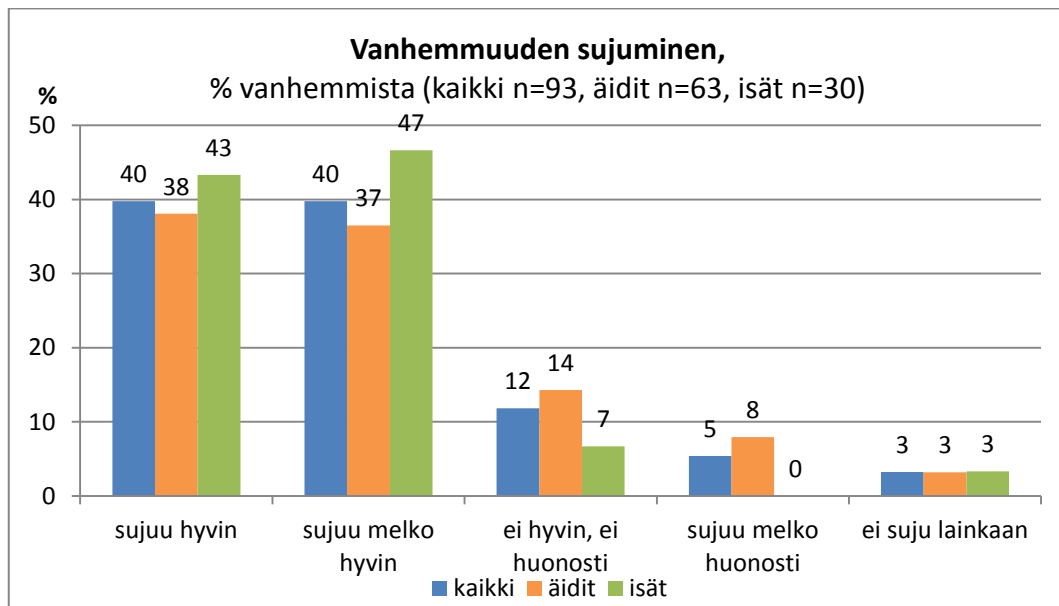
Vanhemmuus ja voimavarat

Itsearviointilomakkeen toisessa kysymyspatteristossa kartoitettiin vanhemman omaa arviota vanhemmuudesta ja toisaalta saatavilla olevasta avusta ja palveluista.

Ensimmäiset kaksi väitettä koskivat vanhemmuuden sujumista. Näillä haluttiin kartoittaa yleisellä tasolla vanhemman omaa käsitystä siitä, kuinka hän kohtelee lastaan. Vanhempi arvioi väitteitä ("Lapsen päivittäiseen hoitoon liittyvät asiat sujuvat minulta hyvin" ja "Vuorovaikutus lapseni ja itseni välillä sujuu hyvin") asteikolla yhdestä viiteen ("täysin samaa mieltä" - "täysin eri mieltä"). Kysymyksistä muodostettiin summamuuttuja ($\alpha=0,82$), joka kuvaa vanhemman omaa arviota vanhemmuuden sujumisesta.

Vanhemmista 80 prosenttia arvioi oman vanhemmuutensa sujuvan hyvin tai melko hyvin. Viidellä prosentilla kysytyt asiat sujuivat melko huonosti ja kolmella prosentilla eivät lainkaan. Myös näissä kysymyksissä äideistä suhteellisesti suurempi osa tarkasteli tilannetta kriittisesti kuin isistä.

Kuva 24. Vanhemmuuden sujuminen, % kysymyksiin vastanneista vanhemmista.

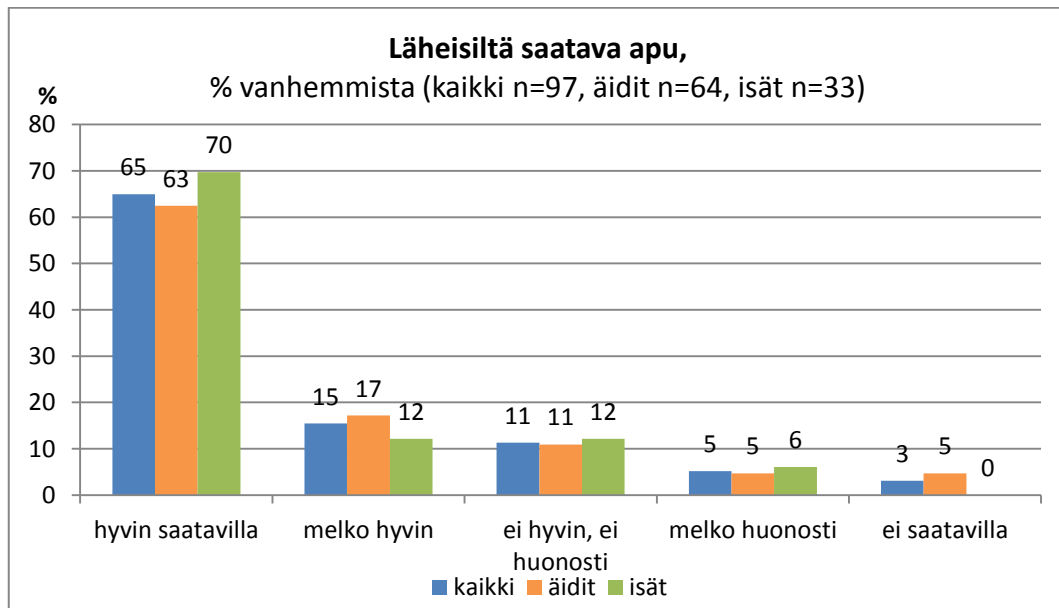

Vanhemmuuden voimavaroja kartoitettiin tuen saatavuutta koskevilla kysymyksillä. Yksi kysymys koski vanhemman luottamusta siihen, että hän saa tarvittaessa apua läheisiltään. Kaksi kysymystä koski julkista palvelujärjestelmää. Ensinnäkin pidettiin

aiheellisenä selvittää, tiesivätkö vanhemmat millaisia palveluita kunnassa on lapsiperheille tarjolla. Mikäli perhe ei tiedä näistä palveluista, heidän on vaikea hakea apua sitä tarvitessaan. Toinen kysymys koski vanhemman luottamusta julkisista tarvittaessa saatavaan apuun.

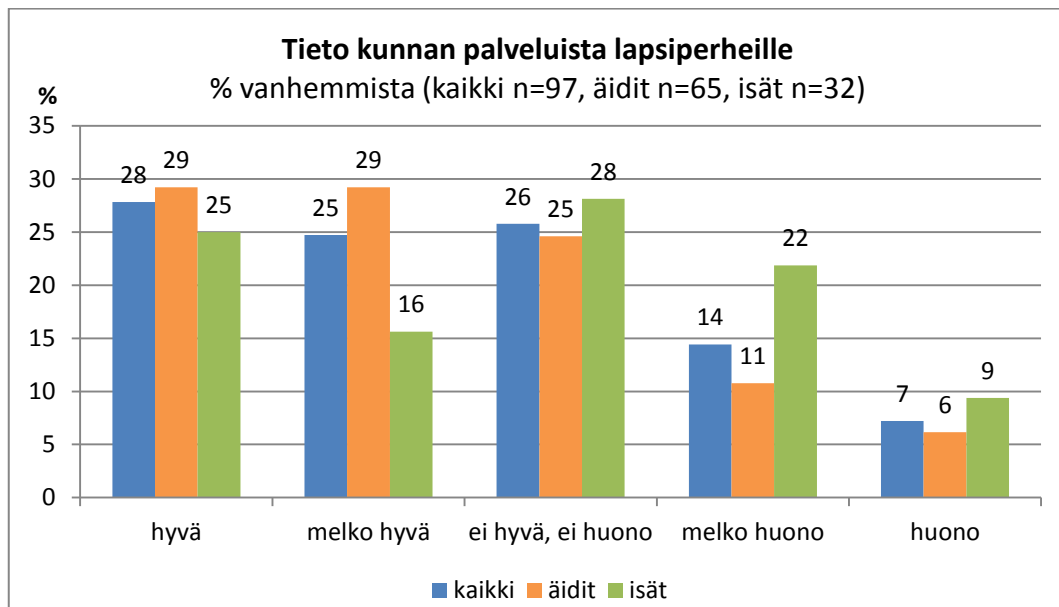
Vanhemmista 80 prosenttia vastasi, että heillä oli hyvin tai melko hyvin saatavilla tarvittaessa apua läheisiltä. Kolmella prosentilla tällaista omaa tukiverkostoa sen sijaan ei ollut lainkaan käytettävissä, ja viidellä prosentilla huonosti.

Kuva 25. Läheisiltä saatava apu, % kysymyksiin vastanneista vanhemmista.

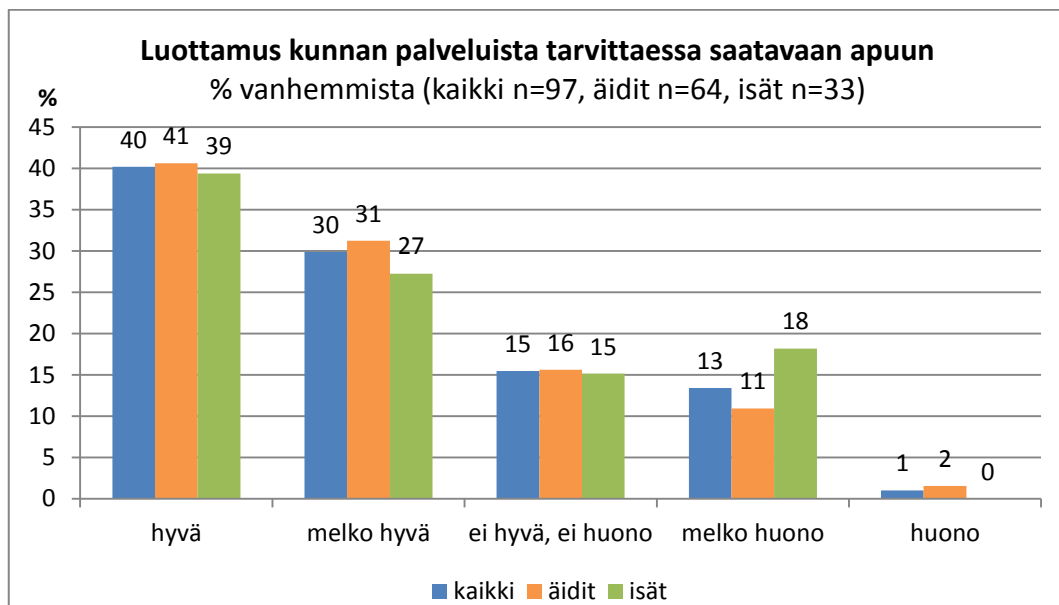
Vanhemmista joka toisella oli hyvä tai melko hyvä tieto palveluista, joita kotikunnassa oli lapsiperheille tarjolla. Kuitenkin viidenneksellä tietoa palveluista oli huonosti tai melko huonosti. Isät tunsivat palveluita suhteellisesti huonommin kuin äidit.

Kuva 26. Tieto kunnan palveluista lapsiperheille, % kysymyksiin vastanneista vanhemmista.

Vanhempien luottamus siihen, että he tarvittaessa saavat kotikunnan palveluista apua oli suurimmaksi osaksi (70 %) hyvä tai melko hyvä. Kuitenkin 14 prosenttia vanhemmista luotti huonosti tai melko huonosti siihen, että saisi tarvittaessa apua kotikuntansa palveluista.

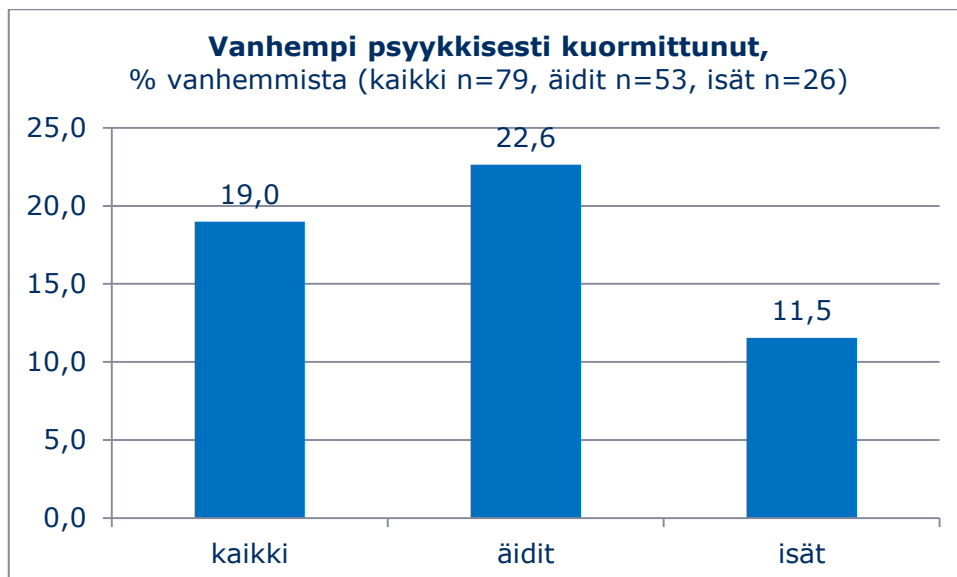
Kuva 27. Luottamus kunnan palveluista tarvittaessa saatavaan apuun, % kysymyksiin vastanneista vanhemmista.

Mieliala ja terveys

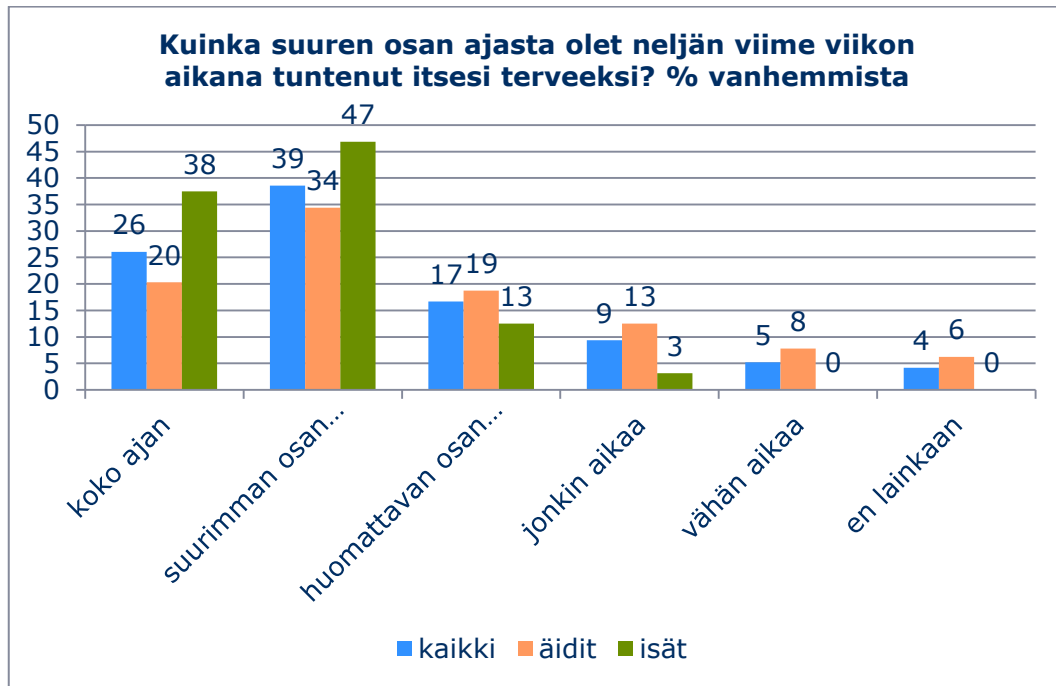
Tällä osiolla kartoitetaan vanhemman koettua hyvinvointia. Osion viisi ensimmäistä kysymystä muodostavat MHI-5-testin, joka kartoittaa ahdistuneisuutta, masentuneisuutta ja positiivista mielialaa. Mittari on kehitetty "Medical Outcome Study" -tutkimuksen yhteydessä (Hays, Sherborne & Mazel 1995), ja sen on katsottu kartoittavan monipuolisesti emotionaalisen toimintakyvyn eri ulottuvuuksia. Mittaria on käytetty mm. väestötutkimuksissa osana elämänlaatua kuvaavaa RAND-36-mittaria. Se kartoittaa mielialan jatkumoa oireista positiiviseen mielialaan. Näin sillä saadaan kuvattua paitsi mahdollisia toimintakyvyn vajeita, myös asiakkaan voimavaroja. Mielialaa koskevista kysymyksistä muodostettiin summamuuttuja, jolle on aiemmissa tutkimuksissa kyetty määrittelemään leikkauspiste. Tämän pistemäärän alle jäävällä vastaajalla on merkittävää psyykkistä kuormittuneisuutta. Kaikista itsearviointilomakkeen täyttäneistä vanhemmista 19 prosenttia kuului tähän ryhmään. Kuormittuneisuus oli äideillä kaksi kertaa yleisempää kuin isillä.

Kuva 28. Vanhemman psyykkinen kuormittuneisuus, % kysymyksiin vastanneista vanhemmista.

Osion viimeinen kysymys koski vanhemman kokemusta terveydentilastaan. Kysymyksessä on tarkoituksella jätetty avoimeksi, koskeeko kysymys "fyysistä" tai "psyykkistä" terveyttä, sillä näitä on vaikea erottaa toisistaan. Fyysisestä sairaudesta voi aiheutua psyykkistä kuormitusta, ja psyykkinen kuormitus voi aiheuttaa fyysisiä oireita. Mittarin kannalta olennaista on tieto siitä, kokiko vastaaja itsensä ylipäänsä terveeksi vai ei. Neljä viidesosaa vanhemmista koki olonsa terveeksi vähintään huomattavan osan ajasta. Sen sijaan yhdeksän prosenttia vanhemmista oli tuntenut itsensä terveeksi vain vähän aikaa tai ei lainkaan ja toiset yhdeksän prosenttia vain jonkin aikaa.

Kuva 29. Vanhemman koettu terveys, % kysymykseen vastanneista vanhemmista.

Itsearviointilomakkeen kysymyksistä muodostettiin vanhemman subjektiivista hyvinvointia kuvaavat kuormitus- ja voimavaramuuttujat, jotka on esitelty taulukossa 16. Kuormitustekijät laskettiin yhteen, ja voimavaratekijät samoin, jolloin vanhemman itseraportoitujen kuormitus- ja voimavarasummamuuttujien vaihteluväli oli nolasta seitsemään. Näitä summamuuttujia käytetään myöhemmin luvussa 5.7, missä eri lomakkeissa kerätyt tiedot on koottu yhteen perheen toimintakykyprofiiliksi.

Taulukko 8. Vanhemman subjektiiviset kuormitus- ja voimavaratekijät.

Kuormitustekijät	Voimavaratekijät
huolenaiheita melko paljon tai paljon	huolenaiheita vähän tai ei lainkaan
vanhemmuus sujuu melko huonosti tai ei lainkaan	vanhemmuus sujuu hyvin tai melko hyvin
läheisiltä apua melko huonosti tai ei lainkaan	läheisiltä apua hyvin tai melko hyvin
tietoa kunnan palveluista melko huonosti tai huonosti	tietoa kunnan palveluista hyvin tai melko hyvin
luottamus kunnan palveluista saatavaan tukeen melko huono tai huono	luottamus kunnan palveluista saatavaan tukeen melko hyvä tai hyvä
psykkisesti kuormittunut	ei psyykkisesti kuormittunut
kokenut itsensä terveeksi vähän aikaa tai ei lainkaan	kokenut itsensä terveeksi suurimman osan aikaa tai koko ajan

5.4 Lapsen kohtelu

Lapsen kaltoinkohtelulla tarkoitetaan WHO:n määritelmän mukaisesti kaikkea sellaista fyysistä ja psyykkistä pahoinpitelyä, seksuaalista hyväksikäyttöä, laiminlyöntiä tai kaupallista tai muuta riistoa, josta on todellista tai mahdollista vaaraa lapsen terveydelle, elämälle, kehitykselle tai ihmisarvolle. Laiminlyönnillä tarkoitetaan sitä, että vanhemmat ovat jättäneet huomiotta lapsen perustarpeet. Laiminlyönti on tyypillisesti vahingollista toistuessaan, väkivalta jo yksittäisenä tapauksena. (Söderholm & Kiviti-Kallio 2012.)

Lapsen kohtelu -lomake oli rakennettu lapsen kaltoinkohtelun eri muotoja käsittelevän tutkimuskirjallisuuden pohjalta.

Fyysisellä laiminlyönnillä tarkoitetaan vanhemman kyvyttömyyttä vastata lapsen fyysisiin perustarpeisiin (Söderholm & Politi 2012). *Perustarpeet ja fyysinen turvallisuus* -otsikon alla käytiin läpi lapsen ravinnonsaanti, riittävä uni, hygienia, asuminen, vaateetus, oleskeluympäristön turvallisuus ja lapseen kohdistunut väkivalta. Oleskeluympäristön turvallisuudella tarkoitettiin sitä, että vanhempi valvoi lapsen toiminnan ja ympäristön turvallisuutta eikä saattanut lasta alttiiksi vaaratilanteille.

Fyysisen laiminlyönnin lisäksi tarkasteltiin lapseen kohdistunutta fyysistä väkivaltaa. Väkivallan tekijä voi kotona olla vanhempi tai sisarus. Myös kuritusväkivalta on lapseen kohdistunutta fyysistä väkivaltaa (Tupola et al. 2012). Kuten aiemmin todettiin, myös se, että lapsi joutuu todistamaan vanhempien välistä väkivaltaa, on lapselle vahingollista. Vanhempien välistä väkivaltaa tarkasteltiin fyysisen turvallisuuden otsikon

alla, vaikka oikeastaan tällaisen väkivallan kokemista voitaisiin ehkä pitää ennemminkin lapsen emotionaalisen kaltoinkohteluna.

Lastensuojelutarpeen selvityksen yhteydessä voi myös herätä epäily lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä lapsen kertomuksen, käyttäytymisen, lähipiirin aikuisten tai muiden viranomaisten havaintojen perusteella.

Söderholm & Politi (2012) erottelevat terveydenhoidon laiminlyönnin omaksi kategoriakseen. Se voi koskea lapsen somaattisen hoidon laiminlyönnin lisäksi psyykkisen hoidon tai hammashoidon laiminlyöntiä. Lomakkeessa ensinnäkin kysytään, onko ennaltaehkäisevä terveydenhuolto hoidettu (kuten rokotukset, neuvola ja hammashuolto). Toiseksi vanhempien tulee hakeutua lapsen kanssa tarvittaessa hoitoon ja noudattavan hoito-ohjeita. Ohjeet voivat koskea paitsi lääkitystä, myös terveydentilan seuranta ja elintapoja. Kuntien kanssa käydyissä keskusteluissa pidettiin myös tärkeänä arvioida sitä, ovatko vanhemmat ryhtyneet selvittämään häiriöitä, mikäli sellaisia on lapsen kehityksessä havaittu.

Söderholmin ja Politin luokittelussa (2012) myös koulutuksen laiminlyönti on oma kategoriansa. Tämä voi tarkoittaa sitä, ettei lasta toimiteta kouluun tai että huoltajat kieltäytyvät lapsen koulunkäynnin tukemiseen tarkoitetuista toimenpiteistä. Myös vanhempien kannustus ja tukeminen ovat lapsen koulunkäynnille tärkeitä. Osa koulutuksen laiminlyönnistä voi johtua myös viranomaisten välinpitämättömyydestä, kuten siitä, ettei koulukiusaamiseen puututa. Tässä lomakkeessa on kuitenkin tarkoitus arvioida vain vanhempien toimintaa. Palvelujärjestelmässä mahdollisesti havaituista puutteista kysytään seuranta-arvioinnin yhteydessä ja itsearviointilomakkeen palauteosiossa.

Rutiinit -otsikon alla on arvioitu sitä, onko perheen arki säännöllistä ja ennakoitavaa, ja vanhemman käytös johdonmukaista. Nämä tekijät lisäävät lapsen turvallisuuden kokemuksia, mutta ne eivät tunnu istuvan luontevasti muihin luokkiin, vaikka niissä on ehkä eniten kyse seuraavasta teemasta eli emotionaalisesta huolenpidosta.

Emotionaalinen huolenpito tarkoittaa huoltajan kykyä positiiviseen emotionaaliseen vuorovaikutukseen lapsen kanssa. Emotionaalisella laiminlyönnillä tarkoitetaan tahatonta ja emotionaalisella väkivallalla tahallista toimintaa. Rajan vetäminen tahattoman ja tahallisen emotionaalisen kaltoinkohtelun välille on tosin vaikeaa. Emotionaalinen kaltoinkohtelu on aina mukana muissa kaltoinkohtelun muodoissa. Itsenäisesti esiintyessään sitä sen sijaan voi olla vaikea havaita. (Söderholm & Politi 2012.)

Mittarissa on sovellettu Danya Glaserin (2002, 2011) tekemää luokittelua emotionaalisen kaltoinkohtelun eri muodoista. Glaserin lähtökohtana on ymmärrys lapsesta omalla persoonanaan, joka on määritelmällisesti haavoittuva, riippuvainen ja nopeasti kehittyvä. Lapsi on yksilö, jolla on omat tunteet, ajatukset ja näkökulmat, ja joka jatkuvasti enenevässä määrin toimii omassa sosiaalisessa ympäristössään. Lapsen vanhempien tai ensisijaisten hoitajien on ymmärrettävä ja kunnioitettava kaikkia näitä lapsen tarpeita. Näiden tarpeiden laiminlyönti on emotionaalista kaltoinkohtelua. Glaser on jaotellut emotionaalisen kaltoinkohtelun viiteen kategoriaan, jotka esitellään kysymyksineen jäljempänä tarkemmin.

Eri kaltoinkohtelun muodot oli jäsennetty lomakkeessa yksittäisiksi väitteiksi, joihin työntekijä merkitsi vastauksen kolmiportaisella asteikolla "ei puutteita", "jonkin verran puutteita" ja "vakavia puutteita". Myös "ei osaa sanoa" -vastausvaihtoehto oli mahdollinen.

Lomaketta kehitettäessä projektiryhmä ja mukana olleet kunnat pitivät tärkeänä, että lomake muotoillaan sillä lähtöoletuksella, että lapsen kohtelussa ei ole puutteita. Tällä valinnalla pyrittiin tukemaan myönteisen vuorovaikutussuhteen syntymistä työntekijän ja asiakkaan välille. Lisäksi haluttiin, ettei selvitystä leimaa perhettä syyllistävä sävy. Väitteet on siis muotoiltu hyvää kohtelua osoittavaan muotoon esimerkiksi "Vanhempi turvaa lapsen ravinnonsaannin" tai "Vanhempi välittää lapsen olemassaolosta". Kaltoinkohtelua kuvaavien alkuperäisten muotoilujen kääntäminen positiiviseen muotoon oli joidenkin muuttujien kohdalla melko hankalaa. Jatkossa huolenpidon ja hyvän kohtelun sanoittamista täytynee miettiä vielä uudemman kerran.

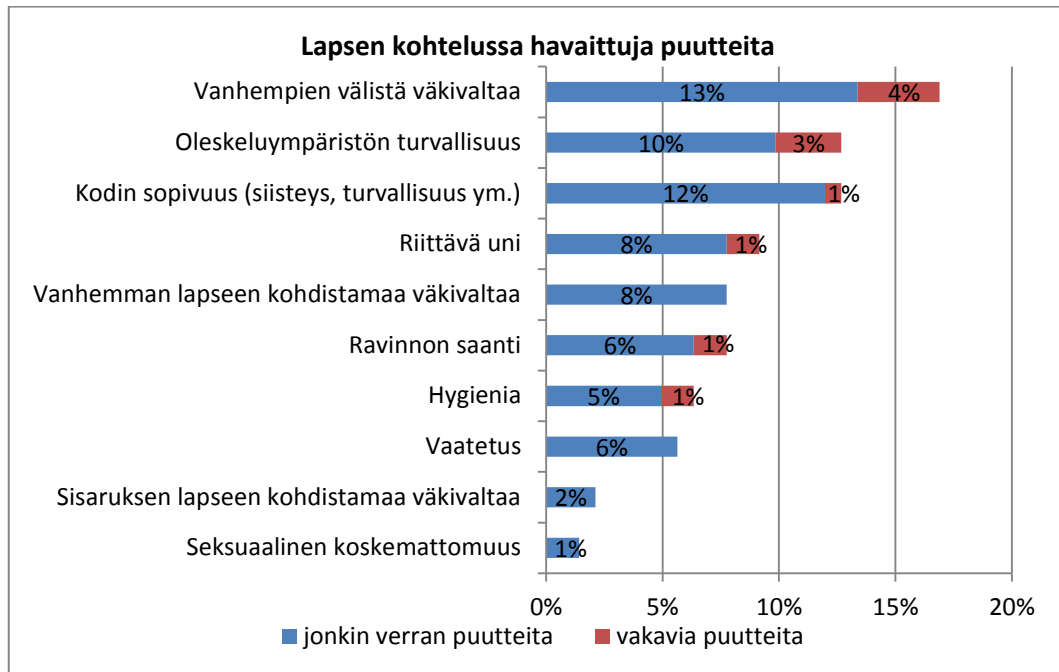
5.4.1 Lapsen kaltoinkohtelu aineistossa

Tarkastellaan seuraavaksi työntekijän havaitsemia puutteita lapsen kohtelussa teemoittain. *Lapsen kohtelu* -lomake oli täytetty joko osittain tai kokonaan 142 lapsesta. Havaittujen puutteiden määrä on tarkastelussa suhteutettu tähän joukkoon. Tarkastelun kohteena on paitsi se, missä määrin työntekijät ovat dokumentoineet eri kaltoinkohtelun muotoja, myös se, mihin kysymyksiin työntekijöiden on ollut vaikea vastata.

Perustarpeet, fyysinen turvallisuus ja seksuaalinen koskemattomuus

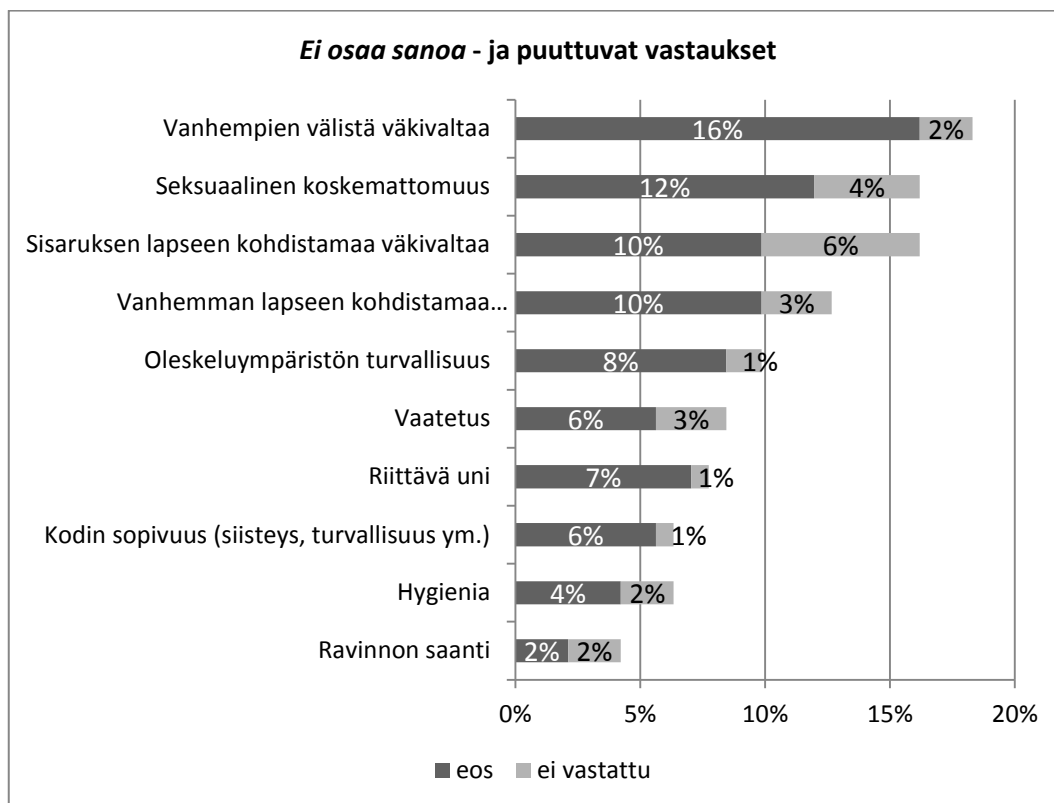
Perustarpeisiin, fyysiseen turvallisuuteen ja seksuaaliseen koskemattomuuteen liittyi kaikkiaan kymmenen kysymystä, joiden jakauma on esitelty kuvassa 30 havaittujen puutteiden yleisyyden mukaisessa järjestyksessä. Eniten puutteita työntekijät olivat havainneet vanhempien välisessä väkivallassa, josta raportoitiin joka kuudennen lapsen kohdalla. Myös lapsen oleskeluympäristöissä niin kotona kuin kodin ulkopuolella oli havaittu puutteita 13 prosentilla lapsista. Riittävään uneen, ravinnon saantiin, hygieniaan ja vaatetukseen liittyviä puutteita oli havaittu 6-9 prosentilla lapsista. Vanhemman lapseen kohdistamaa väkivaltaa oli havaittu kahdeksalla prosentilla, ja sisaruksen lapseen kohdistamaa väkivaltaa kahdella prosentilla lapsista. Seksuaaliseen koskemattomuuteen liittyviä puutteita oli havaittu yhdellä prosentilla.

Kuva 30. Havaitut puutteet lapsen perustarpeissa ja fyysisessä turvallisuudessa, % lapsista (n=142)

Kuvassa 31 on tarkasteltu samojen muuttujien "ei osaa sanoa" -vastausten sekä kokonaan tyhjäksi jätettyjen rivien määrää. Työntekijöiden oli vaikeinta vastata kysymyksiin, jotka koskivat perhesuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa. Vähiten puuttuvia tai epäselväksi jääneitä tilanteita liittyi perustarpeita koskeviin kysymyksiin koskien lapsen ravinnon saantia, hygieniaa ja niin edelleen. Tulos ei sinänsä ole yllättävä, sillä lähisuhdeväkivallasta ei yleensä kerrota avoimesti tai ilman, että työntekijä ottaa asian puheeksi (Oranen 2012, 229).

Kuva 31. Kysymykset, joihin työntekijä ei ole osannut vastata tai ei muusta syystä ole vastannut koskien lapsen perustarpeita ja fyysistä turvallisuutta, % lapsista (n=142).

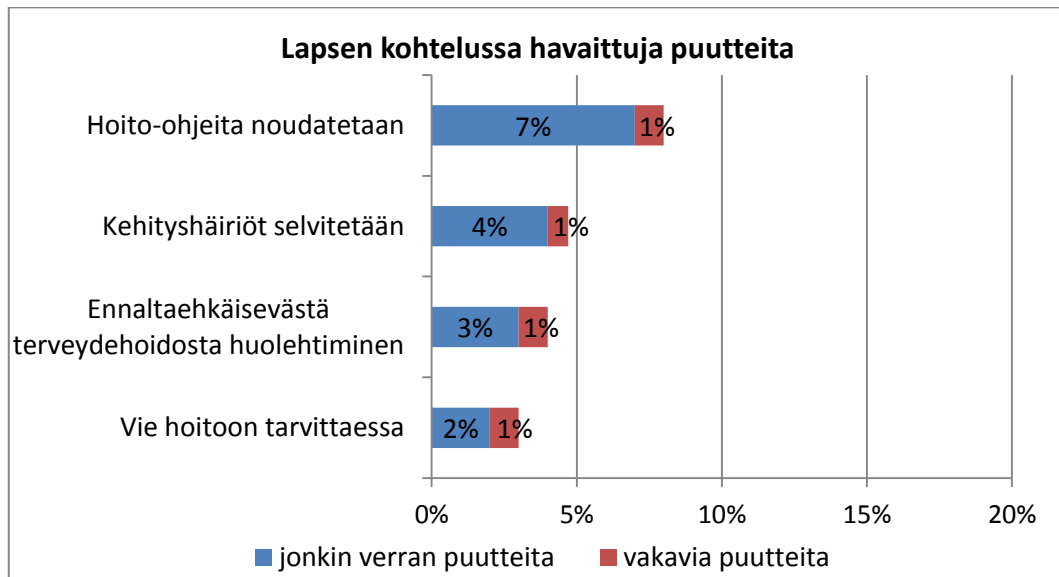

Terveydenhoito

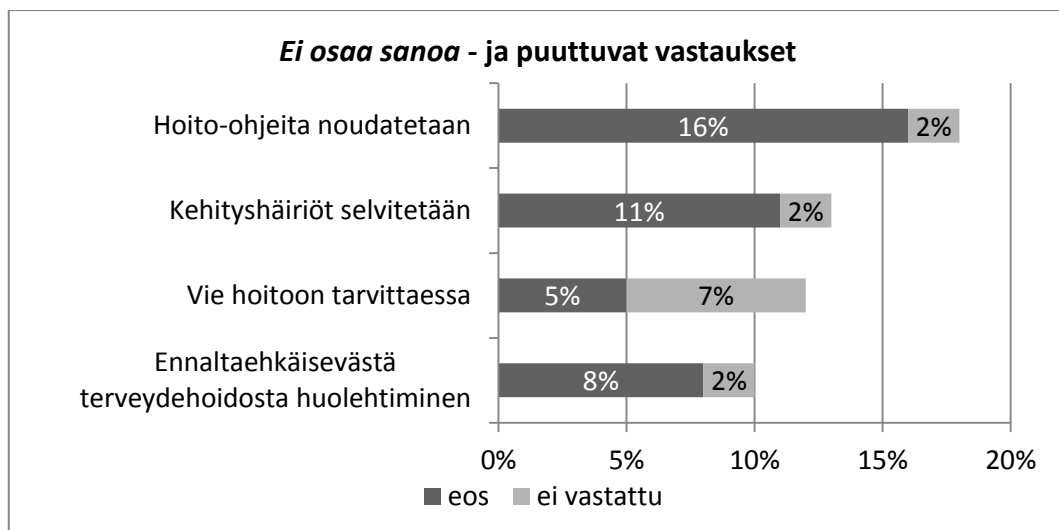
Lapsen terveydenhoitoa kartoitettiin neljällä kysymyksellä. Eniten puutteita oli havaittu hoito-ohjeiden noudattamisessa, mistä oli merkintä 8 prosentilla lapsista. Kehityshäiriöiden selvittämiseen liittyvää laiminlyöntiä oli havaittu viidellä prosentilla ja ennaltaehkäisevän terveydenhoidon laiminlyöntiä neljällä prosentilla lapsista. Kolmen prosentin kohdalla vanhemmat olivat laiminlyöneet lapsen sairaanhoidon.

Kysymyksiin ei ollut osattu vastata tai ei ollut vastattu 10–18 prosentissa tapauksia (kuva 33).

Kuva 32. Havaitut puutteet lapsen terveydenhoidossa, % lapsista (n=142).

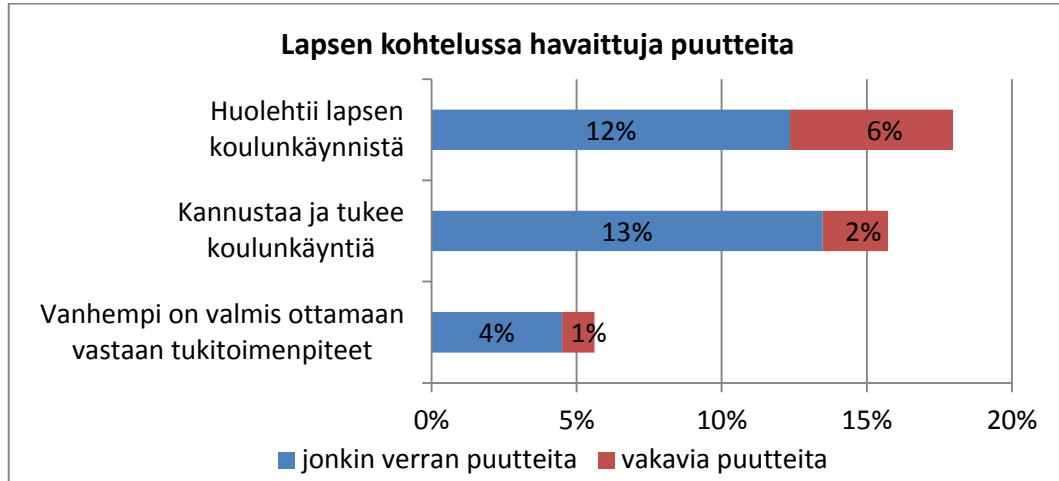
Kuva 33. Kysymykset, joihin ei ole vastattu tai ei ole osattu vastata koskien lapsen terveydenhoitoa, % lapsista (n=142).

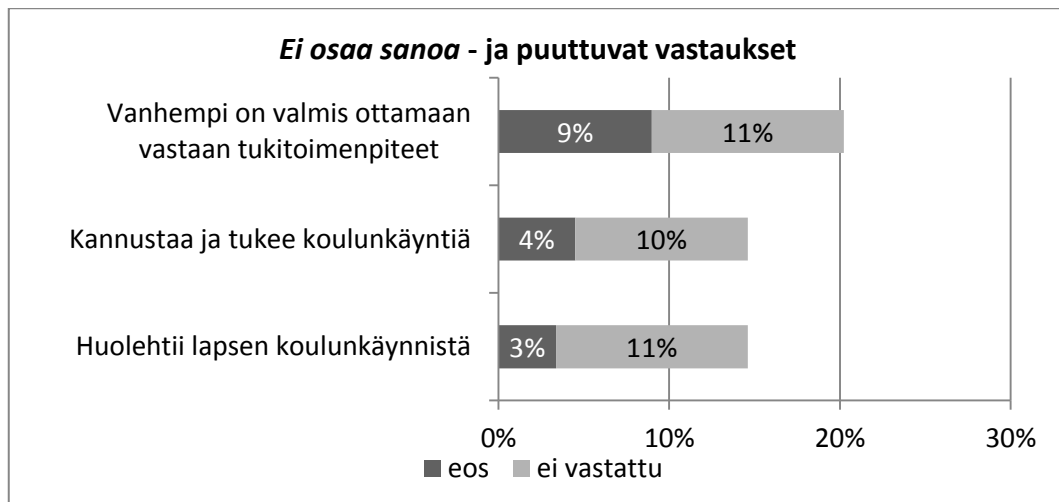
Koulunkäynnin tukeminen

Nämä kysymykset koskevat ainoastaan kouluikäisiä lapsia, joita aineistossa oli 89. Kuvissa 34 ja 35 vastausten määrä on siis suhteutettu tähän ryhmään. Lähes joka viidennen kouluikäisen lapsen kohdalla työntekijä oli havainnut puutteita siinä, ettei vanhempi huolehtinut lapsen säännöllisestä koulunkäynnistä. Joka kuudennen lapsen kohdalla vanhemmat eivät kannustaneet ja tukeneet lapsen koulunkäyntiä riittävästi. Joukossa oli myös joitakin tapauksia, jossa vanhempi ei ollut valmis ottamaan vastaan lapsen koulunkäyntiä tukevia toimenpiteitä.

Kuva 34. Havaitut puutteet koulunkäynnin tukemisessa, % kouluikäisistä lapsista (n=89).

Kuva 35. Puuttuvat vastauksen koulunkäyntiä koskevissa kysymyksissä, % kouluikäisistä lapsista (n=89).

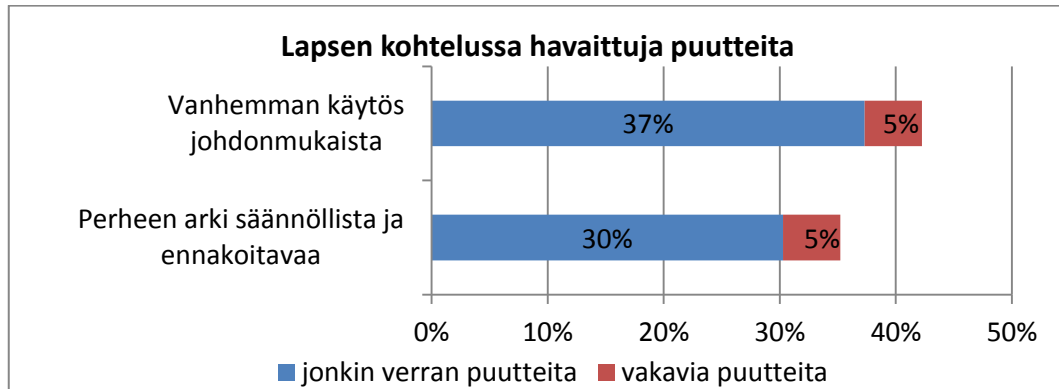
Rutiinit

Työntekijöitä pyydettiin arvioimaan yleisesti kahta perheen rutiineihin liittyvää kysymystä koskien vanhemman käytöksen johdonmukaisuutta ja perheen arjen säännöllisyyttä ja ennakoitavuutta. Näissä tekijöissä työntekijät olivat havainneet eniten puutteita kaikista *lapsen kohtelu* -lomakkeen kysymyksistä. 49 prosentilla lapsista oli työntekijä havainnut vanhempien toiminnassa puutteita vähintään jommassakummasa kysymyksessä.

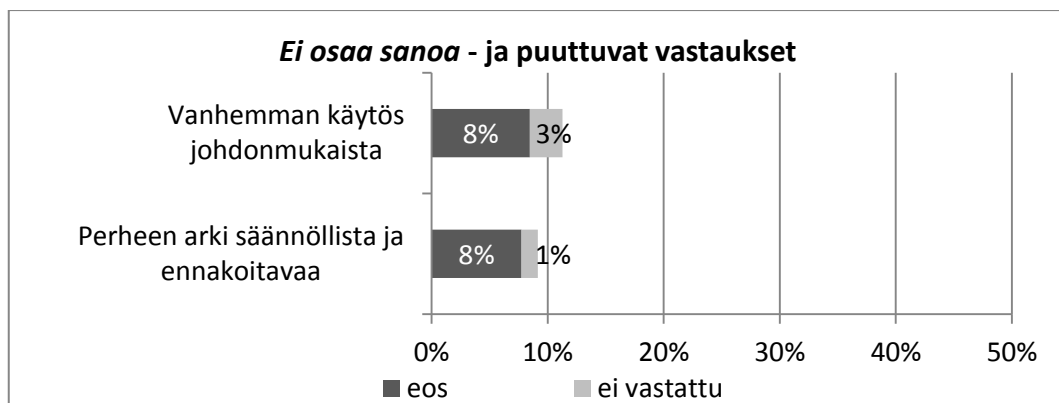
Havaintojen yleisyys selittyy sillä, että väitteet ovat muotoiluiltaan hyvin yleisiä. Puutteet näissä tekijöissä voivat kytkeytyä hyvin monenlaisiin muihin puutteisiin lapsen hoidossa, hoivassa ja kasvatuksessa. Yleisluonteisuudestaan huolimatta työntekijät

eivät olleet aina osanneet arvioida näitä seikkoja perheen arjessa, vaan arvio puuttui 9-12 prosentilta lapsia (kuva 37).

Kuva 36. Puutteet rutiineissa, % lapsista (n=142).

Kuva 37. Puuttuvat vastaukset rutiineissa, % lapsista (n=142).

Emotionaalinen huolenpito

Emotionaaliseen huolenpitoon liittyviä kysymyksiä oli lomakkeessa kaikkiaan neljätoista. Kysymykset perustuvat Danya Glaserin tekemään luokitteluun emotionaalisen kaltoinkohtelun eri muodoista.

Glaser (2002, 2011) jakaa emotionaalisen kaltoinkohtelun viiteen kategoriaan. Ensimmäinen kategoria koskettaa vanhemman emotionaalista läsnäoloa. Tilanteissa, joissa vanhempi kamppailee omien vaikeuksiensa, kuten päihde- tai mielenterveysongelman tai työkuorman kanssa, vanhempi ei aina pysty vastaamaan lapsen emotionaalisiin tarpeisiin. Vanhempi ei ole emotionaalisesti läsnä eikä välitä lapsen olemassaolosta. Näistä kahdesta seikasta oli muodostettu lomakkeeseen kaksi ensimmäistä kategoriaa koskevaa väiteläusetta.

Toisessa kategoriassa on kyse lapsen kohdistuvista negatiivisista attribuutioista. Vanhempi on lasta kohtaan vihamielinen, syyllistävä, halveksuva tai torjuva. Vanhemman toimintaa motivoi usko siihen, että lapsi ansaitsee huonoa kohtelua. Tähän kategoriaan

sisältyvä kohtelu rikkoo lapsen oikeutta tulla rakastetuksi ja arvostetuksi omana itsenään. Tähän kategoriaan kytkeytyviä väitelauseita oli lomakkeessa kaksi (käsitys lapsesta myönteinen, uskoo lapsen ansaitsevan tulla kohdelluksi hyvin).

Kolmannessa kategoriassa on kyse lapsen kehityksen kannalta epäsovinnasta tai epäjohtonmukaisesta vuorovaikutuksesta. Vanhemmalla on tällöin puutteellinen käsitys lapsen ikätasoon kuuluvasta kehityksestä, tarpeista ja sopivista tavoista asettaa rajoja. Vanhempi voi kurittaa lasta ankarasti ja epäjohtonmukaisesti. Toisaalta vanhempi aliarvioi lapsen kyvyt, minkä seurauksena vanhempi ylisuojelee lasta ja rajoittaa lapsen oppimista ja uteliaisuutta. Toisaalta vanhempi voi yliarvioida lapsen kehitystason. Lapsi voi joutua tilanteisiin, joissa hän altistuu hämmentäville tai traumaattisille kokemuksille, kuten perheväkivallalle. Tällaisissa tilanteissa kyse voi olla ennemminkin siitä, ettei vanhempi osaa huomioida lapsen ikätason edellyttämistä sopivasta hoivasta. Taustalla voi olla vanhemman omat kaltoinkohtelukokemukset, joiden johdosta vanhemmalla voi olla virheellinen käsitys lasten sopivasta kasvatuksesta. Tästä kategoriasta oli muodostettu lomakkeeseen neljä väitelausetta (käsitys ikätasoon kuuluvasta kehityksestä, ei liian ankaria seuraamuksia, ei rajoita oppimista ja uteliaisuutta turhaan, ei altista lasta hämmentäville tai traumaattisille kokemuksille).

Neljäs kategoria viittaa toimintaan, jossa vanhemmat ovat kyvyttömiä tunnistamaan tai tunnustamaan lapsen yksilöllisyyttä ja psykologista rajaa vanhemman ja lapsen välillä. Vanhempi ei pysty erottamaan omia uskomuksiaan ja toiveitaan lapsen toiveista ja todellisuudesta. Lasta käytetään vanhemman ”jatkeena” toteuttamaan äidin tai isän psykologisia tarpeita. Glaser (2002) sijoittaa myös lapselle sepitetyt sairaudet tähän kategoriaan. Tästä emotionaalisen kaltoinkohtelun kategoriasta oli muodostettu lomakkeeseen yksi väitelause (vanhempi pystyy erottamaan omat uskomuksensa ja toiveensa lapsen toiveista ja todellisuudesta).

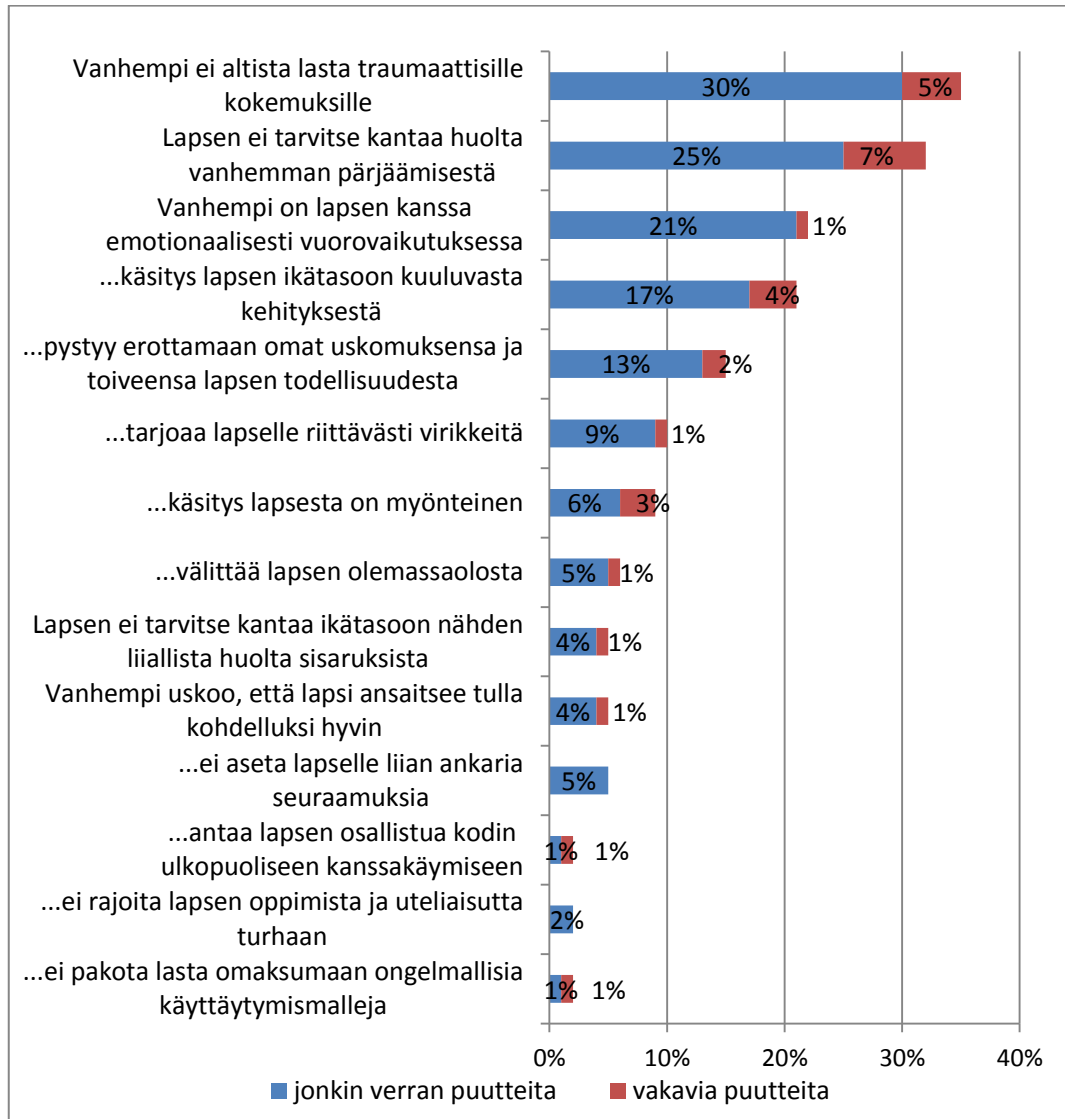
Viidennen kategoriaan lukeutuvat tilanteet, joissa vanhempi epäonnistuu lapsen sosialisoinnin edistämässä eli prosessissa, jossa lapsen tulisi kasvaa osaksi kodin ulkopuolista yhteisöä. Tämä voi tapahtua eristämällä lapsi kodin ulkopuolella tapahtuvasta kanssakäymisestä. Vaihtoehtoisesti lapselle ei tarjota riittävästi virikkeitä ja mahdollisuuksia opetella sosiaalisia taitoja. Myös tilanne, jossa lapsi laitetaan omaksumaan ongelmallisia sosiaalisia käyttäytymismalleja tai osallistetaan rikolliseen toimintaan, kuuluu tähän kategoriaan. Tästä kategoriasta lomakkeessa oli kolme väitelausetta (antaa lapsen osallistua kodin ulkopuoliseen kanssakäymiseen, tarjoaa riittävästi virikkeitä ja mahdollisuuksia opetella sosiaalisia taitoja, ei pakota lasta omaksumaan ongelmallisia sosiaalisia käyttäytymismalleja).

Lisäksi emotionaalisen huolenpidon alla esitettiin kaksi kysymystä koskien perheen emotionaalista työnjakoa eli sitä, tarvitsiko lapsen kantaa huolta vanhemman pärjäämisestä tai ikätasoonsa nähden liiallista huolta sisarusten huolenpidosta. Nämä arviointikohteet eivät varsinaisesti kuulu Glaserin mainitsemiin emotionaalisen kaltoinkohtelun muotoihin, mutta niitä pidettiin tärkeinä lapsen kohtelun osatekijöinä.

Kuvassa 38 emotionaalisessa huolenpidossa havaitut puutteet on esitetty suuruusjärjestyksessä. Eniten oli havaittu puutteita siinä, että vanhempi altisti lapsen traumaatti-

sille kokemuksille, miten oli käynyt joka kolmannen lapsen kohdalla. Myös liiallinen vastuunkanto vanhemman pärjäämisestä oli lapsilla lähes yhtä yleistä.

Kuva 38. Puutteet emotionaalisisessa huolenpidossa, % lapsista (n=142).

Joka viidennen lapsen kohdalla työntekijä oli havainnut puutteita vanhemman kyvyssä olla emotionaalisisessa vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. Samoin joka viidennen lapsen kohdalla vanhemmalla ei ollut riittävän hyvää käsitystä lapsen ikätasoon kuuluvasta kehityksestä.

Emotionaalisen kaltoinkohtelun muuttujista kokeiltiin tehdä analyysivaiheessa pääkomponenttianalyysi, jotta olisi nähty jakautuivatko havaitut puutteet Glaserin teoreettisen esityksen mukaisiin kategorioihin. Tällä aineistolla pääkomponenttianalyysin tekeminen ei kuitenkaan onnistunut. Mikäli jatkossa kerätään kattavampi aineisto, olisi

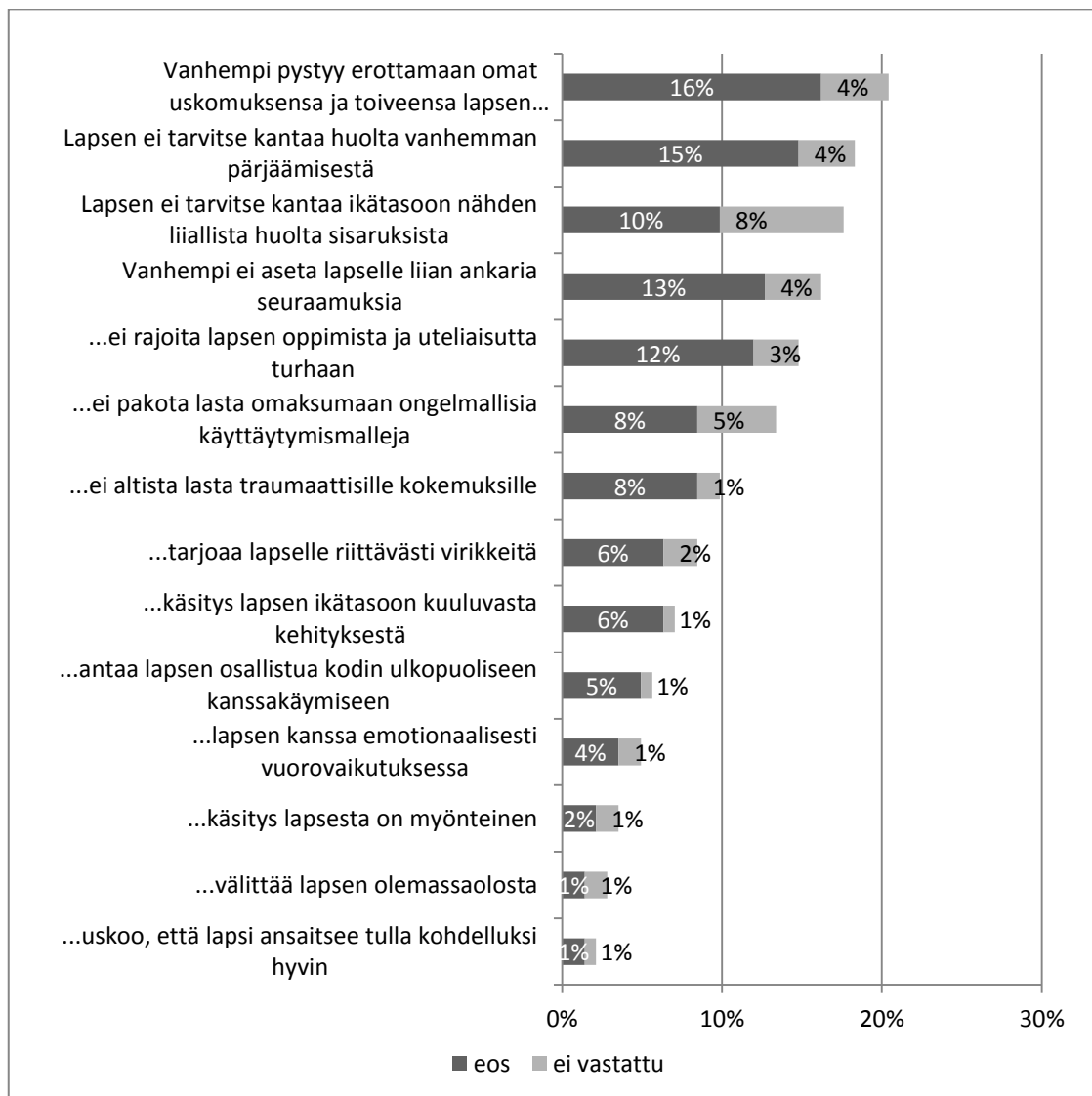
mielenkiintoista testata Glaserin kategorisointia empiirisesti tarkemmin. Kuvasta 38 voidaan kuitenkin jo tällä aineistolla havaita se, ettei kaikkia yhden emotionaalisen kaltoinkohtelukategorian osatekijöitä ollut havaittu vanhempien toiminnassa yhtä aikaa. Vaikka lapsen alistaminen traumaattisille kokemuksille oli verrattain yleistä, samaan kategoriaan sisältyvä kysymys liian ankarien seuraamusten asettamisesta sen sijaan esiintyi harvoin.

Kyse voi olla siitä, että kategorioiden sisällä on muuttujia, joista osa on helpommin havaittavissa kuin toiset. Toisaalta on myös mahdollista, ettei Glaserin teoreettinen jäsenitys emotionaalisen kaltoinkohtelun eri muodoista saa empiirisessä aineistossa vahvistusta. Käytettävissä olevalla aineistolla ei uskalla arvioida kumpi selityksistä on todennäköisempi, sillä aineistossa on liikaa epätäydellisesti täytettyjä lomakkeita.

Tarkastellaan vielä sitä, mihin kysymyksiin työntekijöiden on ollut vaikeinta antaa vastauksia (kuva 39).

Vanhemman ja lapsen erillisyyden arvioiminen oli työntekijöille verrattain vaikeaa, joka viidennen lapsen kohdalla työntekijä ei ollut kyennyt vastaamaan tähän. Lähes yhtä usein työntekijä ei ollut osannut arvioida sitä, joutuiko lapsi kantamaan huolta vanhemman pärjäämisestä tai liiallista huolta sisaruksista. Jälkimmäinen kysymys tosin ei koskettanut kaikkia arvioituja lapsia, mikäli heillä ei ollut sisaruksia. Helpointa työntekijöille oli ollut arvioida kahden ensimmäisen kategorian kysymyksiä koskien vanhemman suhtautumista lapseen ja emotionaalista läsnäoloa.

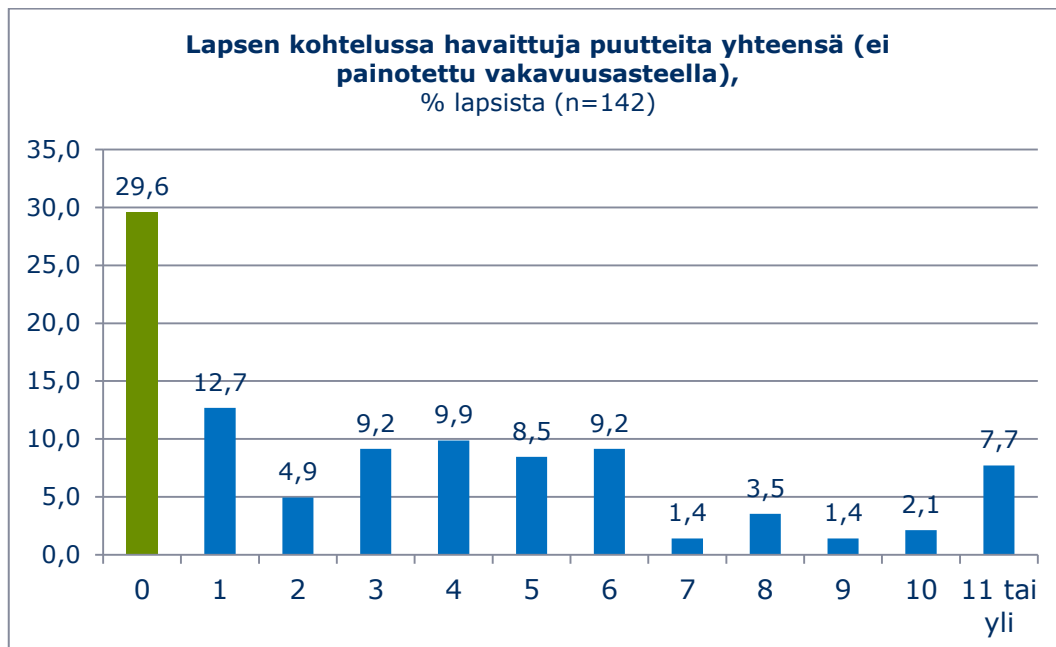
Kuva 39. Puuttuvat vastaukset emotionaalisisessa huolenpidossa (n=142).

5.4.2 Lapsen kaltoinkohtelun kasautuminen

Tarkastellaan seuraavaksi lapsen kohtelussa havaittujen puutteiden jakautumista lasten kesken. Lapsen kohtelu -lomakkeen kysymyksistä rakennettiin ensin summamuuttuja, joka kuvasi eri tekijöissä havaittujen puutteiden määrää (joko ”jonkin verran puutteita” tai ”vakavia puutteita”). Kaikista lapsista, joista lomake oli täytetty, joka kolmannen kohtelussa ei ollut havaittu mitään puutteita. Reilulla kolmanneksella puutteita oli havaittu yhdestä neljään, ja kolmanneksella tätä enemmän (kuva 40).

Kuva 40. Lapsen kohtelussa havaittujen puutteiden määrä ("jonkin verran" tai "vakavia puutteita"), % lapsista (n=142).

Kaikista *lapsen kohtelu* -lomakkeen muuttujista rakennettiin lisäksi havaittujen puutteiden määrää ja vakavuusastetta kuvaava summamuuttuja. Summamuuttujassa "jonkin verran puutteita" -vastaukset saivat painoarvon yksi ja "vakavia puutteita" painoarvon kaksi. Tätä painotettua summamuuttujaa hyödynnetään myöhemmin luvussa 5.7 tarkasteltaessa perheen toimintakykyprofiilia kokonaisuudessaan.

5.5 Lapsen toimintakyky

Lapsen toimintakyky -lomakkeella tarkasteltiin lapsen toimintakykyyn liittyviä lapsen tai koko perheen hyvinvointia vahvistavia ja heikentäviä tekijöitä. Asiaa siis tarkasteltiin lomakkeessa paitsi lapsen itsensä kannalta, myös suhteessa perheeseen. Kuten vanhempienkin toimintakyvyn arvioinnissa, myös tässä lomakkeessa kutakin arviointikohdetta arvioitiin siltä kannalta, lisäksi se perheen voimavaroja, kuormitusta vai oliko vaikutus neutraali.

Hyvinvointia potentiaalisesti suojaava tekijä voi aktualisestisesti lisätä voimavaroja, mutta vaikutus voi myös olla neutraali. Toisaalta lapsen huono terveydentila tai ongelmallinen käytös rasittaa paitsi lapsen omaa, myös vanhempien ja mahdollisten sisarusten hyvinvointia. Aiemmasta tutkimuksesta myös tiedetään, että joissakin tapauksissa lapsen sairaus tai vamma lisää lapsen kaltoinkohtelun riskiä (Söderholm & Politi 2012). Syynä voi olla esimerkiksi stressitekijöiden kasautuminen perheessä, vanhemman uupuminen tai osaamattomuus. Tämän vuoksi myös lapsen hyvinvoinnin tarkastelun kohdalla on syytä tarkastella lapsen toimintakykyä suhteessa perheeseen.

Kutakin lapsen toimintakykyyn liittyvää seikkaa työntekijä arvioi aivan ensimmäiseksi sen kannalta, onko selvityksen kuluessa käynyt ilmi kysyttyä asiaa. Onko työntekijä esimerkiksi havainnut jotakin, mikä on herättänyt huolen lapsen mielenterveydestä tai onko lapsella työntekijän mielestä poikkeuksellisia kognitiivisia taitoja käytettäväksi selviytymiseen. Tämän jälkeen kysyttyä asiaa arvioidaan sen kannalta, lisääkö se perheen voimavaroja, aiheuttaako se kuormitusta vai onko vaikutus perheen hyvinvoinnin kannalta neutraali. Esimerkiksi lapsen pitkäaikainen sairaus ei välttämättä lisää perheen kuormitusta, mikäli sairaus on hyvässä hoidossa ja oireeton. Jokin toinen sairaus taas voi hoidosta huolimatta aiheuttaa vakavia komplikaatioita ja lisätä vanhempien stressiä. Toisaalta sama sairaus voi aiheuttaa vähemmän kuormitusta perheessä, jossa vanhemmillä on esimerkiksi aiempaa kokemusta tällaisen sairauden hoidosta, kuin perheessä, jossa tilanne on uusi.

Edellä kuvatuista seikoista johtuen voimavara/kuormitus -sarakkeessa arvion kohteena on nimenomaan perheen hyvinvointi. Lasten ja vanhempien ongelmat, huolet, kyvyt, tiedot, taidot ja selviytymiskeinot ovat sidoksissa toisiinsa. Arvioidessaan lastensuojelutarvetta työntekijä arvioi lapsen suojelun ja tuen tarvetta suhteessa vanhempien mahdollisuuksiin vastata niihin. Toisin sanoen, hän arvioi monimutkaista perhedynamiikkaa, jossa vanhemman onnistuminen lapsen hoidossa ja kasvatuksessa riippuu paitsi hänestä itsestään, myös tilanteen vaativuudesta ja puolison tai muiden perheenjäsenten kyvystä osallistua lapsen hoitoon ja kasvatukseen. Tässä sarakkeessa työntekijä arvioi mainittua tekijää koko perheen kannalta. Mikäli kysytty asia aiheuttaa huomattavaa kuormitusta (ja siten suojelun tai tuen tarvetta) perheessä, työntekijä voi eritellä kuormituksen tarkempia syitä ja ilmentymistä rivin lopussa avoimessa tekstikentässä.

Osion alussa on kysymyksiä liittyen lapsen fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä päihteiden käyttöön ja muihin riippuvuuksiin. Toiminnallisilla riippuvuuksilla tarkoitetaan pakonomaista ja toistuvaa toimintaa, joka hallitsee muuta elämää, lapsen kohdalla esimerkiksi koulunkäyntiä ja perheen arkeen osallistumista. Työntekijän on tarkoitus arvioida, onko lapsen tilanteessa havaittavissa huolta aiheuttavia seikkoja. Lomakkeessa kartoitetaan potentiaalisten kuormitustekijöiden kohdalla myös sitä, saako lapsi näihin liittyvää hoitoa.

Lapsen ongelmat tiedon käsittelyssä voivat heikentää toimintakykyä. Toisaalta ne voivat myös olla seurausta muusta syystä heikentyneestä toimintakyvystä. Mikäli lapsella taas on hyvät kognitiiviset taidot, ne voivat toimia suojaavina tekijöitä. Esimerkiksi korkea älykyys, hyvä kielellinen ilmaisu ja huumorintaju voivat auttaa lasta vaikeiden asioiden käsittelyssä ja niistä selviytymisessä (Andershed et al. 2012).

Sosiaalinen tuki ja sosiaaliset suhteet -otsikon alla tarkastellaan ensinnäkin lapsen käytettävissä olevaa sosiaalista verkostoa. Aiempien tutkimusten perusteella lapsen selviytymisessä tärkeitä voimavaroja ovat kannatteleva tuki toiselta vanhemmalta, muulta läheiseltä aikuiselta, koulusta, päivähoidosta tai harrastuksesta. Myös ikätoverisuhteet voivat kannatella (Solantaus 2012). Hyvät sosiaaliset taidot auttavat lasta luomaan kannattelevia ihmissuhteita. Toisekseen kartoitetaan sitä, onko lapsella negatiivisia sosiaalisia suhteita. Tällainen tilanne on silloin, kun lapsi on joutunut ikätovereidensa kiusaamaksi.

Käyttäytymisen hallinta -otsikon alla kysytään ensin lapsen tunteidenhallintataitoja. Tehokas tunteiden hallinta on aiempien tutkimusten mukaan lapsen hyvinvointia suojaava tekijä. Tätä taitoa voitaisiin palveluilla vahvistaa. Lapsen käytöshäiriöt sen sijaan ovat kaltoinkohtelun riskitekijä (Andershed et al. 2012, Söderholm & Politi 2012) ja kuormittavat koko perheen hyvinvointia.

Taulukko 9. Lapsen toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset kuormitus- ja voimavaratekijät.

Kuormitustekijät	Voimavaratekijät
fyysiseen terveyteen liittyvä ongelma	ei fyysiseen terveyteen liittyvää ongelmaa
fyysiseen terveyteen liittyvän hoidon puute	fyysiseen terveyteen saatu hoito
mielenterveyteen liittyvä ongelma	ei mielenterveyteen liittyvää ongelmaa
mielenterveyshoidon puute	mielenterveyteen saatu hoito
päihdeongelma	
päihdehoidon puute	päihdeongelmaan saatu hoito
toiminnallinen riippuvuus	
toiminnalliseen riippuvuuden liittyvän hoidon puute	toiminnalliseen riippuvuuteen saatu hoito
tiedon käsittelyyn liittyvät vaikeudet	
tiedon käsittelyyn liittyvien vaikeuksien hoidon puute	tiedon käsittelyyn liittyvien vaikeuksien hoito
	hyvät tiedolliset taidot
ei luotettuja aikuisia	luotettuja aikuisia
ei luotettuja ystäviä	luotettuja ystäviä
	kannattelevia harrastuksia
	hyvät sosiaaliset taidot
kiusaamisen kohteena	
ei tunteiden hallintaa	osaa hallita hyvin tunteitaan
käyttäytyy väkivaltaisesti tai uhkaavasti ikätovereita/eläimiä/aikuisia kohtaan	
tuhoaa tahallisesti toisten omaisuutta	
rikkoo toistuvasti sääntöjä	
käyttäytyy itsetuhoisesti	

Kustakin edellä kuvatusta lapsen toimintakykyyn liittyvästä tekijästä oli muodostettu lomakkeeseen yksi tai useampi arviointikohde. Kuten vanhemman toimintakykylomakkeessa, myös tässä lomakkeessa työntekijä arvioi tilannetta ensinnäkin siltä kannalta, esiintyikö lapsella kysyttyä asiaa. Tämän jälkeen työntekijä arvioi havaitun asian vaikutusta perheen hyvinvointiin (lisäsikö voimavaroja, oliko vaikutus neutraali vai lisäsikö kuormitusta). Mikäli lapsella esimerkiksi todettiin kognitiivisia vaikeuksia, kyseessä oli riskitekijä eli potentiaalinen kuormitustekijä. Mikäli työntekijä arvioi lapsen kognitiivisten vaikeuksien lisänneen perheen kuormitusta, kyseessä oli aktuaalinen kuormitustekijä. Vastaavasti mikäli lapsella oli hyvät sosiaaliset taidot, kyseessä oli suojatekijä eli potentiaalinen voimavaratekijä. Jos työntekijä oli arvioinut, että tällaiset taidot myös lisäsivät voimavaroja, kyse oli aktuaalisesta voimavaratekijästä.

Lapsen toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset voimavara- ja kuormitustekijät on koottu taulukkoon 17.

5.5.1 Lapsen toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset riskitekijät ja niistä aiheutunut aktuaalinen kuormitus

Kuvassa 41 on esitelty lapsen terveyteen ja elämänhallintaan liittyvien kuormitustekijöiden yleisyys aineistossa. Havaittujen kuormitustekijöiden määrä on suhteutettu niiden lasten määrään, joista lapsen toimintakykylomake oli täytetty kokonaan tai osittain (n=134).

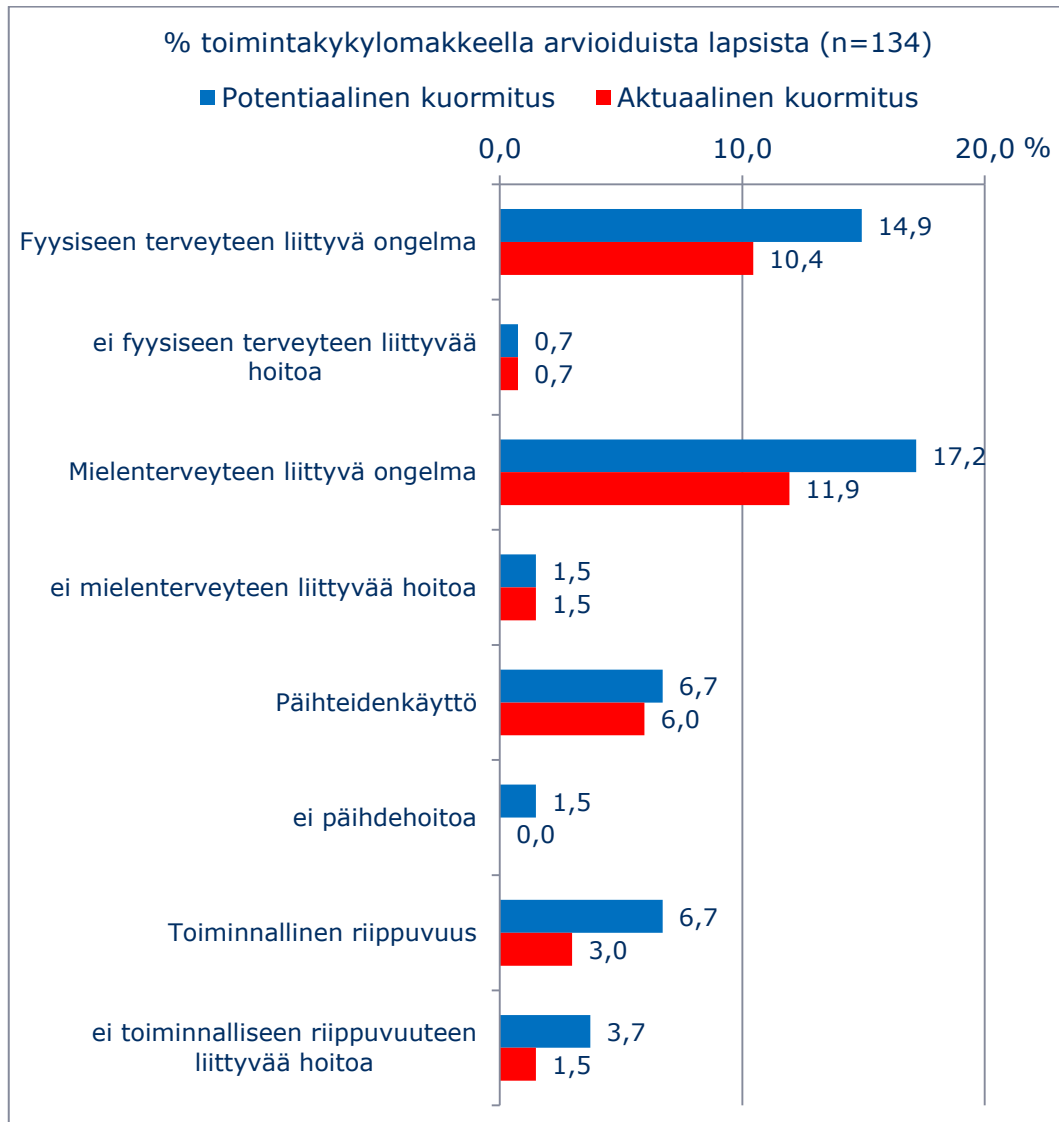
Fyysiseen terveyteen liittyviä pitkäkestoisia ongelmia oli työntekijän arvion mukaan 14,9 prosentilla lapsista. Tapauksia, joissa fyysiseen terveyteen liittyvä ongelma oli kuormittanut perheen hyvinvointia, oli 10,4 prosenttia. Muiden kohdalla vaikutus oli neutraali (3 %) tai työntekijä ei ollut arvioinut sitä (1,5 %). Hoidon puutetta ei juurikaan esiintynyt.

Lapsen mielenterveyteen liittyvä huoli oli herännyt joka kuudennen lapsen kohdalla, ja 11,9 prosenttia tapauksista oli sellaisia, joissa lapsen mielenterveyteen liittyvä ongelma oli aiheuttanut perheelle kuormitusta. Aineistossa ei kuitenkaan ollut kuin pari tapusta, joissa lapsi oli jäänyt vaille hoitoa. 2,2 prosentissa tapauksista lapsen mielenterveyteen liittyvän ongelman vaikutus perheen hyvinvointiin oli neutraali ja 3 prosentin kohdalla työntekijä ei ollut arvioinut vaikutusta.

Päihteidenkäyttöä oli esiintynyt 6,7 prosentilla lapsista lähes yhtä usein sillä arveltiin olleen kuormittava vaikutus. Päihdehoidon puutteeseen liittyvää kuormitusta aineistossa ei esiintynyt.

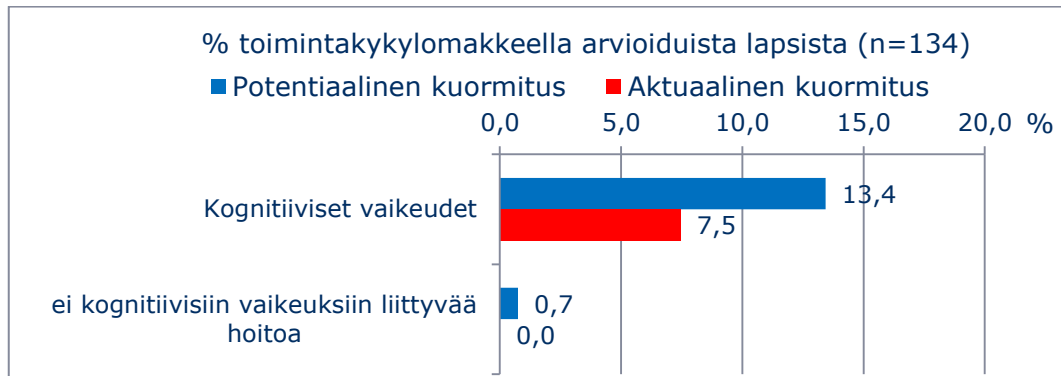
Myös toiminnallista riippuvuutta oli havaittu 6,7 prosentilla lapsista. Näistä puolet oli tapauksia, joissa riippuvuus oli aktualisoitunut kuormitukseksi ja puolissa työntekijä taas ei ollut arvioinut vaikutusta. Muutamassa tapauksessa toiminnalliseen riippuvuuteen liittyvän hoidon puute oli kuormittanut perhettä.

Kuva 41. Lapsen terveyteen ja elämänhallintaan liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset kuormitustekijät, % lapsista (n=134).

Kognitiivisia eli tiedon käsittelyyn liittyviä vaikeuksia oli 13,4 prosentilla lapsista. Yli puolet näistä oli tapauksia, joissa vaikeuksista aiheutui aktuaalista kuormitusta (7,5 % lapsista). Hoidon puutteesta raportoitiin vain yhdessä tapauksessa, eikä hoidon puutteen vaikutusta perheen hyvinvointiin ollut tässä tapauksessa arvioitu.

Kuva 42. Lapsen kognitiivisiin vaikeuksiin liittyvä potentiaalinen ja aktuaalinen kuormitus, % lapsista (n=134).

Lapsen sosiaalisiin suhteisiin ja sosiaalisen tuen saatavuuteen liittyvät kysymykset koskivat ensinnäkin luotettujen aikuisten ja ystävien olemassaoloa, joilta lapsi voi saada kannattelevaa tukea. Lähes kaikilla arvioituilla lapsilla oli luottamuksellinen suhde aikuiseen, ainoastaan kolmen prosentin kohdalla tällainen suhde puuttui. Yhdessä tapauksessa työntekijä ei ollut arvioinut luotettavan aikuisen puutteen vaikutusta, mutta muutoin se oli merkitty kuormitustekijäksi.

Luotettu ystävä puuttui 7,5 prosentilta lapsista. Kuormitukseksi tämä oli merkitty 3 prosentille lapsista, muiden kohdalla vaikutus oli joko neutraali (2,2 %) tai sitä ei ollut arvioitu (2,2 %).²

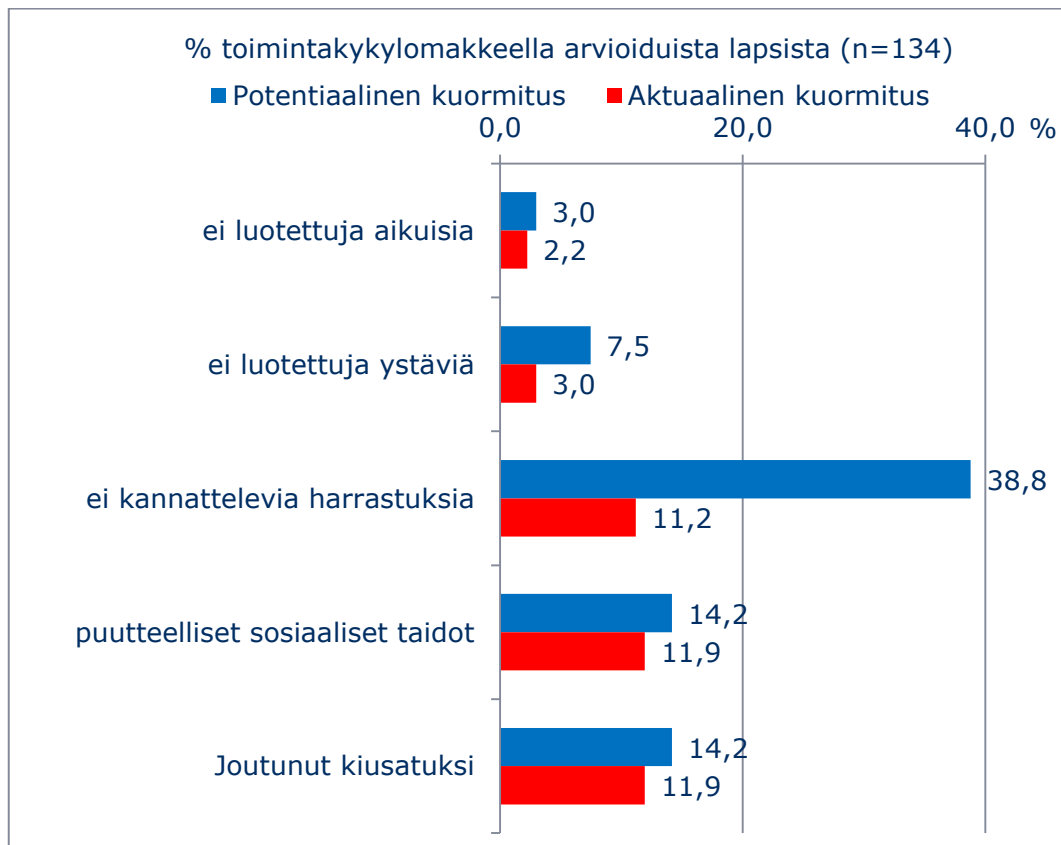
Lomakkeessa oli tiedusteltu myös lapsen harrastuksista. Lapset voivat saada voimavaroja kannattelevasta harrastuksesta. Lapsista 38,8 ei ollut tällaista harrastusta. 11,2 prosentin kohdalla tällaisen harrastuksen puute oli merkitty kuormitustekijäksi, 16,4 prosentin osalta vaikutus oli arvioitu neutraaliksi ja muiden kohdalla vaikutusta ei ollut arvioitu.

Työntekijää pyydettiin arvioimaan lapsen sosiaalisia taitoja esimerkiksi siltä kannalta, tuliko lapsi hyvin toimeen muiden lasten kanssa tai pärjäsi lapsi ryhmätilanteissa. Lapsista 14,2 prosentin kohdalla työntekijä oli arvioinut, että tällaiset taidot puuttuivat, ja 11,9 prosentin kohdalla tämä oli merkitty kuormitukseksi.

Koulussa tai vapaa-ajalla ikätovereiden taholta kiusatuksi tulleita oli myös 14,2 prosenttia, ja heistä 11,9 prosentin kohdalla kiusaamisen oli arvioitu aiheuttaneen kuormitusta (1,5 prosentin kohdalla vaikutus oli ollut neutraali). Kyse ei ole samoista lapsista kuin edellä, eli kiusattujen joukossa oli sosiaalisilta taidoiltaan sekä taitavia että taitamattomampia lapsia.

² Kysymys on muotoiltu alun perin juuri luottamuksen näkökulmasta, koska tarkoituksena on ollut kartoittaa lapsen käytössä olevan sosiaalisen tuen laatua. Jatkossa olisi hyvä kartoittaa ikätoverisuhteiden olemassaoloa ylipäänsä, sillä pienemmällä lapsilla kysymys suhteen luottamuksellisuudesta ei ole olennainen.

Kuva 43. Lapsen sosiaalisiin suhteisiin liittyvä potentiaalinen ja aktuaalinen kuormitus, % lapsista (n=134).

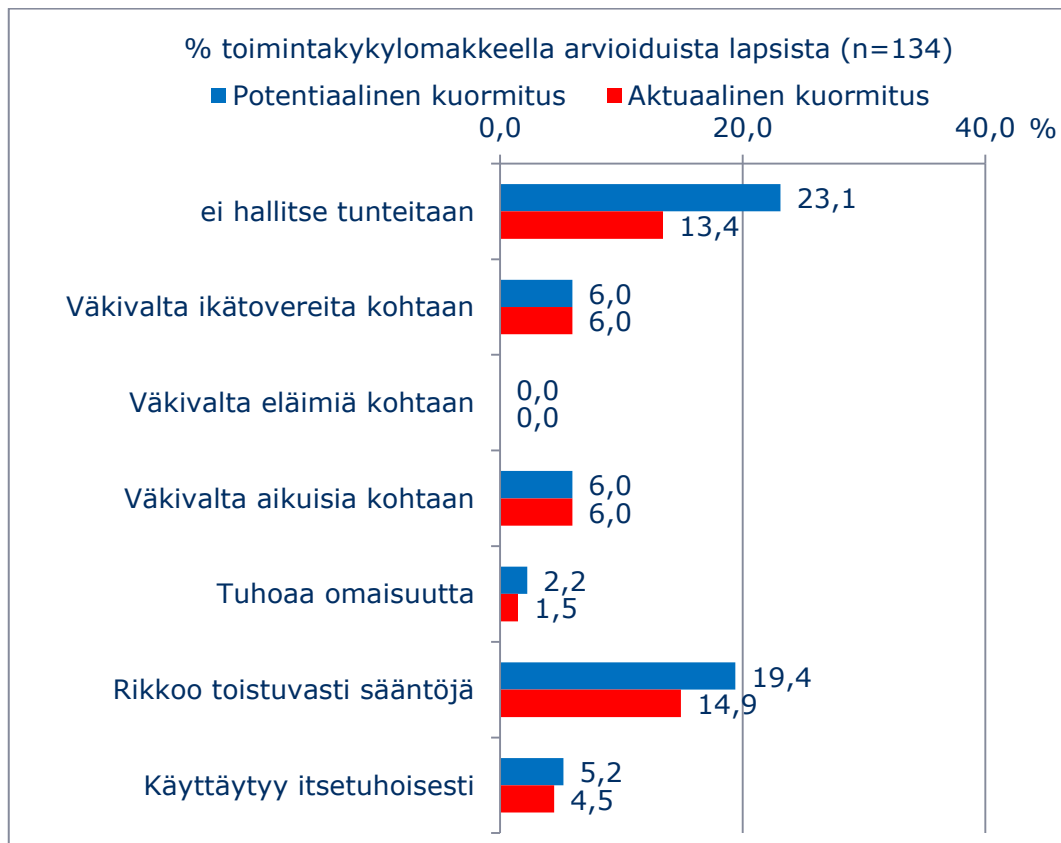

Lomakkeen lopussa oli kysymyksiä käyttäytymisen ja tunteiden hallinnasta. Yleisimmät näihin liittyvät ongelmat koskivat tunteiden hallintaa ja sääntöjen noudattamista. Lapsista 23,1 prosentilla oli arvioitu vaikeuksia tunteiden hallinnassa ja 13,4 prosentin kohdalla tämän arveltiin aiheuttaneen kuormitusta. 19,4 prosenttia lapsista rikkoi toistuvasti sääntöjä, ja kuormitusta tämä aiheutti 14,9 prosentin kohdalla.

Väkivaltaa ikätovereita tai toista aikuista kohtaan esiintyi kummassakin tapauksessa kuudella prosentilla lapsista. Eläimiin kohdistuvasta väkivallasta oli myös kysymys, mutta sellaista ei aineistossa esiintynyt. Toisten omaisuuden tahallista tuhoamista esiintyi hyvin vähän (2,2 %).

Lapsista 5,2 prosenttia oli käyttäytynyt itsetuhoisesti. Vaikutus oli kaikissa näissä tapauksissa negatiivinen, paitsi yhdessä neutraali.

Kuva 44. Lapsen tunteiden ja käyttäytymisen hallintaan liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset kuormitustekijät, % lapsista (n=134).

5.5.2 Lapsen toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset suojatekijät ja niistä aiheutunut aktuaaliset voimavarat

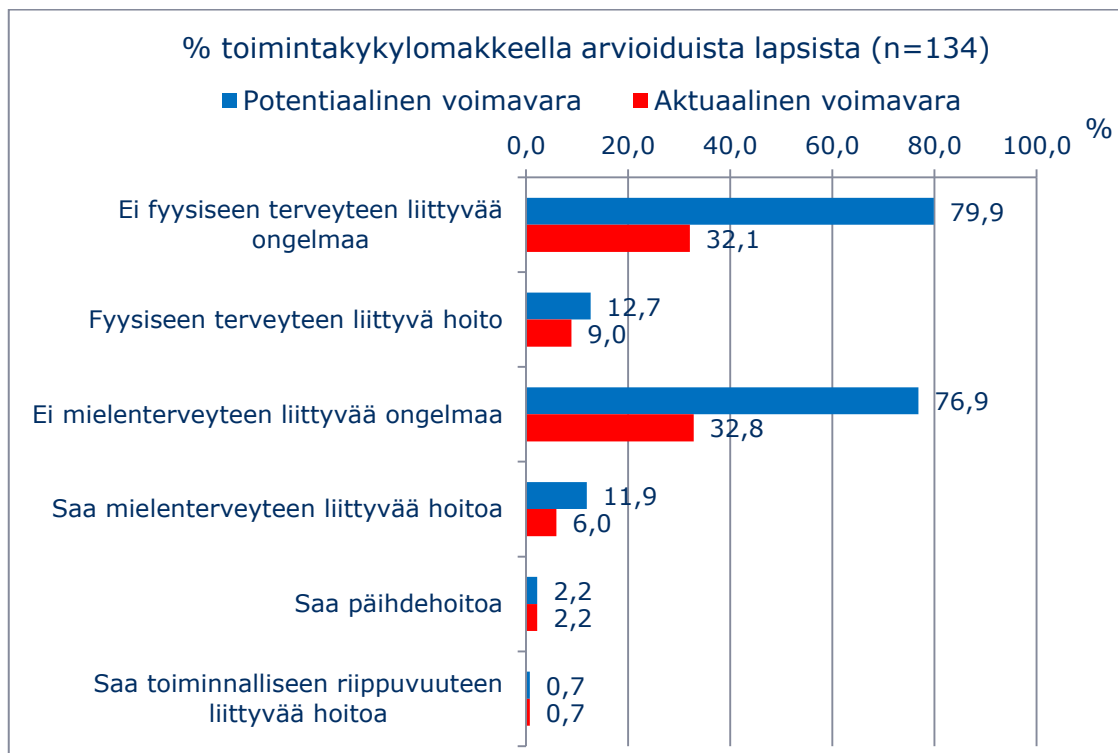
Tarkastellaan seuraavaksi lapsen toimintakykylomakkeesta määriteltyjä voimavaramuuttujia.

Lapsen terveyteen liittyvinä voimavaroina tarkasteltiin ensinnäkin hyvää fyysistä ja psyykkistä terveyttä, ja toisaalta erilaisiin terveydellisiin tai elämänhallinnallisiin ongelmiin saatua hoitoa. Hyvään fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen viittasivat tässä vastaukset, joissa terveyteen liittyvää ongelmaa ei ollut havaittu. Lapsista 79,9 prosentilla ei havaittu fyysiseen terveyteen liittyviä pitkäkestoisia ongelmia, ja lähes yhtä monella (76,9 %) ei havaittu mielenterveyteen liittyvää ongelmaa. Fyysinen terveys oli arvioitu voimavaraksi 32,1 prosentilla lapsista, neutraali vaikutus oli ollut 24,6 prosentilla ja 23,1 prosentin kohdalla vaikutusta ei ollut arvioitu. Mielenterveys oli arvioitu voimavaraksi 32,8 prosentin kohdalla, neutraaliksi 22,4 prosentin kohdalla ja 21,6 prosentin kohdalla vaikutusta ei ollut arvioitu.

Fyysiseen terveyteen liittyvää hoitoa oli saanut 12,7 prosenttia lapsista, ja 9 prosentin kohdalla hoito oli lisännyt perheen voimavaroja. Kolmen prosentin kohdalla vaikutus oli neutraali. Mielen terveyteen liittyvää hoitoa oli saanut 11,9 prosenttia lapsista, mutta näistä vain joka toisen kohdalla hoidon oli arvioitu lisänneen voimavaroja. 1,5 prosentin kohdalla vaikutus oli ollut neutraali, ja 3,7 prosentin kohdalla vaikutusta ei ollut arvioitu.

Päihdehoitoa tai toiminnalliseen riippuvuuteen liittyvää hoitoa oli aineistossa saanut vain muutama lapsi.

Kuva 45. Lapsen terveyteen ja saatuun hoitoon liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset voimavaratekijät, % lapsista (n=134).

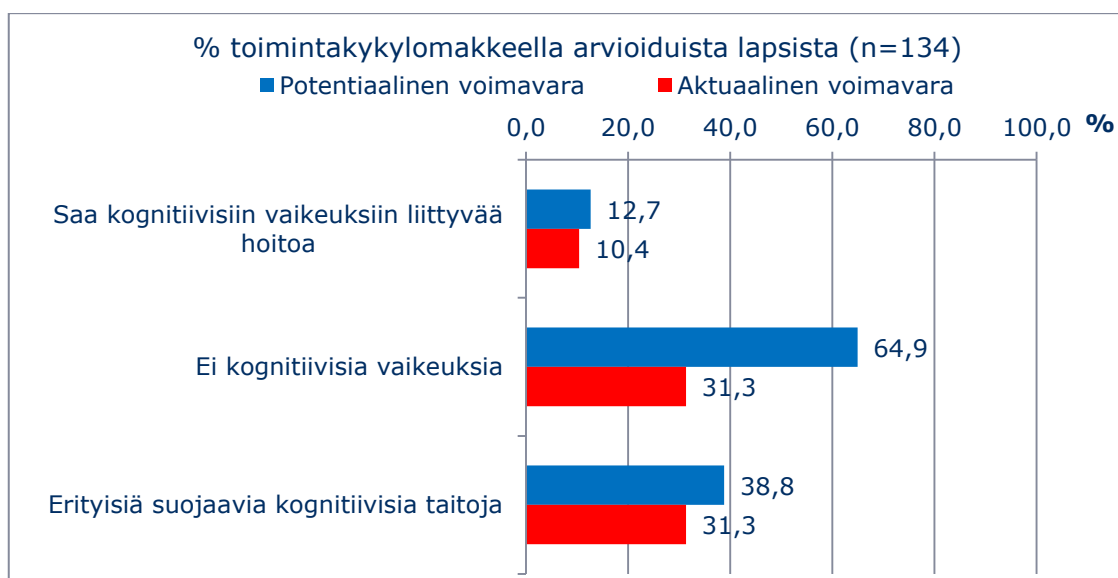

Kognitiiviseen toimintakykyyn eli tiedon käsittelyyn liittyviä voimavaroja tarkasteltiin ensinnäkin havaittuihin kognitiivisiin vaikeuksiin saadun hoidon kautta. Tällaista hoitoa oli saanut 12,7 prosenttia lapsista, ja 10,4 prosentin kohdalla vaikutus oli positiivinen. Muiden osalta vaikutusta ei ollut arvioitu.

Varsinaisia tiedollisia taitoja arvioitiin kahdella kysymyksellä. Ensinnäkin työntekijää oli pyydetty arvioimaan, oliko lapsella vaikeuksia esimerkiksi lukemisessa, kirjoittamisessa, kuullun tai luetun ymmärtämisessä, muistamisessa tai puhumisessa. Mikäli ongelmia ei ollut havaittu, lapsella voi arvella olevan hyvät kognitiiviset perustaidot. 64,9 prosentilla lapsista ei ollut tiettävästi kognitiivisia vaikeuksia. Voimavaraksi tämä oli merkitty lähes joka toisella näistä lapsista. Erityisiä, lapsen selviytymistä tukevia tiedollisia taitoja kysyttiin lomakkeessa erikseen. Aiempien tutkimusten perusteella tiedetään, että älykkyys, hyvä kielellinen ilmaisu ja huumorintaju auttavat lasta vaikeiden

tilanteiden käsittelyssä ja toimivat siten lapsen suojana kaltoinkohtelun seurauksia vastaan. Lapsista 38,8 prosentilla oli työntekijän arvion mukaan vaikeiden tilanteiden käsittelyssä auttavia tiedollisia taitoja. Viiden prosentin kohdalla työntekijä oli arvioinut vaikutuksen neutraaliksi, ja kahden prosentin kohdalla vaikutusta ei ollut arvioitu. On ehkä yllättävää, ettei tämän kysymyksen kohdalla lapsen erityisten kognitiivisten taitojen ole kaikissa tapauksissa arvioitu lisäävän voimavaroja. Onko kyse siitä, että suojaavina pidetyissä taidoissa on aste-eroja, vai siitä, ettei lapsen ominaisuuksia ole aina totuttu ajattelemaan perheen voimavaroina? Jatkossa voisi miettiä lapsen omien voimavarekijöiden osuutta lastensuojelutarpeen selvityksessä tarkemmin.

Kuva 46. Lapsen kognitiiviseen toimintakykyyn liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset voimavarekijät, % lapsista (n=134).

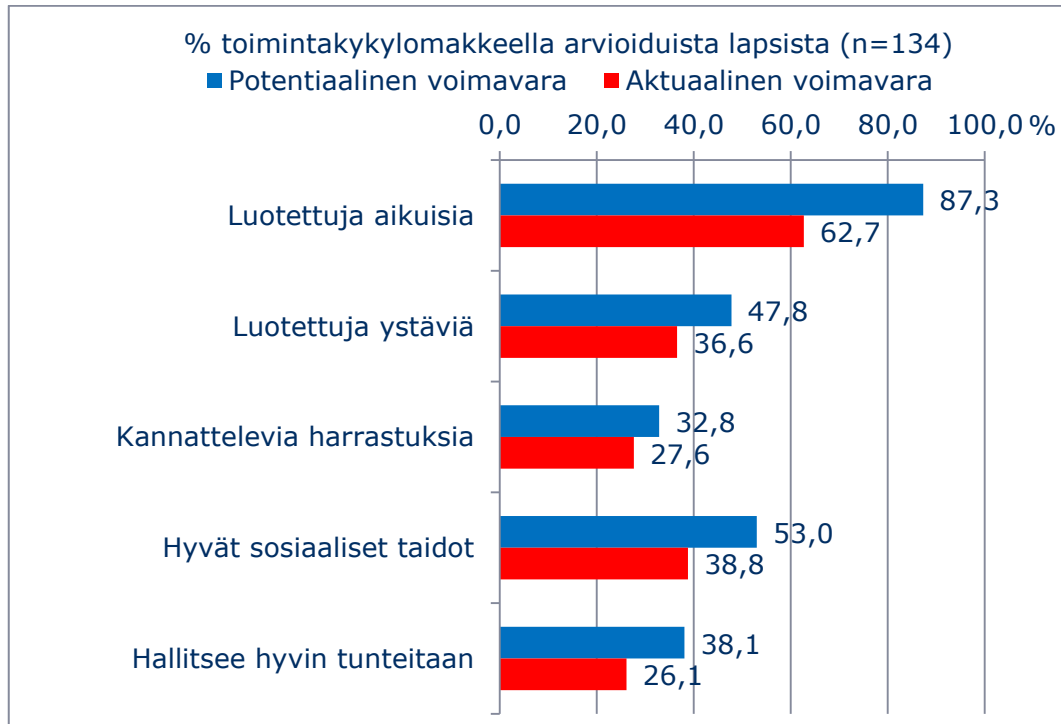
Loput lapsen voimavarekijät koskevat lapsen sosiaalisia suhteita ja taitoja. Lapsista 87,3 prosentilla oli luotettu aikuinen, jolta hän sai kannattelevaa tukea. Myös tässä kysymyksessä on yllättävää, ettei tällaisen aikuisen olemassaoloa ollut kaikissa tapauksissa merkitty voimavaraksi. Työntekijä oli merkinnyt vaikutuksen neutraaliksi yhdeksän prosentin kohdalla, ja 15,7 prosentin kohdalla vaikutusta ei ollut arvioitu. Kysymyksen asettelussa mainittu "kannatteleva tuki" kuitenkin sisältää voimakkaan olemuksen siitä, että kyseessä on voimavaroja lisäävä suhde.

Lomakkeessa tiedusteltiin myös sellaisen luotetun ystävän olemassaoloa, jolta lapsi saa kannattelevaa tukea. Tällainen ystävä oli lähes joka toisella (47,8 %) lapsella. Voimavaraksi sitä ei ollut merkitty 11,2 prosentin kohdalla, vaan kuuden prosentin kohdalla vaikutus oli arvioitu neutraaliksi ja 5,2 prosentin kohdalla vaikutusta ei ollut arvioitu. Myös tämän kysymyksen kohdalla on yllättävää, ettei potentiaalista voimavaraa ollut kaikkien kohdalla arvioitu aktuaaliseksi voimavaraksi.

Sosiaalisiin suhteisiin liittyen tiedusteltiin myös lapsen harrastuksista, jotka indikoivat lapsen osallistumista yhteisön toimintaan. Myös näissä kysymykseen sisältyi lisämääre "kannatteleva". Tällaisia harrastuksia oli joka kolmannella lapsella. Aivan kaikkien koh-

dalla vaikutusta ei ollut arvioitu positiiviseksi: neutraaliksi vaikutus oli merkitty 3,7 prosentille lapsista ja 1,5 prosentin kohdalla sitä ei ollut arvioitu.

Kuva 47. Lapsen sosiaalisiin suhteisiin ja taitoihin liittyvät potentiaaliset ja aktuaaliset voimavaratekijät, % lapsista (n=134).

Lopuksi voimavaroina tarkasteltiin lapsen sosiaalisia taitoja ja tunteiden hallintaa. Lapsista 53 prosentilla oli työntekijän arvioin mukaan hyvät sosiaaliset taidot. Voimavaraksi tämä oli arvioitu 38,8 prosentilla lapsista. Vaikutusta pidettiin neutraalina 7,5 prosentin kohdalla ja 6,7 prosentin kohdalla sitä ei ollut arvioitu.

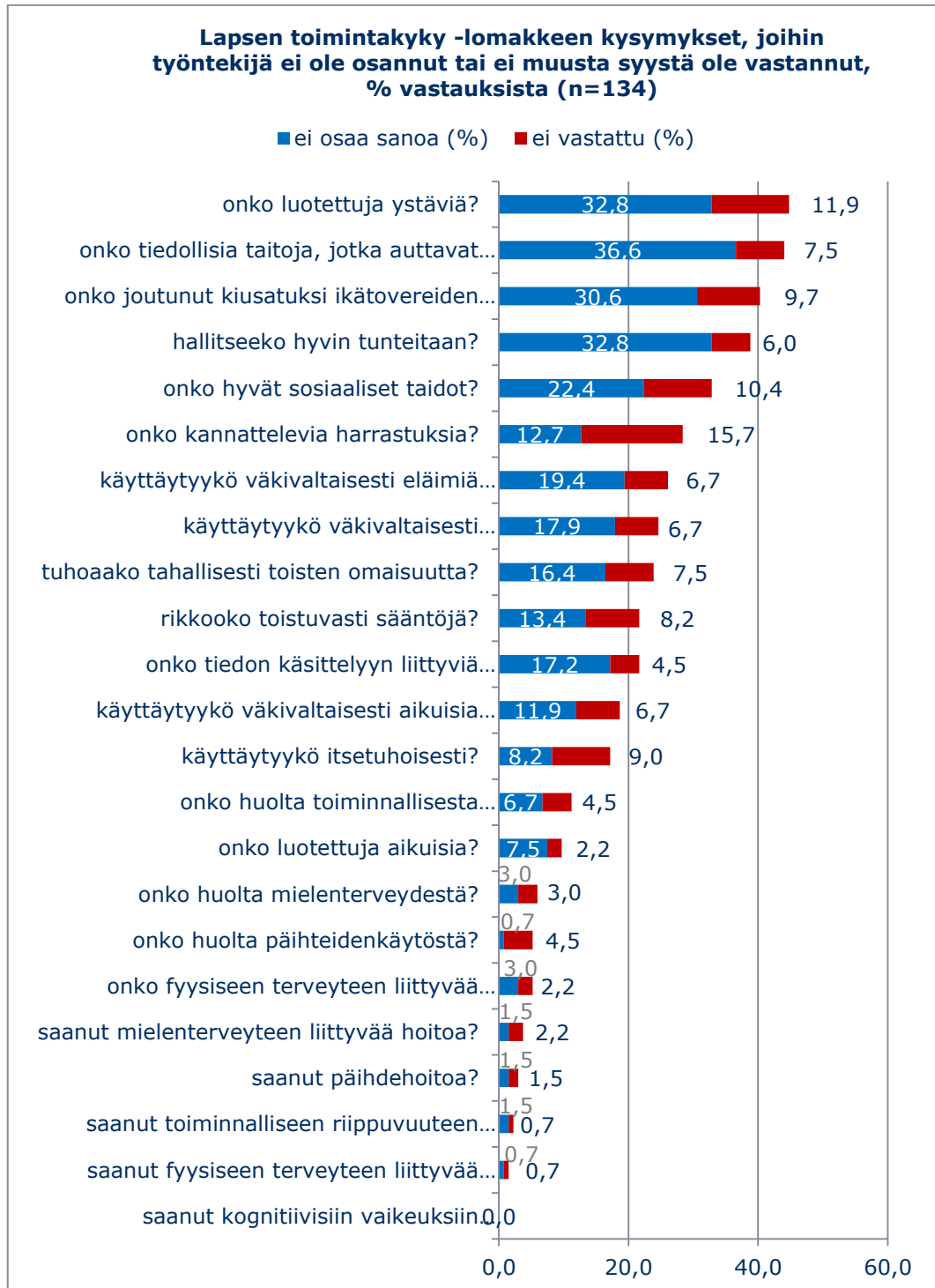
Lapsista 38,1 prosentilla arvioitiin olevan hyvä tunteidenhallinta ja 26,1 prosentin kohdalla tämä oli arvioitu voimavaraksi. 6,7 prosentin kohdalla vaikutus oli arvioitu neutraaliksi ja 5,2 prosentilla vaikutusta ei ollut arvioitu.

Edellä käytiin läpi lapsen toimintakyklomakkeen kysymykset ja niistä muodostetut potentiaaliset ja aktuaaliset kuormitus- ja voimavaratekijät. Tarkastellaan vielä sitä, kuinka usein työntekijät olivat ylipäänsä osanneet vastata ensimmäiseen kysymykseen eli siihen, esiintyikö lapsella kysytyjä ominaisuuksia, ongelmia tai resursseja.

Työntekijöiden oli ollut helpointa vastata kysymyksiin, jotka liittyivät lapsen saamiin hoitoihin ja terveydellisiin ongelmiin (kuva 48). Vaikeinta oli ollut vastata kysymykseen, joka koski lapsen sosiaalisia suhteita ikätovereihin: luotetun ystävä olemassaoloon ja kiusatuksi tulemiseen ei ollut vastattu yli 40 prosentin kohdalla. Myös erityisten tiedollisten taitojen, tunteiden hallinnan ja sosiaalisten taitojen arviointi oli ollut haastavaa. Näiden arvioiminen edellyttääkin lapsen tutustumista. Valtaosa puuttuv-

ta vastauksista esiintyikin selvityksissä, jossa työntekijä ei ollut tavannut lasta henkilökohtaisesti lainkaan tai korkeintaan kerran.

Kuva 48. Lapsen toimintakyky-lomakkeen kysymykset, joihin työntekijä ei ole osannut tai ei muusta syystä ole vastannut, % lapsista (n=134).

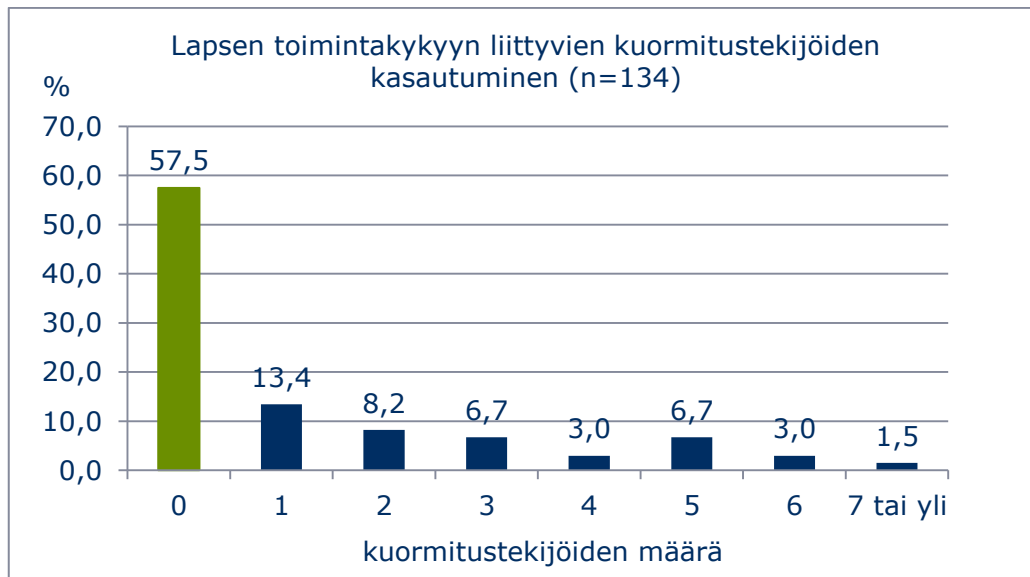

5.5.3 Kuormitus- ja voimavaratekijöiden kasautuminen lapsilla

Tarkastellaan seuraavaksi, miten kuormitus- ja voimavaratekijät olivat kasautuneet lasten kesken. Lapsen toimintakykylomakkeen vastauksista kuormitukseksi määritellyjä tekijöitä oli yhteensä 22. Näistä muodostettiin summamuuttuja, jonka teoreettinen vaihteluväli oli 0-22. Aineistossa suurin summamuuttujan pistemäärä oli yhdeksän, eli yhdellekään lapselle ei ollut kasautunut yli yhdeksää kuormitustekijää.

Kuvassa 49 on tarkasteltu kuormitustekijöiden kasautumista lapsille. Lapsista 57,5 prosentilla ei ollut havaittu yhtäkään kysytyistä kuormitustekijöistä. Vähintään yksi kuormitustekijä oli siis havaittu 42,5 prosentilla arvioituista lapsista.

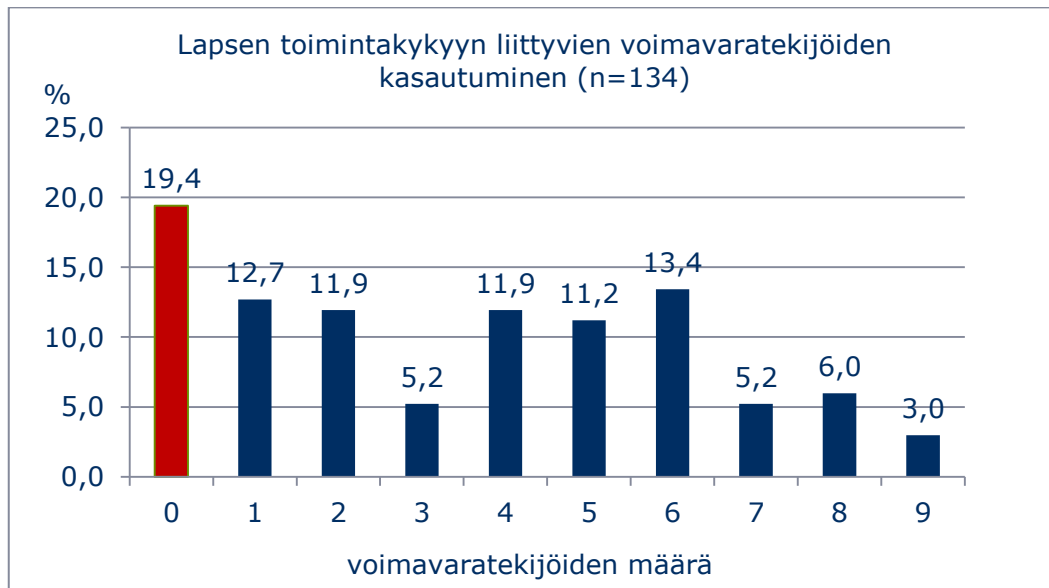
Kuva 49. Kuormitustekijöiden kasautuminen lapsilla, % lapsista (n=134).

Lapsen toimintakykylomakkeesta voimavaraksi määritellyjä tekijöitä oli yhteensä 14 ja näistä muodostetun summamuuttujan teoreettinen vaihteluväli oli siten 0-14. Aineistossa summamuuttujan suurin pistemäärä oli yhdeksän.

Kuvassa 50 on tarkasteltu voimavaratekijöiden kasautumista lapsille. Lapsista 19,4 prosentilla ei ollut arvioitu olevan yhtään kysytyä voimavaratekijää. Yli puolilla lapsista voimavaratekijöitä oli kuitenkin havaittu vähintään neljä.

Kuva 50. Voimavaratekijöiden kasautuminen lapsilla, % lapsista (n=134).

Tarkastellaan vielä kuormitus- ja voimavaratekijöiden yhtäaikaista esiintymistä lapsilla (taulukko 18). Summamuuttajat luokiteltiin uudelleen siten, että lapsella arvioitiin olevan jonkin verran kuormitusta/voimavaroja, mikäli kyseinen summamuuttaja sai arvon yksi tai kaksi. Paljon kuormitusta/voimavaroja lapsella oli silloin, kun summamuuttaja sai arvon kolme tai enemmän. Lapsia, joilla oli arvioitu jonkin verran tai paljon kuormitusta, muttei lainkaan voimavaroja, oli alle kaksi prosenttia. Lapsia, joilla ei ollut havaittu lainkaan kuormitusta eikä lainkaan voimavaroja oli 18 prosenttia. Lapsia, joilla oli yhtä aikaa sekä paljon kuormitusta että voimavaroja, oli 13 prosenttia.

Taulukko 10. Kuormitus- ja voimavaratekijöiden jakautuminen lapsilla.

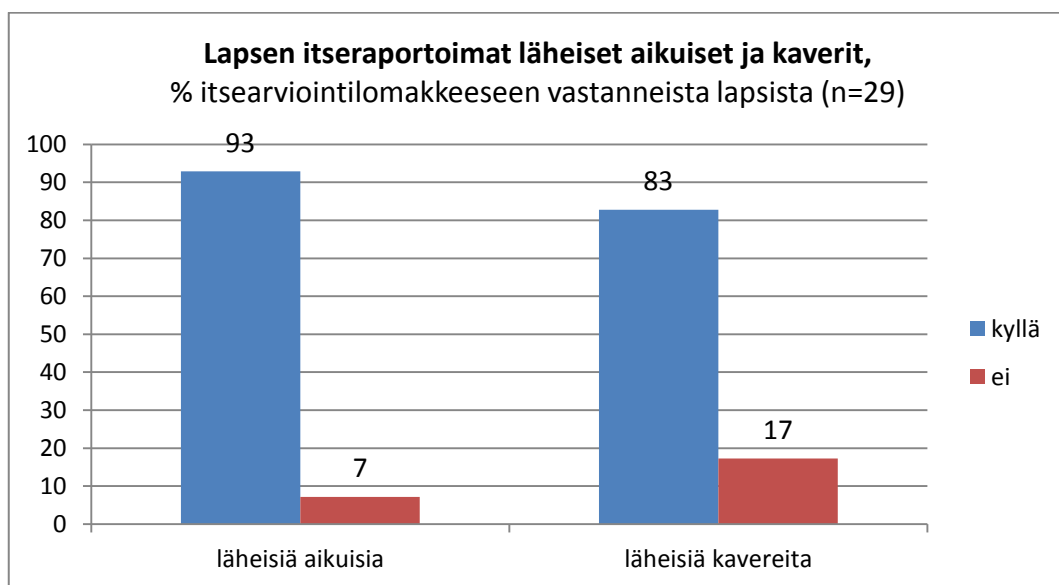
Lapsia, joilla	ei lainkaan kuormitusta	jonkin verran kuormitusta	paljon kuormitusta	yhteensä
ei lainkaan voimavaroja	18 %	< 1 %	< 1 %	19 %
jonkin verran voimavaroja	13 %	4 %	8 %	25 %
paljon voimavaroja	26 %	17 %	13 %	56 %
yhteensä	57 %	22 %	21 %	100 % (n=134)

5.6 Lapsen itsearviointilomake

Lomakkeistoon kuului myös lapsen itsearviointilomake, joka työntekijöitä pyydettiin täyttämään lapsen kanssa, tai antaa lapsen itsensä täytettäväksi. Lomakkeella haluttiin antaa lapselle mahdollisuus tuottaa itse tietoa kantamastaan huolesta ja toisaalta omista sosiaalisista tukiverkostoistaan.

Lapsen itsearviointilomakkeen alussa lapselta kysyttiin, oliko hänellä läheisiä aikuisia, joilta sai tarvittaessa apua. Lapsista 93 prosenttia vastasi, että tällainen aikuinen heillä oli. Läheisiä kavereita oli lapsen oman arvion mukaan 83 prosentilla (kuva 51).

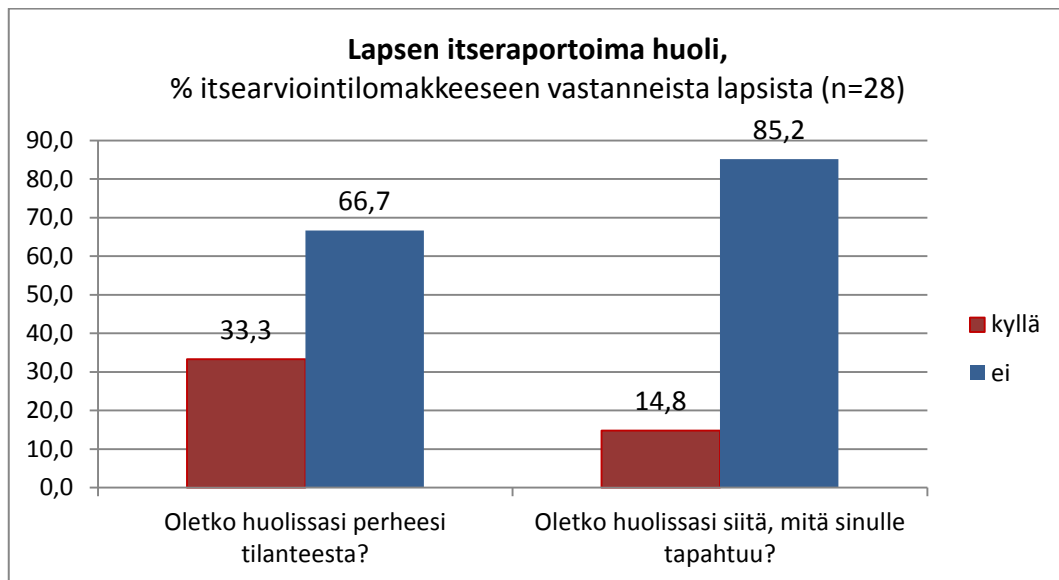
Kuva 51. Lapsen läheiset aikuiset ja kaverit, % itsearviointilomakkeeseen vastanneista lapsista (n=29).

Toisena teemana lomakkeessa oli lapsen kokema huoli. Lapselta kysyttiin, oliko hän huolissaan perheen tilanteesta tai siitä, mitä hänelle tapahtuu. Lapsen oli myös mahdollista nimetä perheenjäsen, josta hän oli erityisesti huolissaan.

Lapsista joka kolmas kantoi huolta perheen tilanteensa yleensä. Harvempi, 15 prosenttia vastanneista lapsista, kantoi huolta itsestään (kuva 52).

Kuva 52. Lapsen itseraportoima huoli, % itsearviointilomakkeeseen vastanneista lapsista (n=29).

Myös lapsilta kysyttiin, tiesivätkö he, miksi lastensuojelu selvitti perheen tilannetta. Lapsista 75 prosenttia vastasi kysymykseen myönteisesti ja 25 prosenttia kielteisesti.

Lomakkeessa oli lopuksi avokysymys, jossa lapsi sai kertoa millaista apua hän toivoi saavansa lastensuojelun työntekijöiltä. Muutama lapsi oli toivonut apua vanhempien riitelyyn ja kodinhoitoapua äidin avuksi. Suurimmaksi osaksi lapset eivät kuitenkaan osanneet nimetä mitään erityistä toivetta, tai ilmoittivat, etteivät halunneet apua ylipäätään.

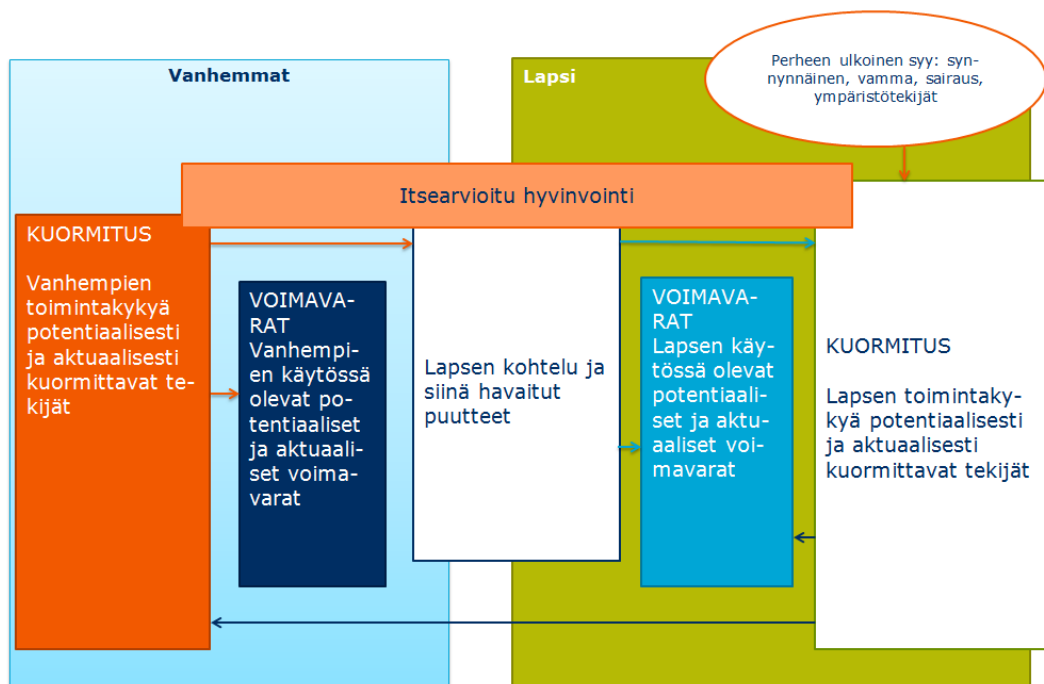
Itsearviointilomakkeen toisella täyttökerralla lasta pyydettiin antamaan avovastauksilla palautetta saamistaan lastensuojelupalveluista. Ensimmäisessä tiedonkeruussa lapsilta ei ole saatu juurikaan palautetta. Muutama lapsi (n=7) raportoi selvityksen aikana saadun avun parantaneen tilannetta kotona ja esimerkiksi lisänneen äidin jaksamista. Kriittistä palautetta lasten vastauksissa ei esiintynyt.

Lasten omien kokemusten ja näkemysten kuulemista on pidetty tärkeänä osana lastensuojelutarpeen arviointia ja palvelujen kehittämistä. Osa työntekijöistä on kokenut lomakkeen täyttämisen lapsen kanssa hankalaksi, osa taas luontevaksi. Palautteen perusteella voidaan todeta, että lasten kanssa työskentelyssä on eroja. Erot voivat johtua paitsi työntekijästä, myös organisaation toimintatavoista ja aikaresursseista. Jos lasten subjektiivisesta kokemuksesta halutaan kerätä systemaattista tilastotietoa, työntekijöitä varten on laadittava selkeät ohjeet ja toimintamallit. Lisäksi on vielä erikseen pohdittava lomakkeiden käyttömahdollisuuksia ja -rajoitteita eri ikä- ja kehitysvaiheissa olevilla lapsilla.

5.7 Perheen toimintakykyprofiili

Edellä on käyty läpi lastensuojelun toimintakykymittariin kuuluvien lomakkeiden tulokset kunkin lomakkeen osalta erikseen. Tarkastellaan seuraavaksi koko perheen toimintakyvystä muodostuvaa kokonaiskuvaa eli vanhempien ja lapsen kuormitusta ja voimavaroja sekä lapsen kohtelua.

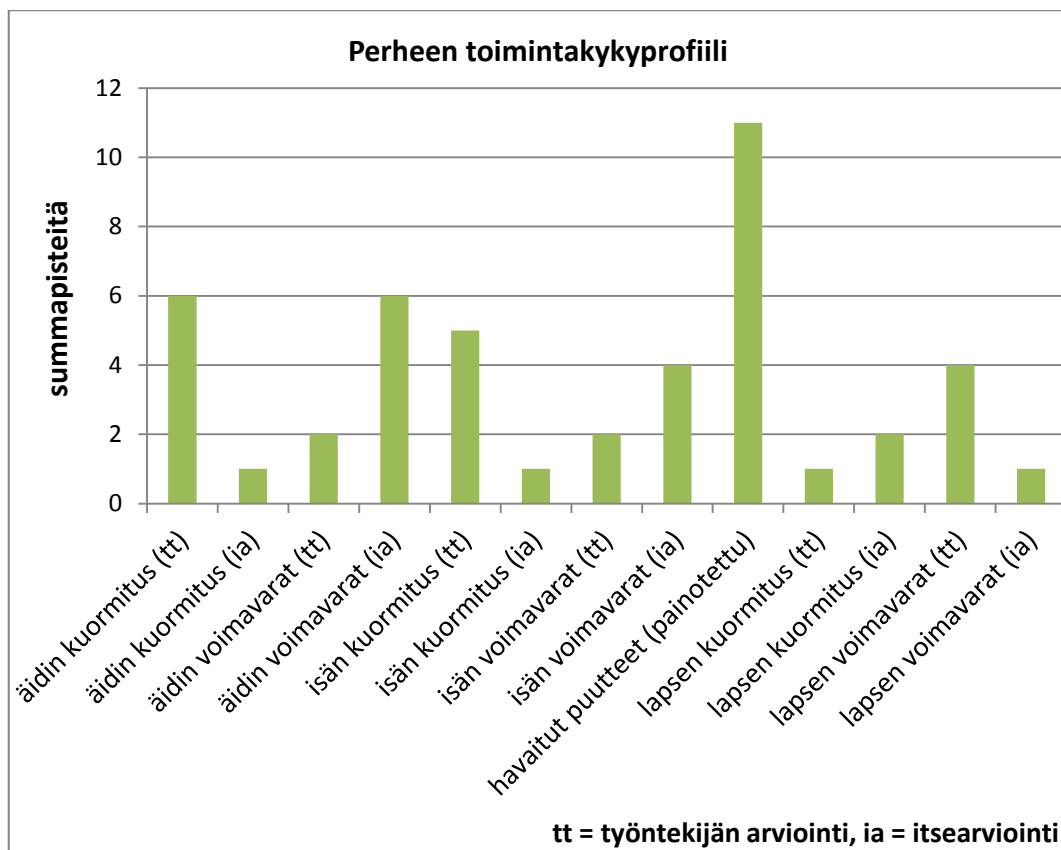
Kuten luvussa kaksi tarkemmin kuvattiin, tutkimuksessa tarkastelun kohteena ei ole ainoastaan yksilön, vaan koko perheen toimintakyky. Lapsen ja vanhempien hyvinvointi ovat kytkeytyneet toisiinsa: yhden perheenjäsenen kuormitus heijastuu koko perheen dynamiikkaan. Lapsen kohtelussa havaitut puutteet voivat olla seurausta vanhemman tilapäisestä tai kroonisesta kyvyttömyydestä vastata lapsen tarpeisiin. Vanhemman toimintakyvyn puutteet johtuvat liiallisesta kuormituksesta suhteessa vanhemman käytettävissä oleviin voimavaroihin. Lapsen kaltoinkohtelu heikentää lapsen toimintakykyä. Toisaalta lapset myös selviytyvät heihin kohdistuneesta kaltoinkohtelusta, jos heillä on riittävästi omia voimavaroja. Toisinaan kaltoinkohtelun taustalla voi olla lapsen ominaisuus, kuten vaikea sairaus tai kehitysvamma, joka kuormittaa vanhempaa ja johtaa kaltoinkohteluun.

Lastensuojelun toimintakykymittarin lomakkeiden vastauksista voidaan muodostaa kokonaiskuva perheessä arviointihetkellä havaittavista kuormitus- ja voimavareteki-
jöistä sekä lapsen kohtelussa havaituista puutteista. Tällaisella profiililla ei vielä varsi-
naisesti päästä kiinni perheen tilannetta selittäviin syy-seuraus-suhteisiin, mutta poik-
kileikkaustilanteen yhteenvetona se voi auttaa työntekijää jäsentämään perheelle sel-
vityksen aikana tekemiään havaintoja.

Yhdistetään seuraavaksi eri lomakkeista muodostetut toimintakyky-, voimavara- ja kohtelumuuttujat. Kuviossa 53 on esitetty yhden perheen toimintakykyprofiili yhdellä arviointihetkellä. Vasemmalta alkaen kuviossa on ensin äidin kuormitustekijöiden summapistemäärä työntekijän arvioimana. Tämän vieressä on itsearviointilomakkeen vastauksista koottu kuormituksen summapistemäärä. Seuraavaksi on niin ikään työntekijän tekemästä arviosta ja vanhemman omasta itsearviosta muodostetut voimavarapistemäärät. Vastaavasti isästä on esitetty näiden neljän summapistemäärän arvot. Tämän jälkeen profiilissa on työntekijän arviosta johdettu lapsen kohtelussa havaittujen puutteiden määrää kuvaava summapistemäärä, joka on painotettu puutteiden vakavuudella. Viimeisenä oikealla on lapsen kuormitus- ja voimavarapistemäärät perustuen työntekijän arviioon.

Kuva 53. Perheen toimintakykyprofiili.

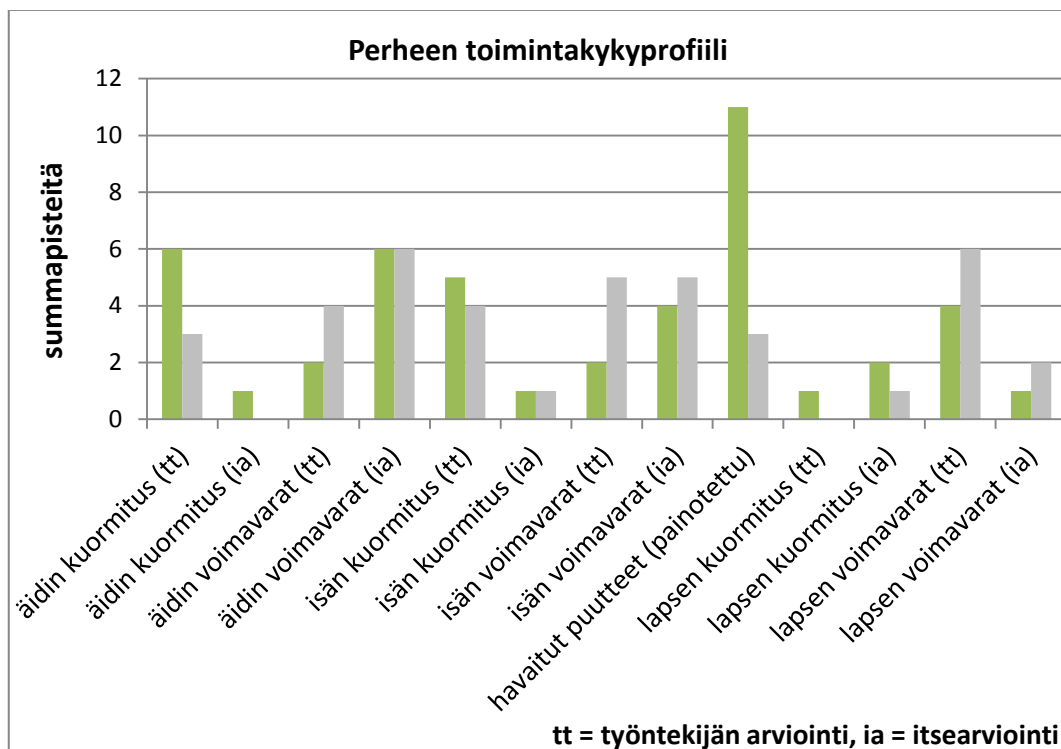

Kuvaa tulkitessa on hyvä muistaa, että eri summamuuttujien vaihteluvälit ovat eripituisia. Työntekijän arvioimia mahdollisia kuormitustekijöitä on esimerkiksi enemmän (vanhempaan liittyviä mahdollisia kuormitustekijöitä yhteensä 19 ja lapsen liittyviä 21) kuin vanhemman (7 itseraportointiin perustuvaa kuormitustekijää) tai lapsen itsearviomia (2 kuormitustekijää) kuormitustekijöitä. Haluttaessa profiilin summamuuttujat voitaisiin skaalata kaikki samanpituisiksi. Tämä kuitenkin hankaloittaisi tulkintaa siltä kannalta, ettei profiilista voisi enää nopeasti havaita, kuinka monta eri kuormitus- ja voimavarakategoriaa tai lapsen kohtelussa havaittua puutetta selvityksen kuluessa do-

kumentoitin. Toimintakykyprofiilin visuaalista yhteenvetoa ja sen tulkintaa on vielä pohdittava jatkossa tarkemmin, mikäli tällainen kuvio halutaan esimerkiksi sisällyttää osaksi työntekijän käyttöliittymää.

Projektin lopullisena tavoitteena on seurata perheen toimintakyvyssä tapahtunutta muutosta. Kuvioon 54 on lisätty seurantamittauksen tulos, joka tässä vaiheessa tosin on kuvitteellinen. Toisen tiedonkeruun jälkeen tällaisia perheen toimintakyvyn muutosta havainnollistavia profiileja voidaan rakentaa mittarilomakkeilla kerätyistä tiedoista.

Kuva 54. Esimerkki perheen toimintakykyprofiilista kahden mittauksen jälkeen.

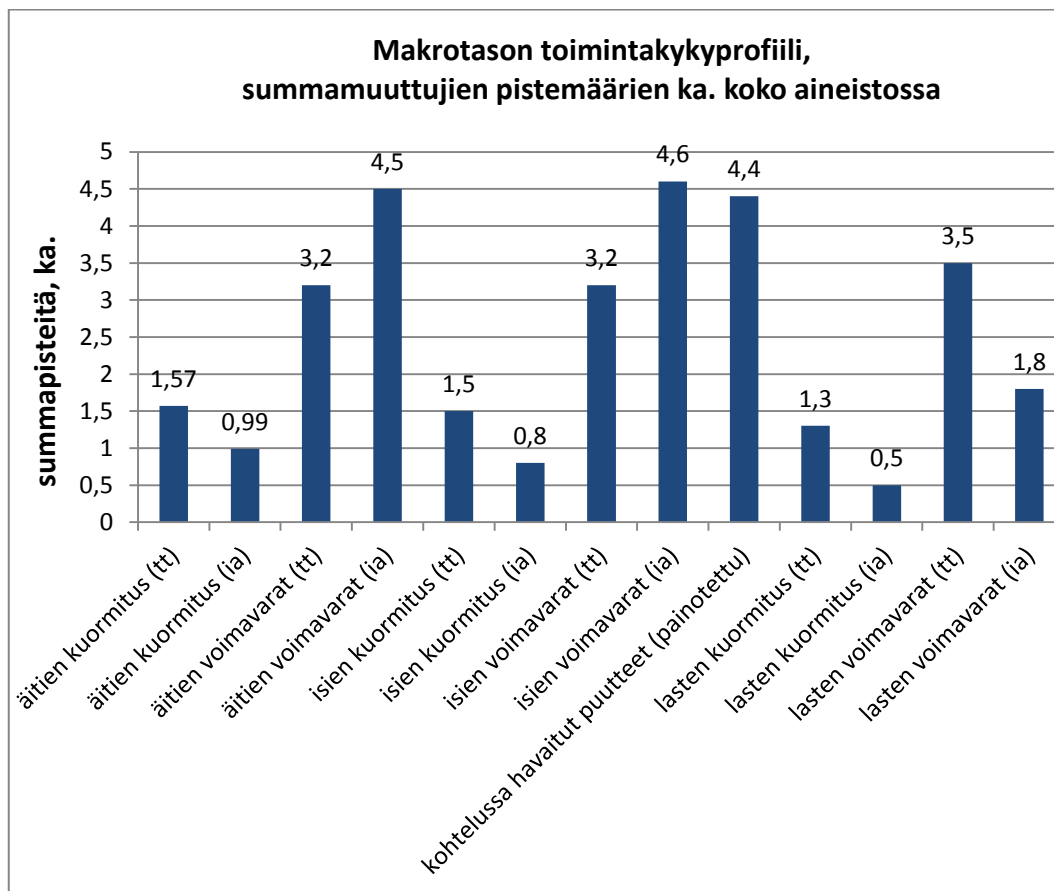
5.8 Makrotason toimintakykyprofiili

Toimintakykyprofiilia voidaan hyödyntää myös tarkasteltaessa perheiden tilannetta makrotasolla, esimerkiksi tietyllä alueella, tietyssä toimipisteessä tai palvelutyypissä. Tämä on ollut myös tämän mittariprojektin alkuperäinen tavoite: tutkia eri lastensuojelupalveluissa olleiden perheiden toimintakyvyssä tapahtunutta muutosta, ja arvioida saatujen palvelujen vaikuttavuutta sen valossa. Tässä vaiheessa perheiden toimintakyvystä on olemassa vasta poikkileikkaustietoa, mutta toisen tiedonkeruun jälkeen voidaan siirtyä tarkastelemaan toimintakyvyssä tapahtuneita muutoksia.

Kuviossa 55 on esitelty koko aineistosta koottu toimintakykyprofiili, joka kuvaa tutkimusaineiston vanhempien ja lasten toimintakykysummamuuttujien pistemäärien keskiarvoja. Kuvasta havaitaan esimerkiksi se, että tutkimusaineistossa lapsen kohtelussa

oli havaittu keskimäärin 4,4 puutetta. Sekä äitien että isien toimintakyvyssä oli havaittu keskimäärin yhtä paljon kuormitustekijöitä, äideillä 1,6 ja isillä 1,5 kuormitustekijää. Myös voimavaratekijöitä oli arvioitu äideillä ja isillä olleen yhtä paljon eli keskimäärin 3,2 voimavaratekijää. Vanhemmilla oli siis keskimäärin havaittu enemmän voimavaroja kuin kuormitusta. Tämä on huomionarvoista myös siksi, että kuormitustekijöitä oli lomakkeessa enemmän kuin voimavaratekijöitä. Myös lapsilla työntekijät olivat havainneet enemmän voimavaroja (3,5 voimavaratekijää) kuin kuormitusta (1,3 kuormitustekijää).

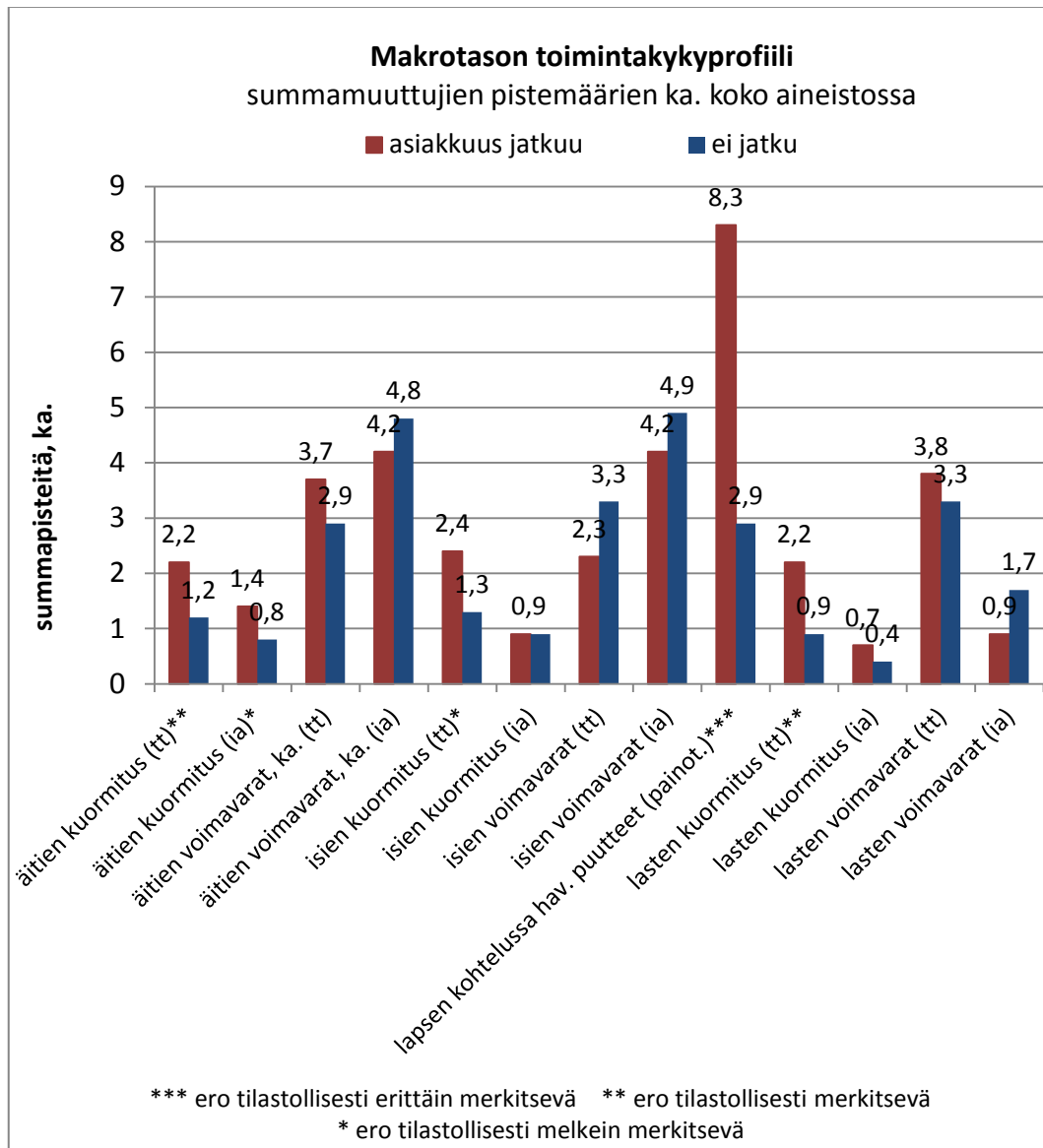
Kuva 55. Toimintakykysummamuuttujien pistemäärien keskiarvot koko aineistossa.

Tarkastellaan perheiden keskimääräistä toimintakykyä vielä asiakkuudessa jatkaneiden ja asiakkuuden päättäneiden perheiden välillä. Kuvasta 56 ensinnäkin huomataan, että asiakkuudessa jatkaneissa perheissä on lapsen kohtelussa havaittu puutteita enemmän kuin niissä perheissä, joiden asiakkuus ei jatkunut. Puutteen vakavuusasteella painotetun summamuuttujan pistemäärän keskiarvo oli asiakkuudessa jatkaneilla perheillä 8,3, kun asiakkuuden päättäneissä perheissä vastaavan summapistemäärän keskiarvo oli 2,9. Ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Myös työntekijän arvioimaa kuormitusta oli asiakkuudessa jatkaneiden perheiden vanhemmilla keskimäärin

enemmän kuin asiakkuuden päättäneissä perheissä. Erikoista sen sijaan on se, että sekä äideillä että lapsilla oli työntekijän arvion mukaan ollut keskimäärin enemmän voimavaroja asiakkuudessa jatkaneiden ryhmässä kuin päättäneiden ryhmässä. Nämä erot eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä. Jatkossa olisi kuitenkin mielenkiintoista tarkastella, häviääkö ero kattavammassa aineistossa vai onko kyse siitä, että lastensuojelun asiakkaiden joukossa on runsaasti perheitä, joissa äideillä ja lapsilla on kuormituksesta huolimatta myös paljon voimavaroja.

Kuva 56. Toimintakykysummamuuttujien pistemäärien keskiarvot asiakkuudessa jatkaneiden ja ei-jatkaneiden ryhmässä.

Edellä on kuvattu lastensuojelun asiakasperheiden hyvinvointia toimintakykymittarilla pilottikunnista kerätyssä tutkimusaineistossa. Projektin tavoitteena on ollut pysyvän, lastensuojelun asiakasperheiden hyvinvointia mittaavan tiedonkeruuvälineen rakentaminen. Mikäli lastensuojelun toimintakykymittari otettaisiin jossakin kunnassa pysyvästi käyttöön, kunta voisi mittarilla kerätyn tiedon valossa tarkastella lastensuojelun asiakasperheiden tilanteen kehittymistä monelta eri kannalta. Poikkileikkaustietona toimintakykyprofiileja voitaisiin hyödyntää esimerkiksi resurssien kohdentamisessa asiakaskunnan vaatimuksen mukaan. Seurantatiedolla taas voidaan arvioida eri palvelujen, toimenpiteiden ja toimintatapojen vaikuttavuutta ja organisaation yleistä onnistumista lapsiperheiden hyvinvoinnin tukemisessa.

6 Pohdintaa

Projektissa lähdettiin rakentamaan lastensuojelun asiakasperheen toimintakykyä mittaava väline, jonka avulla voidaan kerätä tietoa perheiden toimintakyvyssä tapahtuneista muutoksista. Tarkastelemalla perheen saamia palveluja voidaan toimintakyvyn muutostiedon avulla tutkia palvelujen vaikuttavuutta. Tässä väliraportissa on esitelty projektissa rakennettu *lastensuojelun toimintakykymittari* -lomakkeisto ja käyty läpi sillä kerättyä poikkileikkaustietoa lastensuojelutarpeen selvityksen kohteena olleista perheistä. Pohditaan lopuksi mittarin soveltuvuutta lastensuojelun asiakasperheiden toimintakyvyn kuvaamisessa ja toisaalta lastensuojelutarpeen selvityksen välineenä.

Mittarin herkkyyttä perheen toimintakyvyssä tapahtuneiden muutosten todentamisessa ja toimivuutta lastensuojelupalvelujen vaikuttavuuden mittaamisessa voidaan arvioida vasta toisen tiedonkeruun jälkeen. Näihin kysymyksiin palataan siis projektin lopuraportissa.

6.1 Mittari perheen toimintakyvyn kuvaajana

Mittarilomakkeeseen koottiin kysymyksiä vanhemman ja lapsen toimintakykyyn positiivisesti ja negatiivisesti vaikuttavista tekijöistä aiemman tutkimuksen perusteella. Osa kysymyksistä johdettiin suoraan lapsen kaltoinkohtelua käsittelevästä kirjallisuudesta, ja osa johdettiin tutkimuksen teoreettisesta viitekehystä, joka koski hyvinvoinnin rakentumisen mekanismeja. Lapsen kohtelussa havaitut puutteet taas osoittivat puutteita vanhempien toimintakyvyssä eli kyvyttömyyttä vastata lapsen tarpeisiin ja huolehtia lapsen turvallisuudesta. *Lapsen kohtelu* -lomakkeen kysymykset perustuvat lapsen kaltoinkohtelua käsittelevään empiiriseen ja teoreettiseen tutkimuskirjallisuuteen. Mittarilomakkeita täydennettiin ja sanoitettiin yhdessä pilottikuntien työntekijöiden ja tutkimuksen projekti- ja ohjausryhmän asiantuntijajäsenien kanssa.

Mittaria käyttäneiltä työntekijöiltä saadun palautteen perusteella mittarilomakkeiden kysymyksiä voidaan pitää melko onnistuneina ja tarkoituksenmukaisina. Lapsen toimintakykylomakkeeseen kuitenkin toivottiin lisää nuoriin liittyviä kysymyksiä. Tiedonkeruun jälkeen pohdittiin myös sitä, saiko mittarilomakkeilla kuvattua riittävästi tilanteita, joissa lastensuojelutarve johtui lapsen omasta toiminnasta kuten nuoren väkivaltaisesta käyttäytymisestä, rikoksiin syyllistymisestä tai päihteidenkäytöstä. Vaikka näitä kysymyksiä *lapsen toimintakyky* -lomakkeessa kartoitettiin, lomakkeistoon kaivattiin selkeämpää paikkaa sen dokumentoimiseksi, että perheessä oli ongelmia vanhempien hyvistä pyrkimyksistä huolimatta. Tätä on hyvä pohtia jatkossa lisää, ja täydentää lomakkeistoa nuoriin liittyvillä erityiskysymyksillä. Toisaalta osa työntekijöistä katsoi, ettei mittari tavoittanut tilanteita, joissa asiakkaana oli vauva. Tätä pa-

lautetta on myös pohdittava lisää. *Lapsen kohtelu* -lomakkeen kysymyksiä voidaan pitää sopivina kaikenikäisille lapsille, sillä lapsen perustarpeiden ydinolemus ei muutu, vaikka ilmenemisasu iän ja kehitysvaiheen myötä muuttuisikin. Kritiikki kohdistunee enemmän *lapsen toimintakyky* -lomakkeeseen, jonka täyttäminen vauvojen osalta onkin epätarkoituksenmukaista.

Yksittäisiä kysymyksiä merkittävämpi haaste *lastensuojelun toimintakykymittarin* käytössä liittyi työntekijälle tarkoitettujen mittarilomakkeiden rakenteeseen. Toimintakykylomakkeissa työntekijän tuli ensin arvioida kysytyn tekijän olemassaoloa, ja tämän jälkeen sen vaikutusta perheen hyvinvointiin. Osa työntekijöistä koki saman asian arvioimisen useaan kertaan rasitteeksi. Jatkoa varten on jo aloitettu toimintakykylomakkeiden rakenteen yksinkertaistaminen siten, että kuhunkin arviointikohteeseen annetaan vain yksi vastaus. Koska ero potentiaalisen ja aktuaalisen kuormituksen ja voimavaran välillä on kuitenkin useimpien muuttujien kohdalla merkittävä, tämä näkökulma on syytä säilyttää myös jatkossa. Ratkaisuna voi olla esimerkiksi se, että voimavara- ja kuormituskysymyksiin annetaan vastaus yhdellä asteikolla esimerkiksi "ei havaittavissa riskiä", "riski havaittu, mutta ei aktuaalista kuormitusta", "kuormitusta havaittu". Tämä säilyttää eron potentiaalisen ja aktuaalisen kuormituksen välillä, mutta selkiyttää rakennetta.

Toinen lomakkeen rakenteeseen liittyvä kysymys koskee *lapsen kohtelu* -lomaketta. Pilotoidussa versiossa lapsen kohtelua arvioitiin lapsen kannalta, jolloin työntekijät joutuivat tekemään synteisiä vanhempien toiminnasta. Osa työntekijöistä kuitenkin piti helpompana, jos vanhempia voisi arvioida erikseen. Tällöin *lapsen kohtelu* -lomake pitäisi täyttää useaan kertaan tai lomakkeeseen pitäisi lisätä kullekin vanhemmalle tai lapsen kodille oma sarakkeensa. Tämä ratkaisu kuitenkin lisäisi täytettävien vastaus-sarakkeiden määrää.

Lastensuojelun toimintakykymittarin muuttujista määriteltiin analyysivaiheessa perheenjäsenten kuormitusta ja voimavaroja kuvaavat summamuuttujat. Summamuuttujien pistemääriä voidaan tarkastella rinnakkain perhekohtaisesti, mutta myös makrotasolla esimerkiksi palveluittain tai kunnittain. Perhekohtaisia toimintakykyprofileja voisi hyödyntää myös asiakastyössä, mikäli tiedonkeruujärjestelmään saataisiin koodattua tällainen visuaalinen raportointitoiminto työntekijän käyttöön. On kuitenkin huomattava, että muodostetuista summamuuttujista ei ole tarkoitus määritellä mitään leikkauspisteitä, minkä yli tai ali jäävä pistemäärä osoittaisi selvää lastensuojelutarvetta. Toimintakykymittari on suunniteltu käytettäväksi koulutetun ammattilaisen tekemän selvityksen "muistilistana" ja selvityksessä kerättävän asiakastiedon systemaattisen dokumentoinnin välineenä. Mittarilla ei ole tarkoitus automatisoida selvitystä eikä korvata ammattilaisen tekemää lopullista tilannearviota perheen palvelutarpeista ja lapsen erityisen suojelun tarpeesta. Kuormitus- ja voimavarasummamuuttujien pistemääriä työntekijä voi kuitenkin hyödyntää osana muuta työskentelyä esimerkiksi perheiden tilanteen kehittymisen ja palveluiden vaikuttavuuden arvioimisessa.

Tutkimuksen näkökulmasta mittarilla saadaan tuotettua sellaista hyvinvointitietoa lastensuojelun asiakasperheistä, jota olemassa olevista asiakasrekisteritiedoista ei saataisi esiin. Tutkimusaineistosta esimerkiksi käy ilmi, että lastensuojelutarpeen selvityksen kohteena oli kuormitukseltaan ja voimavaroiltaan varsin erityyppisiä perheitä. Yhdek-

sän prosenttia arvioiduista lapsista eli tilanteessa, jossa heidän hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaavalla vanhemmalla tai molemmilla vanhemmilla oli paljon kuormitusta eikä juuri lainkaan omia voimavaroja. Vastakkaisessa tilanteessa eli 41 prosenttia lapsista: heidän vanhemmillaan oli paljon voimavaroja, muttei juurikaan kuormitusta, jos lainkaan.

Yleisimmät vanhempiin liittyvät kuormitustekijät liittyivät mielenterveyteen (23 % vanhemmista) ja päihdeongelmiin (15 % vanhemmista) sekä kasvatus- ja hoitovastuun kantamiseen yksin (19 % vanhemmista). Näihin liittyviä riskejä oli vanhemmilla vielä tätä useammin, mutta työntekijöitä pyydettiin nimenomaan arvioimaan havaitun riskitekijän vaikutusta perheen hyvinvointiin. Vasta selvä negatiivinen hyvinvointivaikutus määriteltiin kuormitukseksi.

Aineiston valossa voitiin myös tarkastella eroja äitien ja isien hyvinvoinnissa: äideistä 29 prosentin kohdalla äidin mielenterveydellisen tilanteen oli katsottu kuormittavan perheen hyvinvointia, kun isien kohdalla vastaava osuus oli 15 prosenttia. Toisaalta isien ryhmässä päihteidenkäyttö oli aiheuttanut perheelle kuormitusta useammin (21 % isistä) kuin äitien ryhmässä (12 % äideistä). Äideistä 23 prosenttia kärsi lapsen hoito- ja kasvatustuun jakamismahdollisuuden puutteesta, kun vastaavassa tilanteessa oli isistä 12 prosenttia. Isistä 16 prosenttia oli työntekijän arvion mukaan käyttäytynyt väkivaltaisesti toista lapsen lähipiiriin kuuluvaa aikuista kohtaan, äideistä viisi prosenttia. Väkivallan kohteena taas oli ollut äideistä 18 prosenttia ja isistä seitsemän prosenttia. Äideistä 62 prosentilla työntekijä oli havainnut vähintään yhden hyvinvointia kuormittavan tekijän, isistä 52 prosentilla.

Vanhempiin liittyvistä perheen hyvinvointia vahvistavista voimavaroista yleisimmät liittyivät sosiaaliseen tukeen. Kaikista vanhemmista 71 prosentilla oli kodin ulkopuolella tuttuja ja sukulaisia, joilta sai tarvittaessa apua, ja 55 prosentilla tämän arvioitiin myös lisänneen perheen voimavaroja. Toimintakykyä vahvistavien voimavarojen arviointi osoittautui kuitenkin osittain haasteelliseksi tehtäväksi. Hyvinvointitutkimuksessa ja käytännön asiakastyössä on perinteisesti keskitytty ongelmien ja hyvinvoinnin puutteen tarkasteluun, kun taas hyvinvoinnin positiivisen puolen arviointi ja mittaaminen on koettu haastavammaksi. Myös lastensuojelussa lapsen turvallisen kasvuympäristön arviointi pakottaa keskittymään kaltoinkohtelun ja riskitekijöiden havainnointiin. Kuitenkin myös perheen voimavarojen arviointi on tärkeää, minkä työntekijät toivat toistuvasti esiin myös mittaria rakennettaessa. Aineistosta ja palautteesta kuitenkin käy ilmi, etteivät työntekijät ole aina osanneet arvioida kaikkien potentiaalisten suojatekijöiden vaikutusta perheen hyvinvointiin. Näin kävi etenkin positiivisen terveyden ja hyvän kognitiivisen toimintakyvyn kohdalla. Tarveteorian mukaisesti (Doyal ja Gough 1991) hyvinvointi edellyttää juuri hyvää fyysistä ja psyykkistä terveyttä ja kognitiivisia taitoja. Jatkossa on pohdittava näihin liittyvien kysymysten muotoilua siten, että kysymyksen asettelu ohjaa työntekijää miettimään asiaa paitsi kuormituksen kannalta, myös selkeämmin voimavarojen kautta.

Lapsen kohtelussa oli havaittu puutteita 70 prosentilla arvioiduista perheistä. Reilulla kolmanneksella puutteita oli havaittu yhdestä neljään, ja kolmanneksella tätä enemmän. Havaittujen puutteiden vakavuusasteella painotetun summamuuttujan arvo oli lastensuojelun asiakkuudessa jatkaneissa perheissä 8,3 ja asiakkuuden päättäneissä

perheissä 2,9. Lapsen laiminlyönti ei siis aina johtanut lastensuojeluasiakkuuteen, mikä voi selittyä esimerkiksi sillä, että tilanteeseen oli saatu muutos jo selvitysvaiheen kuluessa.

Lapsen hyvinvointia tarkasteltiin lapsen toimintakykylomakkeella. Lapseen liittyviä yleisimpiä kuormitustekijöitä oli toistuva sääntöjen rikkominen (15 prosentilla lapsista), ongelmat tunteiden hallinnassa (13 %), mielenterveyteen liittyvät ongelmat (12 %), puutteelliset sosiaaliset taidot (12 %) ja kiusatuksi tuleminen (12 %). Lapsista 63 prosentilla oli voimavarana luotettu aikuinen ja 37 prosentilla luotettu ystävä. 39 prosentilla voimavaroja toi työntekijän arvion mukaan lapsen hyvät sosiaaliset taidot. Aiemmissä tutkimuksissa suojatekijäksi on mainittu lapsen erityisen hyvät kognitiiviset taidot, jotka auttavat vaikeiden tilanteiden käsittelyssä. Tällaisia oli työntekijän arvion mukaan 39 prosentilla lapsista, ja 31 prosentille se oli merkitty voimavaraksi.

Lapsista 43 prosentilla oli havaittu vähintään yksi kuormitustekijä ja joka viidennellä niitä oli kolme tai enemmän. Vähintään yksi voimavaratekijä oli merkitty 81 prosentille lapsista ja 56 prosentilla voimavaratekijöitä oli kolme tai enemmän.

Vanhemmilta kerätty itsearviointiin perustuva hyvinvointitieto kertoi mm. sen, että vanhemmista 16 prosenttia oli huolissaan perheen tilanteesta. Huolen kantaminen oli yleisempää äideillä (21 %) kuin isillä (9 %). Äideistä myös useampi (11 %) arvioi vanhemmuuden sujuvan huonosti kuin isistä (3 %). Psykkisesti kuormittuneita äideistä oli lähes joka neljäs, kun isistä vain joka kahdeksas. Isät taas tunsivat huonommin kunnan lapsiperheille tarjolla olevia palveluita: joka kolmas isä ei näitä juuri tuntenut, kun äideistä näin arvioi joka kuudes.

Lasten itsearviointilomake oli vanhempien lomakkeita yksinkertaisempi ja lyhempi. Lapsilta kysyttiin, oliko heillä läheisiä aikuisia tai ystäviä. Läheinen aikuinen oli 93 prosentilla ja ystävä 83 prosentilla lapsista. Lapsista joka kolmas oli huolissaan perheen tilanteesta ja joka seitsemäs siitä, mitä itselle tulisi tapahtumaan. Lasten itsearviointilomakkeita ei kuitenkaan ollut täytetty kovin usean lapsen kohdalla. Työntekijät eivät välttämättä kokeneet lomakkeen täyttämistä luontevaksi. Toisaalta joka toisessa selvityksessä työntekijä ei ollut tavannut lasta henkilökohtaisesti lainkaan. Mikäli lasten subjektiivisesta kokemuksesta halutaan kerätä systemaattista tilastotietoa, työntekijöitä varten on laadittava selkeät ohjeet ja toimintamallit tämän toteuttamiseksi. Lisäksi on vielä erikseen pohdittava toimintakyvyn itsearvioinnin ja lomakkeiden muotoilun mahdollisuuksia ja rajoitteita eri ikä- ja kehitysvaiheissa olevilla lapsilla.

Haluttaessa mittarilomakkeilla kerätyllä aineistolla voisi tehdä tarkempaa analyysia esimerkiksi siitä, minkä tyyppiset kuormitustekijät ja kaltoinkohtelun muodot esiintyvät yhdessä, tai kuinka usein ja minkä tyyppisissä tilanteissa työntekijän ja asiakkaan oma tilanearvio poikkeavat toisistaan. Tällaisten analyysien tekeminen edellyttäisi kuitenkin täydellisemmin täytettyjä lomakkeistoja, sillä nyt lomakkeissa oli liikaa puuttuvia vastauksia.

6.2 Mittarin toimivuus lastensuojelutarpeen selvityksen välineenä

Mittaria rakennettaessa lähdettiin muuttamaan lastensuojelutarpeen selvitystä numeeriseen muotoon, jotta saadaan kerättyä rakenteistettua, vertailukelpoista tilastotietoa asiakasperheiden palvelutarpeista ja lapsen kohtelusta. Kunnissa ei kuitenkaan ollut käytössä yhteistä pohjaa selvityksen tekemiseksi, joten mittarin lomakkeet ja niihin listatut arviointikohteet laadittiin lastensuojelulain tavoitteiden ja aiheeseen liittyvän tutkimuskirjallisuuden pohjalta.

Toimintakykymittarin lomakkeiden ei ollut varsinaisesti tarkoitus tuoda sisällöllisesti uusia elementtejä lastensuojelutarpeen selvitykseen. Niiden ajateltiin lähinnä toimivan yhdenmukaisen dokumentoinnin välineenä. Tiedonkeruun kuluessa kävi kuitenkin ilmi, ettei kaikkia mittarilomakkeissa esiintyviä kysymyksiä ollut aiemmin ollut tapana selvittää. Mittarilomakkeet ovat siten muuttaneet myös selvitysten sisältöjä, eivät ainoastaan dokumentointitapaa.

Saadussa palautteessa työntekijät ovat pitäneet lomakkeiden kysymyksiä perusteluina ja tarkoituksenmukaisina. Lomakkeet auttavat työntekijää myös eräänlaisena tarkistuslistana esimerkiksi sitä pohdittaessa, onko kaikkiin potentiaalisiin riskitekijöihin kiinnitetty selvityksessä huomiota.

Aineiston valossa on kuitenkin selvää, ettei työntekijöillä ole mahdollista tehdä lastensuojelutarpeen selvityksiä aina siinä laajuudessa, kuin ennaltaehkäisyyn tähtäävässä työskentelyssä ehkä olisi tarvetta. Useissa tutkimuksissa esimerkiksi mainitaan lapsen kaltoinkohtelun riskiä lisäävänä tekijänä vanhemman oma kaltoinkohteluhistoria. Mittarin pilotoinnissa tähän kysymykseen oli osattu vastata ainoastaan joka neljännen vanhemman kohdalla. Asiaa ei ole ilmeisesti totuttu selvittämään, vaikka se voisi olla keskeinen vanhemman toimintaa selittävä tekijä.

Toisaalta yllättävää oli se, että joistakin arkaluonteisista kysymyksistä työntekijä oli lähes jokaisen vanhemman kohdalla pystynyt tekemään tilannearvion: päihteenkäyttöä koskevaan kysymykseen oli vastattu 94 prosentissa tapauksista, ja vanhemman mielenterveyteen liittyvä arvio oli tehty 97 prosentissa tapauksia. Vaikuttaa siltä, että päihde- ja mielenterveysongelmiin on totuttu kiinnittämään lastensuojelussa eniten systemaattista huomiota.

Toimintakykymittarin lomakkeiden arvo voikin olla esimerkiksi siinä, että ne ohjaavat työntekijöitä kiinnittämään huomiota sellaisiin riskitekijöihin, joihin ei aiemmin ole riittävästi puututtu. Vaikka päihteen ongelmakäyttö ja mielenterveysongelmat selittävät lapsen kaltoinkohtelua, vanhemman hyvinvoinnissa ne ovat oire jostakin muusta kuormituksesta. Vanhemman kanssa työskenneltäessä olisikin tärkeää päästä kiinni siihen, miksi elämänhallinta ja terveys rakoilevat.

Lapsen toimintakyvyn ja lapsen itsearviointilomakkeen täyttäminen ohjaa työntekijöitä myös työskentelemään enemmän lapsen kanssa. Oli ehkä hieman yllättävää, että lapsen toimintakykyä tarkasteltaessa työntekijöiden oli ollut vaikeinta vastata kysymyk-

seen, joka koski lapsen sosiaalisia suhteita ikätovereihin: luotetun ystävän olemassaoloon ja kiusatuksi tulemiseen ei ollut vastattu yli 40 prosentin kohdalla. Myös erityisten tiedollisten taitojen, tunteiden hallinnan ja sosiaalisten taitojen arviointi oli ollut haastavaa. Näiden arvioiminen edellyttääkin lapseen tutustumista. Valtaosa puuttuvista vastauksista esiintyi selvityksissä, jossa työntekijä ei ollut tavannut lasta henkilökohtaisesti lainkaan tai korkeintaan kerran.

Projektin kuluessa työntekijöiden aikaresurssit ovat nousseet toistuvasti mittarin käytön haasteeksi. Jos työntekijöillä ei ole riittävästi aikaa tavata arvioinnin kohteena olevia lapsia ja aikuisia, toimintakykymittarin käyttö on hyödytöntä. Lapsen ja vanhemman potentiaalisten ja etenkin aktuaalisten voimavarojen ja kuormituksen arviointi ei onnistu välikäsien kautta saatavilla tiedoilla.

Toinen pilotoinnin aikana toistuvasti esiinnoussut kysymys oli se, milloin lastensuojelutarpeen selvitys on syytä tehdä niin kattavasti, että koko mittarilomakeisto käydään asiakasperheen kanssa läpi. Koska poiminta oli satunnaistettu, otokseen valikoitui hyvin erityyppisiä ilmoituksia. Mukana oli sekä laajemman että kevyemmän selvityksen vaativia tapauksia. Projektiryhmässä päädyttiin esittämään, että useamman kuin yhden kerran vaativissa selvityksissä mittarilomakeisto olisi hyvä käydä kokonaisuudessaan läpi. Monet näkivät, että kattava selvitys on hyvää ennaltaehkäisyä, ja pinta-puolisiksi jääviä selvityksiä tehdään liikaa.

6.3 Mittarin kehittäminen ja käyttöedellytykset kunnissa

Mittaria rakennettaessa on jouduttu jatkuvasti kamppailemaan mittarin kattavuuden ja työntekijöille aiheutuvan tiedonkeruurasituksen ristipaineissa. Toisaalta mittari on rakennettava sellaiseksi, että väline soveltuu hyvinkin erityyppisten perhetilanteiden kartoittamiseen. Toisaalta välineen käyttö ei saa viedä liikaa työntekijän aikaa. Saadussa palautteessa mittaria on haluttu sekä täydentää että keventää.

Tässä vaiheessa voidaan ensinnäkin todeta, että mittarien kehittäminen on pitkä prosessi, jossa toimivin versio löytyy vasta useampien testausten ja kehitysvaiheiden jälkeen. Kysymysten määrän ohella käyttörasitus riippuu myös mittarin visuaalisesta selkeydestä, teknisestä toteutuksesta ja työntekijöiden perehdyttämisestä. Jos lomakeisto näyttää sekavalta, tiedonkeruujärjestelmä takkuu eikä työntekijä ymmärrä, missä ja miten hänen tulisi mittaria käyttää, lomakeisto voi hyödyllisistä kysymyksistään huolimatta tuntua ainoastaan rasittavalta.

Projektin kuluessa käyttäjiltä saatuun palautteeseen pyrittiin reagoimaan mahdollisimman nopeasti. Tietoteknisiä ongelmia yritettiin korjata heti kun niistä saatiin viestiä. Ennen toista tiedonkeruuta työntekijöille järjestettiin uusi paikallinen koulutustilaisuus niissä kunnissa, jotka tätä pyysivät. Tiedonkeruujärjestelmää pyrittiin muutenkin hiomaan saadun palautteen perustella ennen toista tiedonkeruuta.

Mittarin mahdollista jatkoa ajatellen on selvää, että koulutustarve kunnissa säilyy. Työntekijät vaihtuvat, ja toisaalta mittarilomakeistoa on tarkoitus kehittää ja muoka-

ta edelleen. Myös sähköisen tiedonkeruujärjestelmän ilmeen, käytettävyyden ja raportointitoimintojen kehittämiseksi on edelleen suuri tarve.

Kaikkea työntekijöiden tukemista ei voida järjestää mittaria kehittävien työntekijöiden toimesta, vaan kunnissa on oltava myös omat rakenteet mittaria käyttävien työntekijöiden tukemiseksi. Mittarin istuttaminen kunnan omiin toimintatapoihin sopivaksi edellyttää työntekijöiden ja lastensuojelusta vastaavien virkamiesten yhteistä työskentelyä. Hankalaksi osoittautuneita arviointikohteita puolestaan olisi syytä käydä säännöllisesti läpi asiakastyötä tekevien sosiaaliohjaajien ja sosiaalityöntekijöiden yhteisissä palavereissa.

Mittarin käyttöprosessien mallintamista on toki pohdittava myös mittarin kehittäjien toimesta, jotta mittarin käytöstä voidaan antaa suosituksia. Lisäksi uuden sosiaalihuoltolain mukanaan tuomia muutoksia ja mittarin käyttömahdollisuuksia esimerkiksi tiedonsiirrossa palvelutarpeen arvioinnin eri vaiheissa on syytä pohtia kuntien kanssa yhdessä.

Yksi työntekijöiden kuormitusta lisäävä seikka on perhettä koskevien asiakastietojen kirjaaminen kahteen eri tietojärjestelmään. Projektin kuluessa onkin käyty keskustelua siitä, voisiko lomakkeita sisällyttää sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmään, jolloin kaksinkertaisen kirjaamisen taakka kevenisi.

Ehkä keskeisin haaste mittarin käyttöedellytyksiin liittyy kuitenkin lastensuojelun työntekijöiden aikaresursseihin. Useat työntekijät kokivat, ettei heillä ollut aikaa paneutua mittarin käyttöön, koska työ oli jo muutenkin kiireistä. On selvää, että uuden välineen opettelu, haltuunotto ja käyttäminen vie varsinkin alkuvaiheessa paljon aikaa ja energiaa. Kai Alhasen (2014) tekemässä selvityksessä lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä yksi keskeisimmistä huomioista liittyi työntekijöiden vähyyteen. Asiakasmäärät ovat kasvaneet runsaasti, mutta työntekijöiden määrää ei ole vastaavasti lisätty. Tätä pitivät Alhasen haastatteluissa ongelmana myös asiakkaat itse. Työntekijöillä ei ole aikaa kunnolla paneutua yksittäisten asiakkaiden tilanteisiin.

Tämä näkyi myös toimintakykymittarilla kerätyssä aineistossa. Työntekijät eivät olleet ensinnäkään ehtineet täyttää kaikkia pyydettyjä lomakkeita selvityksen kohteena olevista asiakasperheistä, vaikka tiedonkeruu kohdistui vain joka neljanteen kunnassa kahden kuukauden aikana alkaneeseen selvitykseen. Ne lomakkeet, jotka oli täytetty, oli pääsääntöisesti täytetty vain osittain. Moniin kysymyksiin työntekijät olivat joutuneet vastaamaan "ei osaa sanoa" - myös sellaisissa kysymyksissä, joiden selvittämisen pitäisi olla verrattain helppoa (toimeentulon riittävyys, sosiaaliset tukiverkostot). Jotkin kysymykset olivat sellaisia, joiden selvittäminen ei ole aivan helppoa, mutta kuitenkin välttämätöntä lapsen turvallisuuden arvioimiseksi. Vanhempien välinen väkivalta ja vanhemman oma kaltoinkohteluhistoria ovat lapsen hyvinvoinnille vakava riski, mutta näihin kysymyksiin työntekijät olivat osanneet vastata vähiten. Myös lapsen toimintakykyä arvioitaessa oli paljon puuttuvia vastauksia, mikä korreloi suoraan sen kanssa, oliko työntekijä tavannut lasta henkilökohtaisesti kertaakaan.

On selvää, että lastensuojelutyöntekijä ei selvitysvaiheessa voi aina saada täyttä varmuutta lapsen kohtelusta ja vanhempien kyvystä turvata lapsen hyvinvointia. Mikäli syy tiedonpuutteeseen on se, ettei työntekijällä ole ollut kohtuullisesti aikaa paneutua

perheen tilanteeseen, järjestelmä estää työntekijöitä tekemästä työtään hyvin. Tämä aiheuttaa väistämättä tehottomuutta, kun puutteellisesti selvitetty tilanteet johtavat vääriin tilannearvioihin. Tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden näkökulmasta työntekijöiden kuormittaminen liian suurilla asiakasmäärillä on epärationaalista, vaikka se yksinkertaisilla suoritteisiin perustuvilla tuottavuusmittareilla näyttäisikin kannattavalta.

Väliarviona voidaan todeta, että projektissa kehitetyllä lastensuojelun toimintakyky-mittarilla on paljon potentiaalia lastensuojelun vaikuttavuuden arvioimisvälineenä, mikäli kunnilla ja työntekijöillä on aikaa kerätä sillä riittävän kattava aineisto. Mittari voi myös itsessään lisätä työn vaikuttavuutta, jos mittarin käyttö laajentaa työntekijän - ja toisaalta myös asiakkaiden - käsitystä lastensuojelun asiakasperheiden palvelutarpeista ja siten ehkä nopeuttaa tarttumista syihin lapsen kaltoinkohtelun taustalla. Mittarilomakkeisto ei kuitenkaan itsessään auta mitään, ellei sen käyttämiseen ohjata riittävästi aikaa, tukea ja koulutusta.

Lastensuojelun vaikuttavuustiedon keruu ei tapahdu itsestään, vaan työntekijöiden toimesta. Tämä on hyvä ymmärtää, mikäli vaikuttavuustietoa toivotaan päätöksenteon ja johtamisen tueksi. Lyhyellä tähtämellä vaikuttavuustiedon keruu voi lisätä kustannuksia, mutta pitkällä tähtämellä kustannussäästöt voivat olla merkittävät, kun kaltoinkohteluun ja kuormitukseen osataan puuttua ennen niiden kumuloitumista sitkeäksi ja vaikeasti korjattavaksi pahoinvoinniksi.

Kirjallisuus

Aaltio, Elina (2014) Lastensuojelun toimintakykymittari. Pilotoinnin käyttöopas. Helsinki: Kuntaliitto.

Alhanen, Kai (2014) Vaarantunut suojeluvalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportti 24/2014. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Andershed, Anna-Karin; Andershed, Henrik & Farrington, David P. (2012) Risk and protective factors among preschool children for future psychosocial problems. – What we know from research and how it can be used in practice. Report written on the commission of the Nordic Welfare Center.

Antonovsky, Aaron (1985) Health, Stress, and Coping. San Francisco, London: Jossey-Bass Publishers.

Antonovsky, Aaron (1987) Unraveling the mystery of health. How people Manage Stress and Stay Well. San Francisco, London: Jossey-Bass Publishers.

Doyal, Len & Gough, Ian (1991) A Theory of Human Need. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: The Macmillan Press Ltd.

Edelson, J. (1999) The overlap between child maltreatment and women battering. Violence against women 5, 134-154.

Eriksson, Esa & Arnkil, Tom Erik (2012) Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Stakes Oppaita 60. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Forssén, Katja (1993) Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Turku: Turun yliopisto.

Glaser, Danya (2002) Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): a conceptual framework. Child Abuse & Neglect 26, 697-714.

Glaser, Danya (2011) How to deal with emotional abuse and neglect - Further development of a conceptual framework (FRAMEA). Child Abuse & Neglect 35, 866-875.

Hays, Ron; Sherborne, Cathy & Mazel, Rebecca (1995) User's Manual for the Medical Outcome Study (MOS) Core Measures of Health-related Quality of Life. Santa Monica: RAND. Haettu internetistä 20.8.2013 osoitteesta <http://rand.org>.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30. Helsinki: Stakes.

International Federation of Social Workers (2000) Definition of Social Work. Haettu internetistä 10.2.2014 osoitteesta <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>

Joki-Erkkilä, Minna; Jaarto, Marika & Sumia, Maria (2012) Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohdeltu. Helsinki: Duodecim. Sivut 131-153.

Kangasharju, Aki (2008) Tuottavuus osana tuloksellisuutta. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Kangasharju, Aki; Mikkola, Teija; Mänttari, Tuomas; Tyni, Tero & Valta, Maija (2010) Vaikuttavuuden huomioon ottava tuottavuus vanhuspalveluissa. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Kivinen, Tarja (1994) Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittämiseen. Helsinki: Stakes.

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2008) Huoli jaksamisesta vanhempana. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisen hyvinvointi 2008. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Lastensuojelun käsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu internetistä 10.2.2014 <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/Lastensuojelu/>

McConnell, David; Feldman, Maurice; Aunos, Marjorie & Prasad, Narasimha (2011) Parental cognitive impairment and child maltreatment in Canada. *Child Abuse & Neglect*, 35 (8), 621-632.

Niemi, Martti (2012) Lapsen ominaisuudet, perheen resurssit ja vanhempi-lapsisuhde lapsen kehityksen ennustajana. Pitkittäistutkimus varhaislapsuudesta kouluikään. Tampere: Tampereen University Press.

Nussbaum, Martha (1992) Human functioning and social justice. In defence of Aristotelian essentialism. *Political Theory* 20:2, 202-246.

Nussbaum, Martha (2003) Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice. *Feminist Economics* 9(2-3), 33-59.

Oranen, Mikko (2006) Tutkimista ja tunnustelua - Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Alkuarviointi ja avohuolto -työryhmän loppuraportti. Lastensuojelun kehittämissuunnitelma. Haettu netistä 25.3.2013 <http://www.sosiaaliportti.fi/File/a79d1456-1e50-4116-8815-96c6e88f21fd/Alkuarviointi%20Loppuraportti.pdf>

Oranen, Mikko (2012) Lapsi ja perheväkivalta. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. Sivut 217-238.

Puustinen-Korhonen, Aila (2013) Lastensuojelun kuntakyselyn tulokset. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Salmi, Venla; Lehti, Martti; Sirén, Reino; Kivivuori, Janne & Aaltonen, Mikko (2009) Perheväkivalta Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 12/2009.

Salmi, Minna; Sauli, Hannele & Lammi-Taskula, Johanna (2012) Lasten ja lapsiperheiden asema nyky-Suomessa. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. Sivut 22–47.

Savela, Olli (2010) Palvelujen tuottavuutta ei aina kannata parantaa. Hyvinvointikatsaus 2/2010. Helsinki: Tilastokeskus.

Sen, Amartya (1993) Capability and Well-being. Teoksessa Martha Nussbaum & Amartya Sen (toim.) The Quality of Life. Oxford: Clarendon Press.

Sen, Amartya (2004) Dialogue. Capabilities, Lists, and Public Reason: Continuing the Conversation. *Feminist Economics* 10 (3), 77-80.

Sen, Amartya (2009) The Idea of Justice. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.

Sidebotham, Peter & Heron, Jon (2006) Child maltreatment in the "children of the nineties": A cohort study of risk factors. *Child Abuse & Neglect* 30, 497–522.

Sidebotham, Peter; Bailey, Sue; Belderson, Pippa & Brandon, Marian (2011) Fatal child abuse in England 2005-2009. *Child Abuse & Neglect*, 35 (4), 299–306.

Sipilä, Jorma & Söderbacka, Eva (2013) Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikutavuus. Valtiovarainministeriön julkaisu 11/2013. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

Solantaus, Tytti (2012) Lapsi ja vanhemman mielenterveyden häiriöt. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. Sivut 239-252.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2012) Toimiva lastensuojelu. Selvitys kuntien perheyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelulain toimivuuden kehittämistä. Väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:28. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2013) Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Stith, Sandra; Liu, Ting; Davies, Christopher; Boykin, Esther; Alder, Meagan; Harris, Jennifer; Som, Anurag; McPherson, Mary, Dees, J.E.M.E.G. (2009) Risk factors in child maltreatment: A meta-analytic review of the literature. *Child Abuse & Neglect* 14, 13-29.

Suhonen, Ari (2008) Vaikuttavuuden arviointi lastensuojelun sosiaalityön avohuollossa. Lastensuojelun Tieto -hanke. Haettu netistä 25.3.2013
<http://www.sosiaaliportti.fi/File/4e2087f4-e05b-4266-a390-67f754ad673b/Vaikuttavuuden+arviointi+lastensuojelun+sosiaality%C3%B6n+avohuollossa.pdf>

Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (2012) Lapsen kaltoinkohtelu - ihmisoikeuskysymys ja kansanterveysongelma. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. Sivut 14-21.

Söderholm, Annlis & Politi, Johanna (2012) Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. Sivut 76-98.

Taskinen, Sirpa (2012) Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Tupola, Sarimari; Kivitie-Kallio, Satu; Kallio, Pentti & Söderholm, Annlis (2012) Lapsen fyysinen pahoinpitely. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. Sivut 99-110.

Liitteet

Liitetaulukko 1. Vanhemman toimintakyvyssä havaittujen riskitekijöiden vaikutus perheen hyvinvointiin jätetty arvioimatta, % vanhemmista.

Vanhemman terveyteen ja elämäntilanteeseen liittyvät riskit	Riski havaittu, mutta riskin vaikutusta hyvinvointiin ei ole arvioitu, % arvioituista vanhemmista	
fyysinen terveys	kaikki	1,1
	äidit	1,8
	isät	0
ei saa tähän liittyvää hoitoa	kaikki	0
	äidit	0
	isät	0
mielenterveys	kaikki	1,6
	äidit	1,8
	isät	1,4
ei saa tähän liittyvää hoitoa	kaikki	1,1
	äidit	0,9
	isät	1,4
päihteidenkäyttö	kaikki	2,2
	äidit	2,7
	isät	1,4
ei saa tähän liittyvää hoitoa	kaikki	1,6
	äidit	1,8
	isät	1,4
toiminnallinen riippuvuus	kaikki	0
	äidit	0
	isät	0
ei saa tähän liittyvää hoitoa	kaikki	2,2
	äidit	2,7
	isät	1,4
omia kaltoinkohtelun kokemuksia lapsuudessa	kaikki	0
	äidit	0

	isät	0
ei ole saanut tukea käsittelyyn	kaikki	0
	äidit	0
	isät	0
Kognitiivisiin taitoihin liittyvät riskit		
vaikeuksia tiedon käsittelyssä	kaikki	0,5
	äidit	0,0
	isät	1,4
Sosiaaliseen tukeen liittyvät riskit		
Ei jaettua hoito- ja kasvatusvastuuta	kaikki	6,5
	äidit	7,1
	isät	5,5
Ei muuta tukiverkostoa	kaikki	1,6
	äidit	1,8
	isät	1,4
Ei palveluista saatavaa tukea	kaikki	2,2
	äidit	1,8
	isät	2,7
Väkivaltaan liittyvät riskit		
Käyttäytyy väkivaltaisesti	kaikki	0,5
	äidit	0
	isät	1,4
Väkivallan kohteena	kaikki	1,1
	äidit	0,9
	isät	1,4
Toimeentuloon ja työelämään liittyvät riskitekijät		
Vaikeudet raha-asioissa	kaikki	0,5
	äidit	0
	isät	1,4
Työtön tai työkyvytön	kaikki	1,6
	äidit	0,9
	isät	2,7
Työhön liittyvä kuormitus	kaikki	1,6
	äidit	0,9
	isät	2,7

Liitetaulukko 2. Vanhemman toimintakyvyssä havaittujen suojatekiöiden vaikutus perheen hyvinvointiin jätetty arvioimatta, % vanhemmista.

Vanhemman terveyteen ja elämänhallintaan liittyvät suojatekijät	Suojatekijä havaittu, mutta sen vaikutusta hyvinvointiin ei ole arvioitu, % arvioituista vanhemmista	
fyysinen terveys	kaikki	20
	äidit	21,4
	isät	17,8
saa tähän liittyvää hoitoa	kaikki	1,6
	äidit	2,7
	isät	0
mielenterveys	kaikki	17,3
	äidit	17
	isät	17,8
saa tähän liittyvää hoitoa	kaikki	3,2
	äidit	4,5
	isät	1,4
saa päihdehoitoa	kaikki	0,5
	äidit	0,9
	isät	0
saa toiminnalliseen riippuvuuteen hoitoa	kaikki	0
	äidit	0
	isät	0
saanut tukea omien kaltoinkohtelukokemusten käsittelyyn	kaikki	0,5
	äidit	0,9
	isät	0
Kognitiivisiin taitoihin liittyvät suojatekijät		
ei vaikeuksia tiedon käsittelyssä	kaikki	16,8
	äidit	17,9
	isät	15,1
Sosiaaliseen tukeen liittyvät suojatekijät		
jaettu hoito- ja kasvatusvastuu	kaikki	9,7
	äidit	8,9
	isät	11
käytettävissä muuta tukiverkostoa	kaikki	13
	äidit	13,4
	isät	12,3

saa palveluista tukea	kaikki	10,3
	äidit	10,7
	isät	9,6
Toimeentuloon liittyvät suojaajajäsenet		
ei vaikeuksia raha-asioissa	kaikki	13
	äidit	12,5
	isät	13,7